AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Zhanelya BEKENOVA

YEDİSU SAKALARININ ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ

Arkeoloji Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2026

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Zhanelya BEKENOVA

YEDİSU SAKALARININ ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ

Danışman
Doç.Dr. Erkan DÜNDAR

Arkeoloji Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2026

T.C.

Akdeniz Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Zhanelya BEKENOVA'nın bu çalışması, jürimiz tarafından Arkeoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan	:	Prof. Dr. Feyzullah Eray DÖKÜ	(İmza)
Üye (Danışman)	:	Doç. Dr. ERKAN DÜNDAR	(İmza)
Üye	:	Prof. Dr. Mustafa BULBA	(İmza)

Tez Başlığı: YEDİSU SAKALARININ ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 11/06/2026

Mezuniyet Tarihi : 25/06/2026

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Yedisu Sakalarının Ölü Gömme Gelenekleri” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımca yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

(İmza)

Zhanelya BEKENOVA

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

15/06/2026

TEZ ÇALIŞMASI ORİJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Zhanelya BEKENOVA
Öğrenci Numarası	
Anabilim Dalı	Arkeoloji
Programı	Yüksek Lisans
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Doç. Dr. Erkan DÜNDAR
Doktora Tez/Yüksek Lisans Tez/Dönem Projesi Başlığı	YEDİSU SAKALARININ ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	2983648608
Rapor Tarihi	15/06/2026
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: %1 Alıntılar dahil: %4

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 115 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır.
Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:
(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise:
Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım.
( ) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise:
Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımca yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

Danışman Öğretim Üyesi
Doç.Dr. Erkan DÜNDAR

İmza

İ Ç İ N D E K İ L E R

ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **iii**
TABLOLAR LİSTESİ ..... **iv**
HARİTALAR LİSTESİ ..... **v**
KISALTMALAR LİSTESİ ..... **vi**
ÖZET ..... **vii**
SUMMARY ..... **ix**
ÖNSÖZ ..... **xi**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
ARKEOLOJİDE ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ – KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Ölümün Kültürel ve Toplumsal Tanımı 4
1.1.1. Ritüel ve Maddi Kültür İlişkisi 4
1.1.2. Erken Dönem Ölü Gömme Pratiklerinin Kökeni 5
1.1.3. Kuramsal Yaklaşımlar ve Eleştirel Değerlendirme 6
1.1.4. Mezarların Sosyal ve İdeolojik Yorumu 7
1.2. Genel Defin Biçimleri ve Mezar Tipleri 8
1.2.1. Temel Defin Biçimleri 8
1.2.2. Mezar Kompleksi Kavramı ve Tipolojisi 9
1.2.3. Eski Türk Toplumlarında Defin Uygulamaları 9
1.3. Ölü Gömme Geleneklerinin Sembolik Boyutu 12

İKİNCİ BÖLÜM
SAKALAR VE YEDİSU BÖLGESİ – TARİHSEL VE KÜLTÜREL ARKA PLAN

2.1. Avrasya Sakaları: Köken, Yayılım ve Genel Özellikler 15
2.1.1. Terminoloji Sorunsalı ve Köken Teorilerine Eleştirel Bir Bakış 15
2.1.2 Avrasya Sakalarında Sosyo-Ekonomik Yapı ve Kültürel Örüntüler 17
2.1.3. Avrasya Tarihindeki Sakaların Genel Önemi 19
2.2. Yedisu Bölgesinin Coğrafyası ve Tarihçesi 21
2.2.1. Yedisu Bölgesinin Coğrafi Konumu, Doğal Özellikleri 21
2.2.2. Yedisu'nun Erken Tarihi, Sakalar Dönemindeki Rolü ve Stratejik-Kültürel Önemi 24
2.3. Yedisu Sakalarının Sosyal ve Dini Yapısı 26

2.4. Yedisu'da Ölü Gömme Geleneklerinin Tanıtımı 28

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
YEDİSU SAKALARININ ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ – ANALİTİK VE KARŞILAŞTIRMALI İNCELEME

3.1. Araştırma Materyali ve Analitik Yöntem 31
3.1.1. Arkeolojik Veri Setinin Tanımı ve Kapsamı 31
3.1.2. Karşılaştırmalı Analiz için Kullanılan Kaynaklar 34
3.1.3. Veri İşleme ve Yorumlama Metodolojisi 38
3.2. Mezar Mimarisinin Tipolojik ve Yapısal Analizi 41
3.2.1. Yedisu Saka Mezarlarının Biçimsel Sınıflandırması 41
3.2.2. Mezar Odası ve Üstyapı İnşa Teknikleri ile Malzeme Kullanımı 44
3.2.3. Nekropollerin Mekansal Organizasyonu: Hiyerarşi ve Yapı 46
3.3. Mezar Buluntularının ve Gömü Uygulamalarının Analizi 49
3.3.1. İskelet Kalıntıları ve Defin Pozisyonları Üzerine Antropolojik İnceleme 49
3.3.2. Buluntu Kategorilerinin Mezar İçi Konumları ve İşlevsel/Sembolik Kümelenmeleri 51
3.3.3. Hayvan Kalıntıları ve Eşyaların Birlikteliğinden Yansıyan Ritüel Örüntüler 52
3.4. Karşılaştırmalı Kronolojik ve Kültürel Değerlendirme 54
3.4.1. Gömü Geleneklerinde Zamansal Değişim ve Süreklilik 54
3.4.2. Eşzamanlı ve Ardıl Kültürlerle Karşılaştırmalı Analiz 58
3.4.3. Sentez: Yedisu Saka Defin Pratiklerinin Özgünlüğü ve Kültürel Dinamikleri 63

SONUÇ 66
KAYNAKÇA 70
LEVHALAR DİZİNİ 78
LEVHALAR 81
ÖZGEÇMİŞ 100

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 3.1. Arkeolojik Bir Mezar Kompleksinin Analitik Şeması (Dört Ana Bileşen) 40

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1. Ölü Gömme Geleneklerine Yönelik Teorik Yaklaşımlar ve Bu Çalışma İçin Çıkarımları..... 8
Tablo 1.2. Dünya Arkeolojisinde Görülen Temel Gömü Tipleri ve Tanımları..... 10
Tablo 3.1. Yedisu (Jetisu/Zhetysu) Sakalarına Ait Mezar Tiplerinin Biçimsel Sınıflandırması 41
Tablo 3.2. Saka Dönemi Bölgelerinin Yedisu ile Karşılaştırmalı Özet Tablosu..... 62

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 2.1. Kazakistan'ın Coğrafi Haritası 21
Harita 2.2. Yedisu Bölgesinin Coğrafi Konumu 22
Harita 3.1. Altay Dağlarının Coğrafi Konumu 60

KISALTMALAR LİSTESİ

Lev.	Levha
MÖ	Milattan Önce
MS	Milattan Sonra
vd.	ve diğerleri
YY	Yüzyıl

ÖZET

Bu tez çalışmasında, Yedisu (Jetisu/Zhetysu) bölgesi Saka dönemi (MÖ VIII-III. yüzyıllar) ölü gömme gelenekleri arkeolojik ve antropolojik yöntemlerle analiz edilmiştir. Araştırmanın temel amacı, bölgedeki Saka topluluklarının ölüm karşısında geliştirdikleri ritüel pratikleri, sosyal organizasyon yapılarını ve dünya görüşlerini bütüncül bir yaklaşımla ortaya koymaktır. Çalışma, Kazakistan Arkeoloji Enstitüsü ve Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi tarafından 1950-2025 yılları arasında gerçekleştirilen kazılardan elde edilen on ana mezarlık ve kurgan grubunu kapsamakta olup, Besşatır, İssık, Karkara, Kaspan-6, Dauılbay, Kızıltas ve Bostan gibi önemli anıtları içermektedir. Veri seti, toplamda 70'ten fazla kurgan ve bireysel mezar yapısından oluşmaktadır.

Yöntemsel olarak çalışma dört aşamadan oluşmaktadır: verilerin sistematize edilmesi ve tipolojik sınıflandırma, mezar mimarisi ve inşa tekniklerinin analizi, mezar buluntuları ve gömü uygulamalarının analizi, karşılaştırmalı kronolojik ve kültürel değerlendirme. Yorumlama sürecinde yapısal-göstergebilimsel yöntem (Levi-Strauss, Lotman) ve van Gennep'in geçiş ritüelleri teorisi temel alınmıştır. Ayrıca sembolik yorumların keyfilikten kurtarılması için renk, zooform (hayvan) ve mekân olmak üzere üç analitik kategori tanımlanmıştır.

Araştırma sonucunda, Yedisu Sakalarına ait mezar mimarisinin beş ana tip ve bunlara bağlı alt tipler halinde sınıflandırılabileceği görülmüştür. En yaygın grubu basit çukur mezarlar oluşturmakta olup, bunlar içerisinde basit toprak çukur mezarlar toplam yapıların yaklaşık %39'unu temsil etmektedir. Buna karşılık oda mezarlar ile anıtsal ve elit kurganlar, mimari karmaşıklığın ve toplumsal tabakalaşmanın en belirgin göstergeleri olarak öne çıkmaktadır. Özellikle ahşap kütüklü oda mezarları, katakomplar ve büyük ölçekli elit kurganlar, yüksek statülü bireylerle ilişkili defin geleneklerini yansıtmaktadır.

Kronolojik analiz, Erken Saka döneminde (MÖ VIII-VI. yüzyıllar) basit çukur mezarlar ve taş yapılı mezarların daha yaygın olduğunu göstermektedir. Geç Saka döneminde (MÖ V-III. yüzyıllar) ise oda mezarların ve daha karmaşık anıtsal yapıların sayısında artış gözlenmektedir. Bu durum, yalnızca mezar mimarisindeki teknik gelişimi değil, aynı zamanda toplumsal farklılaşmanın ve ritüel uygulamaların giderek daha görünür hâle geldiğini de ortaya koymaktadır.

Gömü uygulamalarının en istikrarlı unsuru, %80 oranında görülen batı yönelimidir. Bu, van Gennep'in "ayrılma evresi" ile uyumlu olup, batının ölüler diyarının kapısı olarak algılandığını göstermektedir. At gömüleri pars pro toto (baş, kürek kemiği, bacak) şeklinde

gerçekleşmiş; köpek kafatasları ve ateş izleri ise karmaşık bir ritüel sistemin varlığını ortaya koymuştur. Hayvan üslubu sanatında yırtıcı-av karşıtlığı, ölümün kaçınılmaz bir dönüşüm süreci olarak algılandığını simgelemektedir.

Karşılaştırmalı analiz, Yedisu Sakalarının Altay Pazırık, Kuzey Karadeniz İskit, Güney Ural Filippovka ve Orta Kazakistan Tasmola kültürleriyle ortak ritüel kodları paylaştığını, ancak pars pro toto at gömüleri ve köpek kurbanlarının spesifik konumlandırılması gibi unsurlarla kendine özgü bir sentez geliştirdiğini göstermiştir. Yedisu Saka defin pratiklerinin özgünlüğü üç temel dinamikte yatmaktadır: Tunç Çağı'ndan miras kalan ortak Avrasya ritüel kodları, Yedisu'nun stratejik konumunun yerel bir elit kültürü oluşturması ve bu iki dinamiğin sürekli gerilim ve uzlaşması.

Bu tez, Yedisu Saka ölü gömme geleneklerini sosyal hiyerarşi, ritüel sembolizm ve kültürel etkileşim dinamikleriyle bütüncül bir çerçevede ele alan ilk çalışma olma özelliğini taşımaktadır. Özellikle 2023-2025 yıllarındaki yeni kazı sonuçlarını literatüre kazandırması bakımından özgündür.

Anahtar Kelimeler: Yedisu; Saka; Ölü Gömme Gelenekleri; Kurgan; Tipoloji; Ritüel Sembolizm; Avrasya Bozkırları.

SUMMARY
THE BURIAL CUSTOMS OF THE YEDİSU SAKAS

This thesis analyzes the burial traditions of the Saka period (8th-3rd centuries BC) in the Yedisu (Jetisu/Zhetysu) region using archaeological and anthropological methods. The main objective of the research is to comprehensively examine the ritual practices, social organization structures, and worldviews developed by the Saka communities in the region in the face of death. The study encompasses ten major cemeteries and kurgan groups excavated between 1950 and 2025 by the Institute of Archaeology of Kazakhstan and Al-Farabi Kazakh National University, including significant monuments such as Besshatyr, Issyk, Karkara, Kaspan-6, Dauylbay, Kyzyltas, and Bostan. The dataset comprises over 70 kurgans and individual burial structures.

Methodologically, the study consists of four stages: systematization and typological classification of data, analysis of burial architecture and construction techniques, analysis of grave goods and burial practices, and comparative chronological and cultural assessment. The interpretive framework employs structural-semiotic methods (Levi-Strauss, Lotman) and van Gennep's theory of rites of passage. Furthermore, to avoid arbitrariness in symbolic interpretations, three analytical categories are defined: color, zoomorphic, and spatial symbolism.

The research results reveal that the burial architecture of the Yedisu Saka can be classified into five principal categories with several associated subtypes. The most common group consists of simple pit graves, within which simple pit burials account for approximately 39% of the documented structures. In contrast, chamber graves and monumental elite kurgans represent the clearest indicators of architectural complexity and social stratification. Timber-frame chamber graves, catacomb burials, and large-scale elite funerary complexes are particularly associated with high-status individuals and reflect the emergence of increasingly elaborate mortuary practices.

Chronological analysis indicates that simple pit graves and stone-built burial structures were predominant during the Early Saka period (8th-6th centuries BC). During the Late Saka period (5th-3rd centuries BC), chamber graves and more complex monumental constructions became increasingly common. This development reflects not only changes in burial architecture but also growing social differentiation and the increasing significance of ritual practices within Yedisu Saka society.

The most consistent element of burial practices is western orientation, observed in

approximately 80% of the graves. This aligns with van Gennep's concept of the "separation phase" and suggests that the west was perceived as the gateway to the land of the dead. Horse burials were conducted as pars pro toto (head, shoulder blade, legs), while dog skulls and traces of fire indicate the existence of a complex ritual system. In animal style art, the predator-prey opposition symbolizes the perception of death as an inevitable process of transformation.

Comparative analysis demonstrates that while the Yedisu Saka shared common ritual codes with the Altai Pazyryk, North Black Sea Scythian, Southern Ural Filippovka, and Central Kazakhstan Tasmola cultures, they developed a unique synthesis through elements such as pars pro toto horse burials and the specific positioning of dog sacrifices. The uniqueness of Yedisu Saka burial practices lies in three fundamental dynamics: shared Eurasian ritual codes inherited from the Bronze Age, the formation of a local elite culture enabled by Yedisu's strategic location, and the continuous tension and reconciliation between these two dynamics.

This thesis represents the first comprehensive study that examines Yedisu Saka burial traditions within an integrated framework encompassing social hierarchy, ritual symbolism, and cultural interaction dynamics. It is particularly significant for introducing the results of recent excavations conducted between 2023 and 2025 at the Kyzyltas, Dauylbay, and Bostan cemeteries into the scholarly literature.

Key Words: Yedisu; Saka; Burial Traditions; Kurgan; Typology; Ritual Symbolism; Eurasian Steppes.

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında, Yedisu (Jetisu/Zhetysu) bölgesi Saka dönemi (MÖ VIII-III. yüzyıllar) ölü gömme gelenekleri arkeolojik ve antropolojik yöntemlerle analiz edilmiştir. Çalışma, bölgedeki mezar mimarisi, gömü biçimleri, ritüel unsurlar ve buluntu topluluklarını tipolojik, kronolojik ve karşılaştırmalı bir çerçevede ele alarak Yedisu Sakalarının ölüm karşısında geliştirdikleri ritüel pratikleri, sosyal organizasyon yapılarını ve dünya görüşlerini bütüncül bir yaklaşımla ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Tez çalışmasının her aşamasında bilgi, deneyim ve sabırla bana yol gösteren, araştırmanın kapsamını ve yöntemini şekillendirmede büyük katkıları olan danışmanım Sayın Doç. Dr. Erkan DÜNDAR'a en içten teşekkürlerimi sunarım. Onun rehberliği olmasaydı bu çalışma bugünkü haline ulaşamazdı.

Kazakistan'daki araştırmalarım sırasında bilgi ve deneyimlerini benimle paylaşan, Kazakistan Arkeoloji Enstitüsü'nden hocam Sayın Ramazan ZHANUZAK'a da şükranlarımı sunarım.

Yüksek lisans eğitimim süresince bilgi ve deneyimlerini benimle paylaşan tüm değerli hocalarıma da teşekkür ederim.

Zhanelya BEKENOVA

Antalya, 2026

GİRİŞ

Avrasya bozkırlarının geniş coğrafyasında MÖ I. binyılda ortaya çıkan göçebe topluluklar, atlı savaşçı kültürleri, karakteristik hayvan üslubu sanatı ve anıtsal kurgan mezarlarıyla arkeolojinin en ilgi çekici araştırma alanlarından birini oluşturmaktadır. Bu topluluklar, antik Pers kaynaklarında "Saka", Yunan kaynaklarında "İskit" olarak adlandırılmış olup, Karadeniz'in kuzeyinden Altay dağlarına kadar uzanan geniş bir alanda ortak bir kültürel dil geliştirmişlerdir. Saka-İskit kültür dairesinin en doğu kanadını temsil eden Yedisu (Jetisu/Zhetysu) bölgesi ise, Doğu ile Batı arasındaki kültürel etkileşimlerin en yoğun yaşandığı ve bu nedenle göçebe arkeolojisi açısından ayrıcalıklı bir konuma sahip olan coğrafyadır. Bölge, adını İli, Karatal, Sarkand, Bien, Aksu, Lepsa ve Baksan olmak üzere yedi büyük nehirden almakta olup, bu hidrolojik sistem tarih boyunca hem ekonomik faaliyetleri hem de ritüel peyzajın şekillenmesini doğrudan etkilemiştir.

Yedisu'da 1950'lerden bu yana yürütülen arkeolojik kazılar, Besşatır, Issık, Karkara ve Kaspan-6 gibi dünyaca ünlü Saka anıtlarını gün ışığına çıkarmıştır. Bu anıtlardan elde edilen buluntular dönemin sanatını, teknolojisini ve sosyal organizasyonunu anlamamızda çığır açıcı olmuştur. Ancak bölgedeki Saka ölü gömme geleneklerine ilişkin mevcut çalışmalar, çoğunlukla parçalı ve betimleyici bir yaklaşımla ele alınmış; mezar mimarisi, gömü ritüelleri ve sembolik pratikler arasındaki ilişkiyi bütüncül bir çerçevede değerlendiren kapsamlı bir analiz bugüne kadar yapılmamıştır.

Bu tez çalışmasının konusunu, Yedisu (Jetisu/Zhetysu) bölgesinde yaşamış olan Saka topluluklarının ölü gömme geleneklerinin arkeolojik ve antropolojik yöntemlerle analiz edilmesi oluşturmaktadır. Avrasya bozkırlarının erken demir çağına tarihlenen Saka kültürü, geniş coğrafi yayılımı, karakteristik maddi kültür unsurları ve göçebe yaşam biçimine dayalı sosyal organizasyonu ile arkeoloji literatüründe önemli bir yere sahiptir. Yedisu bölgesi ise, doğuda Altaylar'dan batıda Kuzey Karadeniz steplerine kadar uzanan bozkır kuşağının tam merkezinde yer alması ve Doğu ile Batı arasındaki kültürel etkileşimlerin en yoğun yaşandığı alanlardan biri olması nedeniyle Saka arkeolojisi açısından ayrıcalıklı bir konum taşımaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı, Yedisu bölgesi Sakalarına ait mezar komplekslerini bütüncül bir yaklaşımla inceleyerek, bu toplulukların ölüm karşısında geliştirdikleri ritüel pratikleri, sosyal organizasyon yapılarını ve dünya görüşlerini ortaya koymaktır. Bu kapsamda, bölgede 1950-2025 yılları arasında gerçekleştirilen arkeolojik kazılardan elde edilen veriler sistemli bir şekilde değerlendirilecek; mezar mimarisi, gömü biçimleri, mezar eşyaları ve ritüel unsurlar polojik, kronolojik ve karşılaştırmalı olarak analiz edilecektir. Yedisu Sakalarının ölü

gömme geleneklerinin Avrasya bozkırlarındaki diğer eşzamanlı kültürlerle (Altay Pazırık, Kuzey Karadeniz İskit, Güney Ural Prohorovka/Filippovka, Orta Kazakistan Tasmola) olan benzerlikleri ve farklılıkları da karşılaştırmalı bir perspektifle ele alınacaktır.

Bu araştırmanın önemi, üç temel düzeyde değerlendirilebilir. Birincisi, Yedisu bölgesi Saka dönemi ölü gömme geleneklerine ilişkin mevcut arkeolojik veriler, daha önceki çalışmalarda çoğunlukla parçalı ve betimleyici bir yaklaşımla ele alınmıştır. Bu tez, 2023-2025 yılları arasında Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi araştırma ekibi tarafından Kızıltas, Dauılbay ve Bostan mezarlıklarında gerçekleştirilen yeni kazı sonuçlarını da kapsayan güncel bir veri setine dayanmakta ve bu verileri bütüncül bir analitik çerçeve içinde değerlendirmektedir. İkincisi, çalışma, mezar mimarisi ve gömü uygulamalarının yalnızca tipolojik bir sınıflandırmasını sunmakla kalmayıp, aynı zamanda ritüellerin sembolik boyutunu, sosyal tabakalaşmayı ve kültürel etkileşim dinamiklerini de yorumlamayı hedeflemektedir. Bu yönüyle araştırma, arkeolojik verilerin yapısal-göstergebilimsel yöntemlerle analiz edildiği disiplinlerarası bir yaklaşımı benimsemektedir. Üçüncüsü, Yedisu Sakalarının ölü gömme geleneklerinin Avrasya bozkırlarındaki diğer kültürlerle karşılaştırmalı olarak incelenmesi, bölgenin erken göçebe topluluklarının kültürel kökenleri, etkileşim ağları ve tarihsel süreçteki rolleri hakkında önemli sonuçlara ulaşılmasını sağlayacaktır. Bu bağlamda tez, Sak-İskit kültür dairesinin bütüncül bir şekilde anlaşılmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Bu tez çalışmasının kapsamını, coğrafi ve kronolojik olarak iki ana sınırlama belirlemektedir. Coğrafi olarak çalışma, günümüz Kazakistan sınırları içerisinde yer alan ve tarihsel olarak Yedisu (Semirechye) olarak adlandırılan bölgeyle sınırlandırılmıştır. Bölge, kuzeyde İli Nehri ve Kapçagay Gölü'nden güneyde Trans-İli Alatau dağlarına, batıda Bolşaya ve Malaya Almatinka nehirlerinden doğuda aynı dağ sisteminin doğu uzantılarına kadar uzanan alanı kapsamaktadır. Kronolojik olarak ise çalışma, bölgedeki Saka dönemi olarak tanımlanan MÖ VIII-III. yüzyıllar arasındaki zaman dilimiyle sınırlı tutulmuştur. Bu kronolojik sınır, Yedisu bölgesindeki erken demir çağı kültürünün başlangıcından Geç Saka / Erken Usun geçiş dönemine kadar olan süreci kapsamaktadır.

Araştırmanın temel veri setini, Kazakistan Arkeoloji Enstitüsü ve Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi tarafından 1950-2025 yılları arasında gerçekleştirilen kazılardan elde edilen on ana mezarlık ve kurgan grubu oluşturmaktadır. Bunlar: Besşatır, Katartobe, İssık, Caspan-6, Taugul-3, Kargalı-1, Aracan/Jarbulak, Kızıltas, Dauılbay ve Bostan mezarlıklarıdır. Söz konusu anıtlar, Yedisu'nun farklı coğrafi bölgelerine (dağ etekleri, nehir vadileri, yüksek dağ yaylaları) dağılmış olup, erken Sak'tan geç Saka kronolojik aralığını temsil etmektedir. Veri seti, toplamda 70'ten fazla kurgan ve bireysel mezar yapısını içermekte olup, mezarların büyük çoğunluğu

(%80'den fazlası) eski çağlarda yağmalanmış olsa da, gömü mimarisi, pozisyon ve yönlendirme, eşya tipleri ve ritüel unsurlar hakkında yeterli bilgi korunmuştur.

Bu tezde kullanılan yöntemler, dört ana aşamadan oluşmaktadır. *Birinci aşama*, verilerin sistematize edilmesi ve tipolojik sınıflandırmadır. Tüm arkeolojik veriler (mezar yapıları, gömü pozisyonu ve yönlendirmesi, buluntu türleri, ritüel unsurlar) bir tablo halinde sistematize edilmiş ve Kızlasov (1983) ile Neverov (1985, 1992, 1998) tarafından geliştirilen altılı sistem temel alınarak tipolojik sınıflandırma yapılmıştır. *İkinci aşama*, mezar mimarisi ve inşa tekniklerinin analizidir. Mezar odalarının ve üstyapıların inşasında kullanılan malzemeler ve teknikler betimsel olarak analiz edilmiş, farklı mezar tiplerinin coğrafi dağılımını görselleştirmek için basit bir haritalama yöntemi kullanılmıştır. *Üçüncü aşama*, mezar buluntuları ve gömü uygulamalarının analizidir. Gömü pozisyonu ve yönlendirme verileri Gening V. ve Gening F. (1985) tarafından geliştirilen yönteme göre işlenmiş, buluntu kategorilerinin mezar içi konumları ve hayvan kalıntıları ile eşyaların birlikteliği ritüel örüntüleri belirlemek için karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. *Dördüncü aşama*, karşılaştırmalı kronolojik ve kültürel değerlendirmedir. Yedisu malzemesi, Altay Pazırık kültürü, Kuzey Karadeniz İskitleri, Güney Ural Prohorovka/Filippovka kültürü ve Orta Kazakistan Tasmola kültürü ile tipolojik ve kültürel olarak karşılaştırılmıştır.

Yorumlama sürecinde, arkeolojik buluntuların birer işaret/gösterge olarak ele alındığı ve bunların ardındaki anlam kodlarının çözülmesini hedefleyen yapısal-göstergebilimsel yöntem (Levi-Strauss, 1983, 1994; Lotman, 2000) kullanılmıştır. Ayrıca, van Gennep'in (1999) *geçiş ritüelleri* teorisi, ölü gömme uygulamalarının aşamalı yapısını yorumlamak için temel teorik çerçeve olarak benimsenmiştir. Bu teorik çerçeveler, arkeolojik verilerin yalnızca betimlenmesini değil, aynı zamanda toplumsal ve kozmolojik bağlam içinde anlamlandırılmasını da mümkün kılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM
ARKEOLOJİDE ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ – KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Ölümün Kültürel ve Toplumsal Tanımı

Arkeoloji ve antropolojide ölüm ve bununla ilgili ölü gömme gelenekleri, eski toplumların manevi, sosyal ve maddi kültürünü yeniden inşa etmek için en önemli kaynaklardan biri olarak kabul edilir. Ölüm, sadece insanın yaşamının biyolojik olarak sona ermesi değil, aynı zamanda belirli bir topluluğun gelenekleriyle düzenlenen, kültürel olarak anlamlı bir olaydır. Bu bağlamda, mezar kompleksleri – mezarlar, mezar eşyaları, mimari unsurlar ve ritüel nesneler geçmişin dünya görüşünü, sosyal organizasyonunu ve ritüel uygulamalarını analiz etmek için temel materyallerdir (Parker Pearson, 1999: 12).

1.1.1. Ritüel ve Maddi Kültür İlişkisi

Lars Fogelin'e göre arkeoloji açısından ritüelin önemi, onun insan eylemi olarak maddi izler bırakması ve bu izler aracılığıyla toplumsal süreçlerin çözümlenebilmesidir. Fogelin (2007: 55-57), dinin çoğunlukla soyut inançlar, mitler ve öğretiler düzeyinde ele alındığını; buna karşılık ritüelin, bu soyut sistemlerin pratikte gerçekleştirilen yönünü temsil ettiğini vurgular. Bu nedenle ritüel, arkeolojik kayıt içerisinde doğrudan gözlemlenebilen ve analiz edilebilen bir olgudur. Ölümle ilişkili ritüeller de bu kapsamda, inanç sistemlerinin pasif yansımaları olmaktan ziyade, toplumsal ilişkileri düzenleyen ve yeniden üreten insan eylemleri olarak ele alınmalıdır.

Mezarlar, ritüel eylemler sonucunda ortaya çıkan maddi düzenlemeler olarak, ölüm karşısında topluluğun nasıl tepki verdiğini, bireyin toplum içindeki konumunun nasıl yeniden tanımlandığını ve toplumsal düzenin nasıl sürdürüldüğünü göstermektedir. Ölüm ritüelleri, toplumsal düzeni aktif biçimde kuran pratikler olarak yorumlanmaktadır (Fogelin, 2007: 60-65).

Bu çerçevede ölü gömme uygulamaları, bireysel bir ölüm olayının ötesinde, toplumsal bağların yeniden düzenlendiği ve kolektif kimliğin pekiştirildiği süreçler olarak değerlendirilmelidir. Mezarların konumu, düzenlenişi ve içerdiği maddi unsurlar, bu süreçlerin arkeolojik kayıtlardaki somut ifadeleridir. Dolayısıyla ölüm ve mezarlar, insan topluluklarının davranış biçimlerini, toplumsal örgütlenmelerini ve ölüm karşısında geliştirdikleri ritüel stratejileri anlamada temel analitik araçlar sunmaktadır (Fogelin, 2007: 60-65).

Birçok eski kültürde ölüm, kesin bir son olarak değil, başka bir varlık durumuna geçiş olarak algılanmıştır. Neandertal popülasyonlarında bile bilinçli gömülerin tespit edilmesi, bu

uygulamalarının derin tarihsel köklerini ortaya koymaktadır (Zaman, 2025: 126).

Büyükkarakaya (2019: 218-242) göre, ölüm uygulamalarını ekolojik bağlamda ele almakta; gömme biçimlerinin çevresel koşullar, demografik yapı ve toplumsal organizasyonla ilişkili olduğunu göstermektedir. Mezarlar, sembolik anlamlarının ötesinde, insan topluluklarının yaşadıkları çevreye nasıl uyum sağladıklarını ve ölüm karşısında nasıl davranış kalıpları geliştirdiklerini yansıtan maddi göstergeler olarak değerlendirilir.

Ölü gömme uygulamaları insan-çevre etkileşiminin bir parçası olarak şekillenmekte ve bu uygulamalar aracılığıyla beslenme biçimleri, yerleşik ya da göçer yaşam tarzları, nüfus yoğunluğu ve sosyal ölçek gibi pek çok değişken arkeolojik bağlamda izlenebilmektedir. Bu durum, mezarların yalnızca bireysel ölümlerle ilişkili yapılar olmadığını; aksine toplumsal yaşamın bütününe dair bilgi üreten arkeolojik kayıtlar olduğunu göstermektedir (Büyükkarakaya, 2019: 221-222, 242).

Ölüm ve mezarlar, antropolojik açıdan insan davranışının süreklilik ve değişim ekseninde incelenmesine olanak tanırken, arkeolojik açıdan da geçmiş toplulukların sosyal yapıları, çevresel koşullara verdikleri tepkiler ve kültürel adaptasyon süreçleri hakkında kapsamlı veriler sunmaktadır.

1.1.2. Erken Dönem Ölü Gömme Pratiklerinin Kökeni

Alt ve Orta Pleistosen dönemlere ait arkeolojik ve antropolojik bulgular, erken hominin topluluklarının ölüm sonrası bedenlere yönelik belirli uygulamalar geliştirdiğini göstermektedir (Pettitt, 2011: 20-74). Bu dönemde ölü bedenlerin yerleşim alanlarından uzaklaştırılması, belirli alanlarda toplanması ya da parçalanması gibi davranışların varlığı, ölüm olgusunun yalnızca biyolojik bir süreç olarak değil, topluluk tarafından yönetilen bir durum olarak ele alındığını ortaya koymaktadır.

Etiyopya ve Güney Afrika'daki bazı yerleşimlerde, farklı hominin türlerine ait iskeletlerin belirli mekânlarda yoğunlaşması, ölüm sonrası mekânsal tercihlerin erken örnekleri olarak değerlendirilmektedir. Benzer biçimde, Avrupa ve Afrika'da tespit edilen kesik izleri taşıyan iskelet kalıntıları, ölü bedenlere yönelik müdahalelerin farklı coğrafyalarda tekrarlandığını göstermektedir (Pettitt, 2011: 75-90). Bu tür uygulamalar, erken evrelerde ölü bedenlerin çoğunlukla sembolik bir anlamdan ziyade, yaşam alanlarından bilinçli olarak uzaklaştırılması ya da kontrol altına alınması amacıyla ele alındığını düşündürmektedir.

Orta Paleolitik Dönem'de, ölüm sonrası davranışlarda belirgin bir dönüşüm gözlenmektedir. Skhul ve Qafzeh mağaralarında (İsrail) bireylerin belirli pozisyonlarda, aşı boyası ve mezar eşyalarıyla gömülmesi, ölümün sembolik bir olgu olarak algılanmaya

başlandığını göstermektedir (Pettitt, 2011: 95-110; Vandermeersch ve Bar-Yosef, 2019: 256-260).

1.1.3. Kuramsal Yaklaşımlar ve Eleştirel Değerlendirme

Ölü gömme pratiklerinin bilimsel ele alınışı, 19. yüzyılın sonlarında antropoloji ve arkeoloji alanlarında gelişen erken kuramsal yaklaşımlarla şekillenmiştir. Bu dönemde yapılan çalışmalar, ölü gömme uygulamalarını çoğunlukla "ilkel din" kavramsallaştırması çerçevesinde değerlendirmiş ve ölüm olgusunu beden ile ruhun ayrıştığı bir süreç olarak ele almıştır. Ruhun bedenden ayrıldıktan sonra varlığını sürdürdüğü inancı temel alınarak, defin sırasında gerçekleştirilen ritüellerin yaşayanların ölü ruhlardan duyduğu kaygıyı azaltmaya ve ruhların olası etkilerini sınırlandırmaya yönelik olduğu ileri sürülmüştür. Bu yaklaşım doğrultusunda Tylor (1871: 21), ölü gömme uygulamalarını toplumların dinsel düşüncelerini çözümlemeye olanak tanıyan bir araç olarak değerlendirirken, Robertson Smith (1894: 52-55) ritüellerin toplumsal yapıyla bütünleşik bir işlev üstlendiğini vurgulamıştır.

20. yüzyılın ikinci yarısında mezarlar, sosyal yapı ve farklılaşma hakkında hipotezler ortaya koymaya olanak tanıyan unsurlar olarak analiz edilmeye başlanmıştır (Chapman ve Randsborg, 1981: 1, 3).

Chapman ve diğerleri (2004: 6-7), gömme töreninin ideolojik seçim, sembolik kurgu ve sosyal temsil unsurlarını içerdiğini; dolayısıyla cenaze uygulamalarının yaşamdaki gerçek sosyal farklılıkları hem vurgulayabilir hem de maskeleyebileceğini vurgulamaktadır .

Roy A. Rappaport'a göre (1999: 25) ritüel, toplumsal düzen kuran temel bir mekanizmadır. Biçimsel yapısı ve tekrar edilebilirliği, sembolleri bağlayıcı hâle getirir. Ölüm ritüelleri, topluluğun ortak tutumlarının dışavurumudur; ritüel aracılığıyla kurulan kutsallık, mezar alanlarını toplumsal hafızanın parçası haline getirir.

İskelet analizleri demografik parametreleri, sağlık durumunu ve yaşam özelliklerini yeniden oluşturmaya olanak tanır. Bu verilerin cenaze bağlamıyla karşılaştırılması, biyolojik gerçeklik ile sembolik imaj arasındaki farklılıkları ortaya koymaktadır (Chapman vd., 2004: 5-6). Ölümü bir geçiş olarak anlamak arkeolojik yorumlar için merkezi bir kavramdır. Eski toplumların inançlarında ölen kişinin yolu, başka bir alana doğru hareket olarak tanımlanmıştır. Kharon'a ölüm nehrini geçmek için ödeme yapma zorunluluğu, mezara para koyma ritüeli ile örtüşmektedir (Cömert, 1980: 71-72).

Mezarlar, insan kalıntıları ve ritüel eylemlerin maddi kanıtlarını içeren benzersiz komplekslerdir. Mezar türü ve mezarın yapısı, sosyal tabakalaşmayı ve dini inançlarını yansıtır (Renfrew ve Bahn, 2016, s. 405-407).

Robert Hertz (1960), ölümü "sosyal bir olgu" olarak kavramsallaştırır. Cenaze ritüelleri sadece ölen kişinin uğurlanması için değil, aynı zamanda bozulmuş sosyal düzenin yeniden kurulmasına hizmet eder. Bu nedenle ölü gömme gelenekleri, sosyal birlik, kolektif kimlik ve kozmolojik görüşlerin bir yansıması olarak görülür.

Sherstobitova'a göre (2007: 17-18) ölüm, sembolik formlar aracılığıyla erişilebilen bütünsel bir ontolojik durumdur. Bu anlamda, mezarlarla ilgili arkeolojik materyal, ölümün kendisini değil, belirli bir kültürel ortamda ölümün nasıl algılandığını yansıtır.

Biyolojik kalıntılar demografik özellikler, patolojiler ve genetik bağlantılar hakkında veri sağlar. Bu araştırmalar antik toplumların yaşam tarzını yeniden yapılandırmaya olanak tanır (Larsen, 2015: 45-62).

Mezar eşyaları statü, cinsiyet rolleri, sosyal davranışları ve ideolojik tutumlarının yorumlanmasında önemli rol oynar.

1.1.4. Mezarların Sosyal ve İdeolojik Yorumu

20. yüzyılın ikinci yarısında eski toplumların sosyal yapısını yeniden yapılandırmaya yönelik teorik yaklaşımlar geliştirilmiştir.

Binford (1971) cenaze töreninin bireyin sosyal statüsünü doğrudan yansıttığı varsaymıştır. Ancak, Bailey (1997: 23-26), bu "yansıtıcı modelin" mezarın ideolojik doğasını göz ardı ettiğini göstermiştir. Bailey'e göre her ölü gömme geleneği sosyal kimlik ve iktidar hakkında sembolik bir "beyannamedir". Kurgan mezarları manzara üzerinde iktidar ve kontrolün kalıcı işaretidir.

Erken Demir Çağı materyallerinde ölüm, zoomorfik kompozisyonlar aracılığıyla ifade edilmektedir, Polidovich (2000: 360-361) yırtıcı hayvanın sahnelerinin ölümün kaçınılmaz bir kozmik süreç olarak temsil edildiğini göstermiştir. Parçalama sahneleri kurban sunma kavramlarıyla ilişkili olup, ölümü yaşamın yenilenmesi için gerekli bir koşul olarak sunar.

Kuramsal yaklaşımlar bir bütün olarak değerlendirildiğinde üç temel dönüşüm izlenebilir: (1) erken yaklaşımlarda ölüm ruhun bedenden ayrılması çerçevesinde ele alınmıştır; (2) süreçsel arkeoloji ile mezarlar sosyal yapının göstergeleri olarak yorumlanmıştır; (3) post-süreçsel yaklaşımlarla mezarların ideolojik ve manipülatif boyutları ön plana çıkmıştır.

Modern yaklaşımlar, ölü gömme geleneklerinin ritüel, sembolik ve ideolojik niteliğini dikkate alan kapsamlı analizin gerekliliğini ortaya koyar. Mezarlar, dinamik bir sosyal etkileşim aracı olarak ele alınmalıdır (Parker Pearson, 1999:18).

Bu farklı teorik perspektiflerin güçlü ve zayıf yönlerini karşılaştırmalı olarak değerlendirmek için Tablo 1.1 oluşturulmuştur.

Tablo 1.1. Ölü Gömme Geleneklerine Yönelik Teorik Yaklaşımlar ve Bu Çalışma İçin Çıkarımları

Yaklaşım	Temsilciler	Temel Fikir	Bu Çalışma İçin Önemi
Yansıtıcı/Sosyal Yapısalcı	Binford (1971), Saxe (1970)	Mezar, toplumun sosyal yapısını doğrudan yansıtır. Mezar eşyalarındaki farklılıklar = sosyal tabakalaşma.	Yedisu'daki kurgan boyutları ve eşya zenginliğindeki farklılıkları sosyal hiyerarşi olarak yorumlamamı sağlar.
Ritüel/Geçiş Ritüelleri	Hertz (1960), van Gennep (1999), Bloch & Parry (1982)	Ölüm bir "geçiş"tir (ayrılma - eşik - birleşme). Mezar, bu sürecin tamamlanması için bir alandır. İkincil gömüler önemlidir.	Yedisu'daki batıya yönlendirme (%80) = "ayrılma" evresi. At gömüleri (*pars pro toto*) = ölünün öteki dünyaya geçişi için rehber/sunak.
Post-prosesüel/Sembolik-İdeolojik	Bailey (1997), Hodder (2012), Parker Pearson (1999)	Mezar, ölen kişinin gerçek statüsünü değil, yaşayanların *ideolojik beyanını* yansıtır. Bir "manipülasyon"dur.	Yağmalanmış elit mezarlarının (Issyk, Besshatyr) bile görkemli olması, yaşayan elitin gücünü mezar üzerinden sergilediğini gösterir.
Bioarkeolojik	Larsen (2015), Büyükkarakaya (2019)	İskelet kalıntıları, beslenme, sağlık, travma, yaşam biçimi hakkında doğrudan veri sağlar.	Kafatasındaki trepanasyon izleri (Kaspan-6, Kadın №1), beslenme alışkanlıkları, karma ırksal yapı (Mongoloid+Europoid) hakkında veri sunar.

Tablo 1.1'de görüldüğü üzere, her bir yaklaşım Yedisu Saka gömü geleneklerinin farklı bir boyutunu aydınlatmaktadır. Bu çalışma, tek bir modele bağlı kalmak yerine, eklektik bir sentez benimsemektedir: (1) sosyal tabakalaşma için yansıtıcı model, (2) gömü sürecinin aşamaları için geçiş ritüelleri (van Gennep), (3) sembolik yorumlar için post-prosesüel yaklaşım.

1.2. Genel Defin Biçimleri ve Mezar Tipleri

Çağdaş yaklaşımlar mezar yapılarının eski toplumların dünya görüşlerini ve sosyal ilişkilerini yansıtan çok katmanlı olgular olduğunu ortaya koymaktadır (Parker Pearson, 1999:4).

1.2.1. Temel Defin Biçimleri

Defin, ölü bedenin bilinçli bir müdahalesiyle belirli bir mekâna yerleştirilmesini ifade etmektedir (Nilsson Stutz, 2003: 52-53). Ancak her defin işlemi mutlaka kalıcı bir mezar yapısıyla sonuçlanmaz; beden farklı aşamalardan geçebilir (Chapman ve Randsborg, 1981: 5).

En yaygın defin biçimi *inhumasyon*, yani bedenin yakılmadan gömülmesidir. Bedenin sırtüstü, yan yatış ya da bacakları çekili pozisyonda yerleştirilmesi gibi uygulamalar farklı kültürel bağlamlarda değişkenlik gösterir (Parker Pearson, 1999: 24-30).

Bir diğer temel defin biçimi *kremasyon*, yani bedenin yakılmasıdır. Bedenin yakılmasının ardından kemik kalıntıları toprağa gömülebilir, özel kaplara yerleştirilebilir ya da belirli alanlara bırakılabilir (McKinley, 2008: 296-298).

İkincil defin uygulamalarında ölü beden ilk gömülmeden sonra yeniden ele alınmakta, kemikler seçilerek taşınmakta ya da farklı mekânda gömülmektedir. Bu uygulamalar, ölümle ilişkili pratiklerin ritüel süreçler içerdiğini göstermektedir (Schroeder, 2001: 220).

Bazı toplumlarda ölü bedenlerin mağara, kaya kovuğu ya da açık alana bırakıldığı görülmektedir. Yapılandırılmış mezar formu bulunmasa da mekânın bilinçli seçildiği anlaşılmaktadır (Parker Pearson, 1999: 79).

1.2.2. Mezar Kompleksi Kavramı ve Tipolojisi

Mezar kompleksi, ölüyle ilişkili tüm maddi unsurları kapsayan yapısal bütünlüğü ifade eder. Hareketli unsurlar (insan kalıntıları, tabut, eşyalar) ve hareketsiz unsurlar (mezar çukuru, höyük, anıtsal yapılar) olmak üzere iki temel gruptan oluşur (Lagutkina, 2010: 38).

Lagutkina'ya (2010: 39) göre mezar kompleksleri üç tipe ayrılır: yalnızca hareketli unsurlardan oluşan (açıkta bırakma gibi), yalnızca hareketsiz unsurlardan oluşanlar (kenotaflar, anıtsal yapılar) ve her iki unsuru bir arada içerenler (klasik gömü mezarları).

Arkeolojik kayıtlarda birincil ve ikincil gömüler, kremasyon, taş sandık mezarlar, höyükler ve nekropoller belgelenmiştir. Nekropoller, toplumun sosyal yapısının mekânsal düzeyde analiz edilmesine olanak tanır.

Defin biçimlerinde çevresel faktörler (toprağın yapısı, iklim, doğal kaynaklar) belirleyici rol oynar (Ucko, 1969: 270). Toplumsal yapı da defin biçimlerinin çeşitlenmesinde etkilidir; mezar alanlarının düzeni mülkiyet ilişkileri ve sosyal hiyerarşiyi yansıtır (Saxe, 1970: 119).

Defin uygulamaları durağan gelenekler değildir; toplumsal dönüşümler ve ekonomik değişimlerler birlikte yeniden biçimlenir (Morris, 1992: 45).

1.2.3. Eski Türk Toplumlarında Defin Uygulamaları

Eski Türk toplumlarında defin biçimlerinin belirlenmesi, yalnızca ölüm, ruh ve ölüm sonrası yazgıya ilişkin inanç sistemleriyle sınırlı değildir. Defin uygulamalarının şekillenmesinde, inançsal unsurların yanı sıra toplumsal, mekânsal ve zamansal bağlamla ilişkili çeşitli etkenler de belirleyici rol oynamıştır. Bu bağlamda defin biçimlerini etkileyen

başlıca unsurlar; ölümün gerçekleşme şekli ve nedeni, ölen bireyin toplumsal statüsü, ölümün meydana geldiği yer ve zaman ile ölen kişinin hayattayken ifade ettiği vasiyet ya da tercihleri şeklinde sıralanabilir.

Bu etkenler, defin uygulamalarının hem çeşitlenmesine hem de bölgesel ve toplumsal farklılıklar göstermesine neden olmuştur. Özellikle Şamanizm ve Gök Tanrı inanç sistemi çevresinde şekillenen eski Türk yaşam anlayışında, defin biçimleri yalnızca tekil inanç pratiklerinin sonucu olarak değil, uzun tarihsel süreçler boyunca oluşmuş kültürel etkileşimlerin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Geniş bir coğrafyada yaşamış olan eski Türk topluluklarının, farklı inanç sistemlerine mensup toplumlarla kurdukları dinî, siyasî, kültürel ve iktisadî ilişkiler, defin geleneklerindeki bu çeşitliliğin oluşmasında etkili olmuştur.

Eski Türk toplumlarında üç ana defin uygulaması tespit edilebilir: cesedin toprağa gömülmesi, cesedin yakılması ve cesedin teşhir edilmesi ya da açıkta bırakılması. Çin kaynakları da Türk topluluklarında aynı dönemlerde birden fazla defin uygulamasının bir arada görüldüğünü belirtmekte; yakma, ağaca asma ve toprağa gömme gibi farklı yöntemlerin eş zamanlı olarak kullanıldığını aktarmaktadır (İnan, 1995: 180).

Bu farklı gömü tiplerini sistematik bir şekilde karşılaştırmak ve Yedisu Sakalarının uygulamalarını dünya arkeolojisi bağlamında konumlandırabilmek için Tablo 1.2 oluşturulmuştur.

Tablo 1.2. Dünya Arkeolojisinde Görülen Temel Gömü Tipleri ve Tanımları

Gömü Tipi	Tanımı	Alt Varyantları	Dünyadan Örnekler	Sakalarda Görülme Durumu
İnhumasyon (Trupogömü)	Ölü bedenin yakılmadan, olduğu gibi toprağa, mağaraya veya bir mezara bırakılması (Parker Pearson, 1999: 24-30).	Basit çukur, taş sanduka, kaya mezar, oda mezar, lahit (Renfrew & Bahn, 2016: 405-407).	Neolitik Çağ'dan günümüze evrensel; Eski Mısır (lahit), Ur Kral Mezarları (MÖ 3000) (Britannica, 2025).	**Ana tip (%90+)** – (taş sanduka), (toprak çukur) (Ongaruly, 2017: 113-128).
Kremasyon (Yakma)	Ölü bedenin ateşte yakılması ve kalan kemiklerin gömülmesi veya bir kaba (urna) konulması (McKinley, 2008: 296-298).	Urna (kap), kemiklerin doğrudan çukura bırakılması, karma (yakılıp sonra gömü) (Parker Pearson, 1999: 45-52).	Bronz Çağı Avrupa'sı, Antik Yunan, Roma, Hint kültürü, Pazyryk (Altay) (Rudenko, 1953: 163-210).	**Nadir** – Besşatır Kurgan 3 (yanmış ahşap kalıntıları, insan kemiği yok) (Ongaruly, 2017: 6).

İkincil Gömü	Bedenin önce geçici bir yere bırakılması, dokular çürüdükten sonra kemiklerin toplanıp kalıcı mezara gömülmesi (Hertz, 1960: 27-30).	Kemik toplama (ossuary), iki aşamalı gömü, kemiklerin yeniden düzenlenmesi (Schroeder, 2001: 220).	Borneo, Madagaskar (Famadihana), Avustralya Aborjinleri, Çatalhöyük (Metcalf & Huntington, 1991: 24-26).	**Tartışmalı** – Kızılavız 1 (aynı tümülüs altında birden çok gömü, karışık kemikler) (Ongaruly, 2017: 8).
Teşhir / Açıkta Bırakma	Bedenin doğal etkenlere veya yırtıcı hayvanlara bırakılması (Parker Pearson, 1999: 79-82).	Platform gömü (tree burial), kule (Tower of Silence), dağ/tepe üzerine bırakma (Boyce, 2001: 84-90).	Zerdüştler (Sessizlik Kulesi), Sioux, Bali Aga, Orta Avustralya Aborjinleri (Britannica, 2025).	**Yok** – Sadece ritüel hayvan kemikleri (köpek başları) teşhir edilmiş olabilir (Ongaruly vd., 2020: 399-404).
Pars Pro Toto (Sembolik Gömü)	Bütün beden yerine, sadece sembolik bir parçanın (kafa, kemik, diş, pençe) gömülmesi (Alekseev vd., 1991: 47-48).	Kafatası gömüsü, kutsal hayvan parçaları, muska olarak kemik (Akishev, 1978: 72-78).	Avrasya bozkırları (at başı/kürek kemiği), Neolitik Çağ (kafatası kültü) (Ongaruly, 2017: 120-121).	**Var (yaygın)** – At başı, kürek kemiği, bacak kemikleri; köpek kafatasları (Beisenov vd., 2015: 60-64; Ongaruly vd., 2020: 399-404).
Kenoitaf (Boş Mezar)	Bedenin bulunmadığı, sadece anıtsal/ritüel işlevli mezar yapısı (Lagutkina, 2010: 39).	Anıt mezar, sembolik mezar, kahraman mezarları (Parker Pearson, 1999: 18).	Antik Yunan (heroon), Mısır (kenotaph), İskit/Saka (Chapman & Randsborg, 1981: 5).	**Olası** – Karkara kompleksindeki bazı küçük objeler (mezar içermeyen ritüel yapılar) (Ongar vd., 2014: 2-3).
Kolektif / Toplu Gömü	Birden fazla bireyin aynı mezar yapısına gömülmesi (eşzamanlı veya ardışık) (Betsinger vd., 2020: 12-15).	Aile mezarları, klan mezarları, kurban toplu gömüleri, oda mezarlar (Chapman & Randsborg, 1981: 6-7).	Ur Kral Mezarları (hizmetlilerle birlikte), Paracas (Peru, 400'e kadar birey), Çatalhöyük (Britannica, 2025).	**Var** – Kızılavız 1 (aynı tümülüs altında 4 gömü); çift/çoklu gömüler (ailevi) (Ongaruly, 2017: 8).

Tablo 1.2'de görüldüğü üzere, Yedisu Sakalarında baskın gömü tipi inhumasyon olup, bu evrensel bir uygulamadır. Ancak Sakalar, pars pro toto (at başı/kürek kemiği) ve köpek kafatası gömüsü gibi unsurlarla Avrasya bozkırlarına özgü bir ritüel sentez geliştirmişlerdir (Akishev, 1978; Alekseev vd., 1991; Ongaruly vd., 2020). Buna karşılık, kremasyon ve suya

gömü neredeyse hiç görülmezken (Ongaruly, 2017: 6), ikincil gömü ve kenotaf olasılığı tartışmalıdır. Bu tablo, Bölüm 3'te Yedisu Sakalarına özgü gömü tiplerini sınıflandırırken bir referans çerçevesi işlevi görecektir.

Bu uygulamalar farklı görünseler de ortak bir amaca hizmet eder: ruhun güvenli geçişinin sağlanması ve toplumsal dengenin korunması (Sümbüllü, 2010: 63). Ölü gömme uygulamaları, yapısal, morfolojik ve sembolik boyutların birbirini tamamladığı karmaşık sistemlerdir.

1.3. Ölü Gömme Geleneklerinin Sembolik Boyutu

Ölü gömme törenleri, insan topluluklarının ölüm ve öbür dünya kavrayışlarını sembolik düzeyde ifade ettikleri en yoğun ritüel alanlardan biridir.

Cenaze ritüelleri yalnızca görsel sembollerle değil, duyusal deneyimler yoluyla da anlam üretir. Bedene dokunulması, taşınması, yakılması ya da gömülmesi ölümü fiziksel olarak deneyimleme biçimleridir.

Hamilakis'e (2014: 122-126) göre bu tür duyusal pratikler, ritüelin bedensel hafızaya yerleşmesini sağlayarak ölümle ilişkili anlamların yalnızca bilişsel değil, aynı zamanda deneyimsel düzeyde içselleştirilmesine katkıda bulunur. Bu bağlamda ölü gömme ritüelleri, beden, mekân ve duyular arasındaki etkileşim üzerinden işleyen çok katmanlı pratikler olarak değerlendirilmelidir.

Mezarlar ve mezar anıtları, bu sembolik sürecin maddi ve görsel temsilleri olarak işlev görür. Mezar düzenlemeleri, yalnızca bireysel hatırayı değil, aynı zamanda toplumun değer sistemini, dünya görüşünü ve kolektif kimliğini yansıtan kültürel göstergelere dönüşmektedir. Bu yönüyle mezarlar, kolektif belleğin maddi taşıyıcıları olarak geçmişin hatırlanmasını ve kültürel sürekliliğin sağlanmasını mümkün kılar (Doğan, 2017: 201-202). Ritüel pratikler, bireysel kaybı toplumsal hafızaya dâhil eden sembolik araçlar aracılığıyla işler.

Fogelin'e (2007: 63-65) göre ritüeller, yalnızca sembolik anlamlar taşıyan temsiller değil, bu sembollerin belirli bağlamlar içinde kullanılmasıyla toplumsal gerçeklik kazandığı pratik alanlardır. Bu nedenle mezar pratiklerinde kullanılan semboller, tek başına ele alındığında değil, ritüel bağlam içerisindeki işlevleriyle birlikte değerlendirilmelidir. Fogelin, ritüelin sembolleri etkili kılan temel unsurunun, onların tekrar eden ve biçimsel olarak düzenlenmiş eylemler içinde kullanılması olduğunu vurgular. Ritüel eylem, sembollerin topluluk tarafından paylaşılan ve kabul edilen anlamlar kazanmasını sağlar. Bu yaklaşım, ölü gömme geleneklerinde kullanılan mezar eşyalarının, mekânsal düzenlemelerin ve cenaze pratiklerinin neden güçlü sembolik anlamlar taşıdığını açıklamada önemli bir çerçeve sunar.

Bell'e (1977) göre ritüelleşme süreci, cenaze pratiklerini bireysel tercihlerden ayırarak toplumsal normlar hâline getirir ve gelenek olarak normalleştirir

Cenaze ritüellerinde kullanılan semboller – silahlar, bitkisel ve hayvansal motifler, göksel işaretler – ölen bireyin statüsünü, mesleğini ve ölüm sonrası yolculuğuna ilişkin inançları ifade eder. Bu semboller, ritüelin yalnızca törensel değil, aynı zamanda anlam üreten bir yapı olduğunu ortaya koymaktadır (Cretu, 2015: 4-5).

Mezarlarda gözlenen sembolik çeşitlilik, ölen bireyin toplum içindeki konumuyla doğrudan ilişkilidir. Statüye bağlı olarak mezar yapılarının ayrıntılandırılması, mezar alanının düzenlenişi ve ritüel yoğunluğun artması, ölümün sembolik temsilinde farklılaşmalara yol açmaktadır. Bu durum, ölü gömme pratiklerinin yalnızca bedensel değil, aynı zamanda toplumsal temsile yönelik ritüel süreçler olduğunu göstermektedir (Tainter, 1975: 1-6). Ritüel yoğunluk, ölen bireyin toplumsal değerinin sembolik düzeyde ifade edilmesini sağlar.

Connerton'a (1989: 22-23) göre ritüel pratikler, toplumsal hafızanın bedensel aktarım biçimleridir. Cenaze ritüelleri, yaşayan topluluğun kolektif kimliğini yeniden kurar ve ortak deneyim alanı oluşturur.

Ölü gömme geleneklerinin sembolik boyutu, mitolojik anlatılarla da yakından ilişkilidir. Mitler, ölüm olgusunu kozmik düzenin bir parçası hâline getirerek bireysel kaybı evrensel bir anlam çerçevesine yerleştirir (Cömert, 1980: 145-150).

Metcalf ve Huntington'a (1991: 30) göre ölüm ritüelleri, ölümün toplumsal olarak "tamamlanmasını" sağlayan aşamalı süreçlerdir ve bu süreçler aracılığıyla hem ölen bireyin hem de topluluğun yeni bir duruma uyum sağlaması mümkün olur.

Cenaze ritüelleri ve mezar sembolleri, ölümü toplumsal ve kozmik düzenle uyumlu hâle getiren araçlardır. Sembolik anlam üretiminde ritüelin temel işlevlerinden biri, ölüm gibi belirsizlik ve düzensizlik yaratan bir olguyu toplumsal olarak denetlenebilir hâle getirmesidir. Leach'e (1976: 44) göre ritüeller, toplumsal sınırların bulanıklaştığı durumlarda anlam üretme ve düzen kurma işlevi görür. Ölüm olgusu da bu tür bir sınır ihlali yarattığından, cenaze ritüelleri aracılığıyla sembolik olarak yeniden çerçevelenir. Bu süreçte kullanılan semboller, ölümün kaotik niteliğini bastırarak onu kabul edilebilir bir kozmik düzenin parçası hâline getirir.

Hodder'e (2012: 206) göre maddi kültür unsurları, ritüel bağlamda yalnızca temsil edici değil, anlam üreten ve yönlendiren aktif unsurlar hâline gelir. Mezar eşyaları, mezarın yönelimi, kullanılan renkler ve malzemeler, ölüm sonrası yaşama dair inançların maddi anlatıları olarak işlev görür.

Sembolik düzenlemenin bir diğer boyutu, bedenin ritüel içindeki konumudur. Cenaze uygulamalarında bedenin yerleştirilme biçimi, yönelimi ve beden üzerinde gerçekleştirilen müdahaleler, ölümün nasıl kavrandığını ve ruh-beden ilişkisinin nasıl yorumlandığını yansıtır. Bloch ve Parry (1982: 15), ölüm ritüellerinde bedenin, toplumsal sürekliliği yeniden kurmaya yönelik sembolik bir araç olarak kullanıldığını vurgulamaktadır. Bu bağlamda beden, yalnızca biyolojik bir varlık değil, ritüel aracılığıyla toplumsal ve kozmolojik anlamlarla yeniden tanımlanan bir unsur hâline gelir.

Sembolik anlam mekânsal düzenlemeler yoluyla da inşa edilir. Mezarın yerleşimi ve mezarların birbirleriyle ilişkisi, yaşayanlar ile ölüler arasındaki sınırları tanımlar.

Ölü gömme ritüellerinde kullanılan semboller, yalnızca ölen bireyin kimliğini değil, aynı zamanda topluluğun kendi sürekliliğine ilişkin algısını da ifade eder. Mezar anıtları ve ritüel nesneler, toplumsal hafızayı maddi biçimde sabitleyerek geçmişle kurulan ilişkinin sürekliliğini güvence altına alır. Bu yönüyle ölü gömme geleneklerinin sembolizmi, bireysel ölüm deneyimini aşan ve topluluğun kendisini tarihsel bir özne olarak yeniden üretmesini sağlayan bir işlev üstlenir. Ritüel bağlamda semboller, ölüm karşısında geliştirilen toplumsal stratejilerin ve anlam sistemlerinin görünür hâle geldiği temel araçlar olarak karşımıza çıkar.

İKİNCİ BÖLÜM
SAKALAR VE YEDİSU BÖLGESİ – TARİHSEL VE KÜLTÜREL ARKA PLAN

2.1. Avrasya Sakaları: Köken, Yayılım ve Genel Özellikler

2.1.1. Terminoloji Sorunsalı ve Köken Teorilerine Eleştirel Bir Bakış

Avrasya bozkırlarının erken tarihine ilişkin araştırmalarda en tartışmalı konulardan biri, "Saka" kavramının anlamı, kapsamı ve bu ad altında toplanan toplulukların kökenidir. Bu iki mesele birbirine sıkı sıkıya bağlıdır: terminolojik çerçevenin nasıl çizildiği, kökene dair teorilerin dayanaklarını doğrudan etkilemekte; köken hakkındaki varsayımlar ise terminolojik tercihleri biçimlendirmektedir. Oysa antik ve erken ortaçağ yazılı kaynaklarında bu toplulukların farklı adlarla anılması, modern tarih yazımında köklü bir belirsizlik yaratmıştır. Bu çalışma, Saka kavramının dışsal bir adlandırma sistemi olduğu ön kabulünden hareketle, köken teorilerini bu terminolojik sorunsal ışığında yeniden değerlendirmektedir.

Antik Pers yazılı geleneğinde *Sakā* adı, Ahameniş dönemi yazıtlarında imparatorluğun doğu ve kuzeydoğu sınırlarında yaşayan göçebe topluluklar için kullanılan genel bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yazıtlarda kavramın *Sakā tigraxaudā* ("sivri külahlı Sakalar") veya *Sakā haumavargā* ("haoma içen Sakalar") gibi niteleyici sıfatlarla kullanılması, aynı ad altında farklı toplulukların sınıflandırıldığını göstermektedir. Alekseev'in (2003: 10-15) vurguladığı gibi, bu durum Saka adının etnik bir öz tanımlamadan ziyade Pers idari ve coğrafi bakış açısının ürünü olduğunu ortaya koymaktadır. Antik Yunan kaynaklarında ise benzer topluluklar çoğunlukla *Skythai* adıyla anılmış; Herodotos, Perslerin "Saka" dediklerine Yunanların "Skythai" dediğini açıkça belirterek bu adlandırmaların aynı kökene işaret ettiğini vurgulamıştır.

Bu dışsal ve çoğul adlandırma geleneği, modern arkeoloji ve tarih yazımında kısmi bir coğrafi-kronolojik ayrımla düzenlenmeye çalışılmıştır. Genel kabule göre "İskit" terimi daha çok Karadeniz'in kuzeyi ile Doğu Avrupa bozkırlarını kapsayan batı alanları için; "Saka" terimi ise Orta Asya, Altaylar ve bugünkü Kazakistan coğrafyasındaki doğu gruplarını ifade etmek için kullanılmaktadır. Samashev ve diğerlerinin (2016: 719-720) altını çizdiği gibi, bu ayrım kültürel bütünlüğü reddetmemekte, yalnızca coğrafi ve kronolojik farklılıkları vurgulamaktadır. Nitekim arkeolojik veriler, her iki grup arasında silah tipleri, hayvan üslubu sanatı ve gömü gelenekleri bakımından belirgin bir maddi kültür sürekliliğine işaret etmektedir.

Sakaların kökeni meselesine ilişkin en eski ve yaygın yaklaşım, Hint-İran veya daha dar anlamıyla İranî teoridir. Bu teori, antik Pers ve Yunan kaynaklarında Sakalara atfedilen etnonimlerin, şahıs adlarının ve tanrı isimlerinin İranî dil çevresiyle ilişkilendirilmesine

dayanmaktadır. Ahameniş yazıtlarında geçen *Sakā* teriminin İranî dil ortamında şekillenmiş olması, bu yaklaşımın temel dayanaklarından birini oluşturmakta; klasik historiografide Sakalar sıklıkla doğu İranî halklar arasında sınıflandırılmaktadır. Bu yaklaşım, Bayat'ın (2005: 2-6) kapsamlı eleştirisinde ortaya konduğu üzere ciddi sınırlılıklar taşımaktadır.

Bu noktada arkeolojik veriler, dilbilimsel indirgemeciliğe karşı güçlü bir denge unsuru sunmaktadır. Sakaların ortaya çıkış süreci, MÖ II. binyılın sonu ile I. binyılın başlarına tarihlenmekte ve bu dönemde Avrasya steplerinde göçebe hayvancılığa dayalı ekonominin kurumsallaştığı görülmektedir. At yetiştiriciliğine dayalı bu yaşam biçimi, farklı topluluklar arasında yoğun temasların kurulmasına ve ortak kültürel unsurların yayılmasına zemin hazırlamıştır. Samashev ve diğerlerinin (2016: 719) vurguladığı gibi, Sakaların kökenini ani bir göç veya dışsal bir etnik aktarımdan ziyade, uzun süreli bir tarihsel gelişimin ürünü olarak değerlendirmek gerekmektedir. Modern arkeolojik çalışmalar, Saka kültürünün bölgesel çeşitliliğine dikkat çekerek çok etnikli ve çok katmanlı bir oluşum modelini desteklemektedir.

Yazılı kaynakların doğası da tek yönlü köken açıklamalarının eleştirilmesini gerektirmektedir. Sakaların kendilerine ait yazılı belgeler bırakmamış olmaları, kökenlerine dair bilgilerin büyük ölçüde Pers, Yunan, Asur ve Çin gibi dış kaynaklara dayanması sonucunu doğurmuştur. Durmuş'un (2023: 7) belirttiği üzere, bu dış kaynaklar çoğu zaman siyasi ve ideolojik bakış açılarını yansıtmakta, dolayısıyla aktardıkları etnonimler ve sınıflandırmalar nesnel bir etnografik kayıttan ziyade dönemin jeopolitik algısının ürünü olmaktadır. Bu durum, Sakaların kökenine ilişkin değerlendirmelerde arkeolojik ve karşılaştırmalı verilerin önemini daha da artırmaktadır.

Çağdaş bilimsel yaklaşımlar hem terminolojik sorunsalı hem de köken meselesini tek bir etnik veya dilsel modele indirgemekten kaçınmakta, her iki meseleyi uzun vadeli, çok boyutlu bir tarihsel oluşum perspektifiyle ele almaktadır. "Avrasya Sakaları" kavramı, antik kaynaklarda farklı adlarla anılan göçebe toplulukları tek bir etnik kimliğe indirgemeden, ortak kültürel ve tarihsel bir bağlam içinde değerlendirmeyi mümkün kılan analitik bir çerçeve sunmaktadır. Bu terminolojik yaklaşım, hem antik yazılı kaynaklardaki adlandırma çeşitliliğini hem de modern arkeolojik bulguların ortaya koyduğu kültürel sürekliliği birlikte ele alma imkânı sağlamakta; aynı zamanda etimolojik indirgemeciliğin ve dış kaynaklı kategorizasyonların yarattığı anakronik beklentileri aşmaya hizmet etmektedir. Böylece Sakalar, Avrasya bozkırlarının farklı bölgelerinde yaşayan toplulukların ekonomik, kültürel ve demografik etkileşimleri sonucunda ortaya çıkan geniş bir tarihsel birlik olarak yeniden tanımlanmaktadır.

2.1.2 Avrasya Sakalarında Sosyo-Ekonomik Yapı ve Kültürel Örüntüler

Sakaların Avrasya bozkır kuşağındaki tarihsel varlığı, coğrafi yayılım alanları ile sosyo-ekonomik, siyasal ve kültürel yapıları arasında sıkı bir karşılıklı bağımlılık ilişkisi sergilemektedir. Arkeolojik ve yazılı kaynaklar, Sakaların son derece geniş bir coğrafi alana yayıldığını göstermekte; bu alan doğuda Altaylar ve Orta Asya'dan başlayarak batıda Kuzey Karadeniz steplerine kadar uzanan, doğal engellerden büyük ölçüde arınmış bir ekolojik kuşak oluşturmaktadır. Avrasya steplerinin bu geniş ve süreklilik arz eden yapısı, Saka gruplarının uzun mesafeli yatay hareketlerini mümkün kılmış ve kültürel etkileşimlerin yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır (Samashev vd., 2016: 719). Tam da bu noktada, coğrafi yayılımın sağladığı hareketlilik ile göçebe hayvancılığa dayalı ekonominin gerekleri arasındaki uyum, Saka toplumlarının yapısal özelliklerini anlamak için anahtar bir çerçeve sunmaktadır.

Sakaların yayılımında Orta Asya ve bugünkü Kazakistan toprakları merkezi bir konuma sahiptir. Ural Dağları ile Moğolistan arasındaki bölge, iklimsel ve coğrafi koşullar bakımından göçebe hayvancılığın gelişmesine en elverişli alanlardan biri olarak tanımlanmaktadır. Bu bölgede özellikle at ve küçükbaş hayvancılığa dayalı ekonomik sistemin erken dönemlerden itibaren istikrarlı bir biçimde sürdürülmesi, Saka gruplarının uzun süreli yerleşik hareket alanları oluşturmasına imkân tanımıştır (Samashev vd., 2016: 720). Kazakistan'ın Orta, Doğu ve Güney bölgelerinde tespit edilen çok sayıdaki arkeolojik buluntu, Sakaların bu coğrafyada kalıcı ve yoğun bir şekilde varlık gösterdiğini ortaya koymaktadır (Akishev, 1973: 43-45).

Altay bölgesi, Sakaların yayılım alanları içerisinde özel bir yere sahiptir. Bu bölge, hem erken tarihli Saka kültür unsurlarının tespit edildiği alanlardan biri olması hem de farklı bozkır bölgeleri arasında bağlantı noktası işlevi görmesi bakımından önem taşımaktadır. Altay'daki mezar kompleksleri, silah tipleri ve at koşum takımları, Saka maddi kültürünün karakteristik özelliklerini yansıtmaktadır. Aynı zamanda bu buluntular, Orta Asya ve daha batıdaki bozkır bölgeleriyle güçlü kültürel bağların varlığını göstermektedir (Akishev, 1973: 43-44; Alekseev vd., 2019: 278-279).

Batı yönünde, sakalarla kültürel ve tarihsel açıdan bağlantılı toplulukların Kuzey Karadeniz steplerine kadar yayıldığı görülmektedir. Antik Yunan kaynaklarında bu bölgede yaşayan gruplar çoğunlukla "İskitler" adıyla anılmıştır. Arkeolojik veriler, Doğu Avrupa steplerindeki bu toplulukların maddi kültür bakımından Orta Asya'daki Saka kompleksleriyle önemli benzerlikler taşıdığını ortaya koymaktadır. Bu durum, Avrasya bozkır kuşağında kültürel sürekliliğin batı yönünde de korunduğunu göstermektedir (Alekseev, 2003: 38-40). Alekseev'in kronolojik ve mekânsal analizleri, İskit olarak adlandırılan bu batı gruplarının yerel

çevre koşullarına uyum sağlamakla birlikte, göçebe yaşam biçiminin temel unsurlarını muhafaza ettiğini göstermektedir.

Sakaların yayılım alanları yalnızca bozkır kuşağıyla sınırlı kalmamış, güney ve güneybatı yönlerinde de önemli temaslar kurulmuştur. Assur ve Pers yazılı kaynakları, MÖ VII-VI. yüzyıllarda Sak-İskit gruplarının Ön Asya'ya doğru ilerleyişlerini ve bu bölgelerdeki siyasi süreçlerle temaslarını kayıt altına almıştır. Bu hareketlilik, Sakaların farklı coğrafyalardaki yerleşik toplumlarla doğrudan ilişki kurduğunu göstermektedir (Durmuş, 2023: 6-7). Arkeolojik bulgular, İran ve çevre bölgelerde Saka kültürüne özgü unsurların varlığını doğrulamakta ve bu alanların Saka yayılım ağının bir parçası olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Sakaların hareketliliği, yalnızca göçlerle değil, aynı zamanda ticaret, askerî seferler ve kültürel etkileşimler yoluyla gerçekleşmiştir (Alekseev vd., 2019: 278-279). Doğu yönünde ise Saka maddi kültürüne ait bazı unsurların Orta ve Doğu Asya ile paralellikler taşıdığı görülmektedir. Özellikle silah tipleri, metal işçiliği ve bazı süsleme motifleri, kuzey Çin ve çevre bölgelerle bağlantılara işaret etmektedir. Bu durum, Sakaların Avrasya ölçeğinde çok yönlü etkileşim ağlarına dâhil olduğunu göstermektedir (Alekseev vd., 2019: 278-279).

Bu denli geniş bir coğrafyaya yayılan Saka topluluklarının siyasal ve toplumsal örgütlenmesi, söz konusu hareketliliğin gereklerine uygun bir esneklik sergilemiştir. Sakaların toplumsal yapısı, kabile ve boy temelli bir örgütlenme üzerine kurulmuş; bu yapı içerisinde askerî elitlerin belirgin bir konuma sahip olduğu anlaşılmıştır. Mezar buluntularında silahların, değerli metal eşyaların ve törensel objelerin yoğunluğu, toplumda savaşçı sınıfın ayrıcalıklı bir konumda bulunduğunu göstermektedir. Bu durum, Saka toplumlarının siyasal yapısının askerî liderlik etrafında şekillendiğine işaret etmektedir (Alekseev, 2003: 97-111).

Toplumsal yapı içerisinde kadınların konumu da dikkat çekicidir. Bazı mezarlarda silahlarla birlikte gömülmüş kadın iskeletlerinin bulunması, kadınların yalnızca ekonomik ve ailevî rollerle sınırlı kalmadığını, askerî ve toplumsal hayatta da aktif olabildiklerini göstermektedir. Bu durum, Saka toplumlarında toplumsal rollerin katı biçimde ayrışmadığını ortaya koymaktadır (Akishev, 1973: 44-45). Bununla birlikte, Sakaların yayılım alanları içerisinde belirgin bir bölgesel çeşitlilik de gözlemlenmektedir.

Sonuç olarak, Saka toplumlarının coğrafi yayılım alanları, sosyo-ekonomik yapısı, siyasal örgütlenmesi ve maddi kültürü birlikte değerlendirildiğinde, bu unsurların birbirinden bağımsız değil, aksine bütüncül bir sistemin parçaları olduğu anlaşılmaktadır. Göçebe ekonomi, askerî elitlerin yükselişini desteklemiş; siyasal esneklik, geniş coğrafi yayılımı mümkün kılmış; maddi kültür ise bu toplumsal yapının sembolik ve estetik ifadesi hâline gelmiştir (Samashev vd., 2016: 721). Coğrafi çeşitliliğe rağmen Avrasya bozkır kuşağı boyunca gözlemlenen ortak

kültürel kodlar, Sakaları tekil bir etnik kimliğe indirgemeden, geniş bir tarihsel-kültürel birlik olarak değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır.

2.1.3. Avrasya Tarihindeki Sakaların Genel Önemi

Sakalar, Avrasya bozkırlarının erken tarihsel gelişiminde yalnızca belirli bir göçebe topluluk olarak değil, geniş bir coğrafyada uzun süre etkili olmuş tarihsel bir olgu olarak değerlendirilmelidir. Kökenleri, yayılım alanları ve toplumsal yapıları dikkate alındığında, Sakalar Avrasya steplerinde şekillenen kültürel sürekliliğin temel taşıyıcılarından biri olarak öne çıkmaktadır. Bu süreklilik hem maddi kültür unsurlarında hem de sosyo-ekonomik ve siyasal örgütlenme biçimlerinde açık biçimde izlenebilmektedir (Samashev vd., 2016: 719-721).

Sakaların tarihsel önemi, öncelikle Avrasya bozkır kuşağını doğudan batıya bağlayan hareketli bir insan ve kültür ağı içerisinde yer almalarından kaynaklanmaktadır. Altaylar, Orta Asya, bugünkü Kazakistan toprakları ve Kuzey Karadeniz stepleri arasında kurulan bu ağ, yalnızca nüfus hareketleriyle değil, aynı zamanda ekonomik ilişkiler, askerî faaliyetler ve kültürel etkileşimler yoluyla işlemiştir. Bu bağlamda Sakalar, Avrasya tarihindeki bölgesel gelişmeleri birbirine bağlayan ara bir unsur değil, doğrudan bu sürecin taşıyıcısı konumundadır (Alekseev, 2003: 72-85). Nitekim coğrafi yayılım, yaşam tarzı ve savaş anlayışı bakımından İskit-Saka dünyası, Hunlar ve Göktürkler dâhil olmak üzere daha sonraki Türk bozkır devletleriyle aynı kültür havzası içinde değerlendirilmektedir. Bu süreklilik, Sakaların tarihsel rolünün kendi dönemleriyle sınırlı kalmadığını, kendilerinden sonra gelen bozkır imparatorlukları için kurucu bir model teşkil ettiğini ortaya koymaktadır.

Sosyo-ekonomik açıdan Sakaların geliştirdiği göçebe hayvancılık sistemi, Avrasya steplerinde uzun süreli bir yaşam modelinin oluşmasını sağlamıştır. Bu model, yalnızca Saka toplumlarını değil, onları izleyen ve onlarla etkileşim hâlinde bulunan birçok bozkır topluluğunu da etkilemiştir. At merkezli ekonomi, askerî hareketliliği artırmış; bu durum Sakaların geniş alanlarda etkinlik göstermesine olanak tanımıştır. At üzerinde ok atabilme yetenekleri, onları çağının en korkulan savaşçıları hâline getirmiştir.

Toplumsal ve siyasal örgütlenme açısından Sakalar, merkezî ve katı devlet yapılarından ziyade esnek, duruma bağlı ve askerî liderlik temelli bir düzen geliştirmiştir. Bu yapı, farklı coğrafi ve siyasi koşullara hızlı uyum sağlama imkânı sunmuş; Saka gruplarının hem bozkır dünyasında hem de yerleşik uygarlıklarla temas hâlinde etkin olabilmesini mümkün kılmıştır. Özellikle Pers, Asur ve Yunan dünyasıyla kurulan ilişkiler, Sakaların Avrasya tarihindeki siyasal süreçlerle doğrudan bağlantılı olduğunu göstermektedir (Alekseev, 2003: 97-129).

Sakaların devlet yapısı da bu bütüncül değerlendirmenin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Göçebe bir halk olmalarına rağmen güçlü bir devlet teşkilatı kurmuşlar; devletin başında krallar (yabgu veya kağan) bulunmuş, boy sistemi hâkim olmuş, karar alma süreçlerinde kurultay benzeri meclisler etkili olmuştur. Pers İmparatorluğu ile yaşanan mücadeleler bu siyasal kapasiteyi açıkça ortaya koymaktadır. Pers Kralı Darius'un İskitler'e karşı düzenlediği seferin başarısızlıkla sonuçlanması, bozkır halklarının bağımsızlığını koruma kararlılığını göstermesi bakımından simgesel bir olay niteliği taşımaktadır (Herodotos 1.205).

Sakaların maddi ve kültürel mirası, Avrasya tarihindeki önemlerinin en somut göstergelerinden biridir. Hayvan üslubu sanatı, kurgan geleneği, silah tipleri ve at donanımları gibi unsurlar, Avrasya bozkır kuşağında ortak bir sembolik ve estetik dilin oluşmasına katkıda bulunmuştur. Kartal, kurt, geyik ve at gibi hayvan figürleriyle bezenmiş altın ve bronz eserler, bu sanat anlayışının karakteristik ifadeleri olarak öne çıkmaktadır. Bu kültürel unsurlar, yalnızca Sakalara özgü kalmamış, daha sonraki bozkır toplulukları tarafından da benimsenerek dönüştürülmüştür. Bu durum, Saka kültürünün tarihsel etkisinin zamansal sınırları aştığını göstermektedir (Akishev, 1973: 43-45; Samashev vd., 2016: 721-722). Arkeolojik bulgular bu sürekliliği somut biçimde ortaya koymaktadır. Kurgan tipi mezarlar, at gömüleri, hayvan üslubuna sahip sanat anlayışı ve ileri düzey altın işçiliği, bozkır aristokrasisinin ortak mirasını yansıtmaktadır.

Sakaların dinî ve manevi dünyası da tarihsel önemlerinin göz ardı edilmemesi gereken bir boyutudur. Gök Tanrı inancına dayanan ve doğadaki unsurları (ateşi, suyu, güneşi ve toprağı) kutsal sayan bir inanç sistemi geliştirmişlerdir. Atalara saygı ve ölü gömme gelenekleri oldukça gelişmiş olup, Altaylar ve Karadeniz'in kuzeyinde bulunan kurganlar, ölümden sonraki hayata inandıklarını kanıtlamaktadır. Tek Tanrı inancına dayalı bu dinî zemin, Türklerin İslamiyet'i kabul sürecinde kültürel bir hazırlık niteliği taşımış; göçebe kültür, savaşçılık ve adalet anlayışı gibi unsurlarla birlikte Sakalardan miras kalan bir değerler bütünü oluşturmuştur.

Ayrıca Saka kültürüne ait maddi unsurların Orta Asya, Doğu Avrupa ve Ön Asya arasında benzer biçimlerde görülmesi, Avrasya tarihinin parçalı değil, bütüncül bir süreç olarak ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Sakalar bu bütüncül sürecin erken ve belirleyici aktörlerinden biri olarak, kültürel etkileşimlerin yönünü ve hızını belirlemiştir (Alekseev vd., 2019: 278-279). Bu etkileşimlerin çok yönlü karakteri (askerî çatışmalar, ticari ilişkiler, sanatsal alışveriş, dinî ve siyasal modeller) Sakaların Avrasya tarih yazımında merkezî bir konuma yerleştirilmesini gerektirmektedir.

Bu çerçevede Sakaların Avrasya tarihindeki genel önemi, onları tek bir etnik grup ya da bölgesel topluluk olarak tanımlamanın ötesine geçmektedir. Sakalar, Avrasya bozkırlarının

ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel dinamiklerini şekillendiren tarihsel bir yapı olarak değerlendirilmelidir. Göçebe ekonomi, askerî elitlerin yükselişini desteklemiş; siyasal esneklik, geniş coğrafi yayılımı mümkün kılmış; maddi kültür, bu toplumsal yapının sembolik ve estetik ifadesi hâline gelmiş; dinî inanç sistemi ise tüm bu unsurları manevi bir çerçeve içinde bütünleştirmiştir (Samashev vd., 2016: 721). Bu yaklaşım hem Sakaların kendi dönemlerindeki rolünü hem de daha sonraki bozkır uygarlıklarının oluşumuna yaptıkları katkıyı anlamayı mümkün kılmakta; onları, bin yılı aşkın bir süre boyunca Çin Seddi'nden Tuna Nehri'ne uzanan geniş bir coğrafyada tarihin akışını etkileyen kurucu bir güç olarak konumlandırmaktadır.

2.2. Yedisu Bölgesinin Coğrafyası ve Tarihçesi

2.2.1. Yedisu Bölgesinin Coğrafi Konumu, Doğal Özellikleri

Yedisu (Semirechye), Orta Asya'nın tarihî ve coğrafi açıdan önemli bölgelerinden biri olup günümüzde büyük ölçüde Kazakistan sınırları içerisinde yer almakta, güney ve güneydoğu kesimleri ise Kırgızistan ve Çin'in Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ne uzanmaktadır (Harita 2.1 ve Harita 2.2).

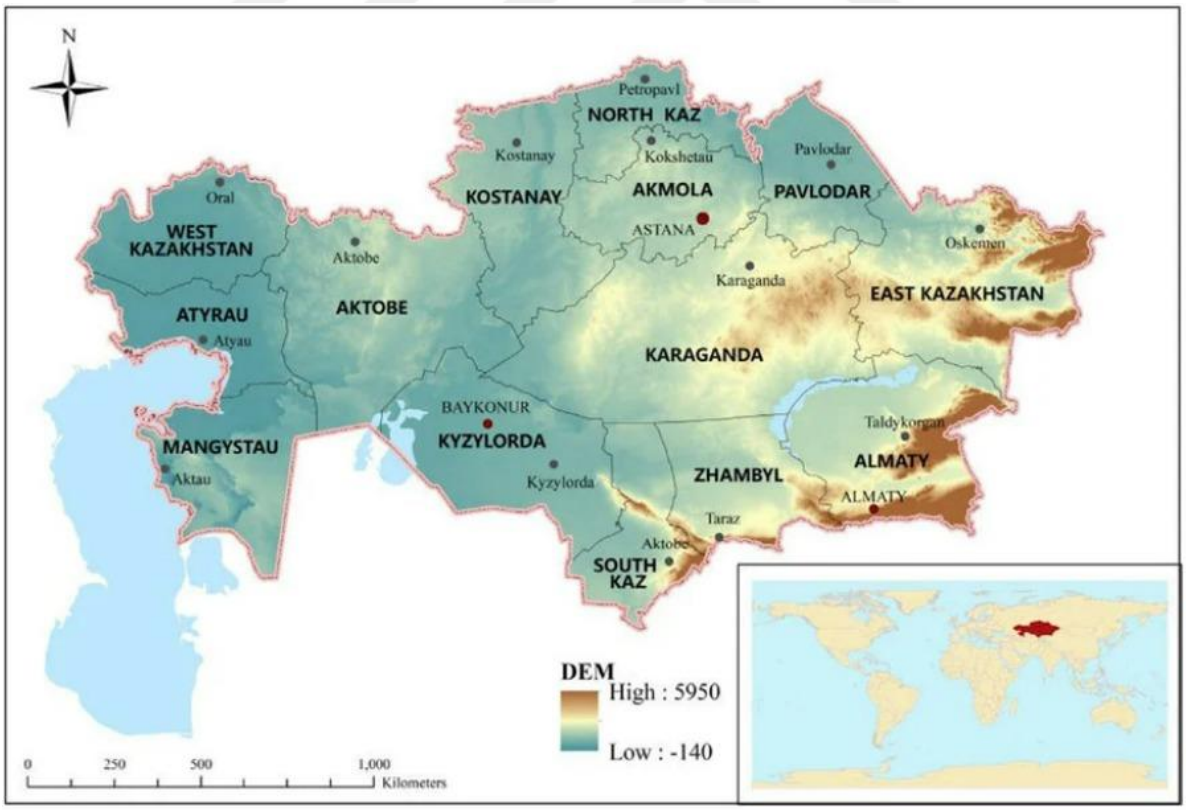

Harita 2.1. Kazakistan'ın Coğrafi Haritası

Harita 2.2. Yedisu Bölgesinin Coğrafi Konumu

Bölge adını Ili, Karatal, Sarkand, Bien, Aksu, Lepsa ve Baksan olmak üzere yedi büyük nehirden almakta ve bu hidrolojik sistem, tarih boyunca yerleşim modellerinin ve ekonomik faaliyetlerin şekillenmesinde belirleyici rol oynamıştır. Coğrafi olarak Yedisu, güneyde Kuzey Tien Shan ile Trans-Ili ve Jungar Alatau dağ sıralarından kuzeyde Balkhash ve Alakol göllerine kadar uzanan geniş bir alanı kapsamaktadır. Güneydoğu Yedisu'yu kapsayan araştırma alanının kuzey sınırı Ili Nehri veya Kapchagay Gölü boyunca uzanırken, güneyde Trans-Ili Alatau, batıda Bolşaya ve Malaya Almatinka nehirleri, doğuda ise aynı dağ sisteminin doğu uçlarıyla sınırlandırılmaktadır. Bölge, kısa mesafelerde bile belirgin yükselti farklarının gözlemlendiği karmaşık bir topoğrafyaya sahiptir. Kuzey Tien Shan'ın yüksek dağlık alanlarından düzlüklere doğru yalnızca yaklaşık 27 kilometrelik bir mesafede rakımın 4975 metre ile 973 metre arasında değişmesi, ekolojik çeşitliliğin son derece yüksek olduğunu göstermektedir. Dağlık alanların lös karakterli eteklere, ardından alüvyal sedimanlara ve geniş ovalara dönüşmesi, farklı ekonomik faaliyetlerin aynı coğrafyada gelişmesine imkân tanımıştır (Gass, 2011: 58).

Bu doğal ortam, özellikle dikey göç sisteminin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Mevsimsel olarak düzenlenen bu göç modeli kapsamında, ilkbahar ve sonbahar otlakları ova ve etek bölgelerinde, yaz otlakları ise orta ve yüksek dağ kuşaklarında yer almıştır. Kışlaklar ise rüzgârlardan korunaklı iç vadilerde konumlanmıştır (Bazarbayeva, 2017: 158-159). Bu durum, Saka toplumunun yalnızca hareketli değil, aynı zamanda çevresel koşullara son derece

uyumlu bir ekonomik ve sosyal organizasyona sahip olduğunu göstermektedir.

Yedisu'da üç temel iklim kuşağı ayırt edilmektedir. Yüksek dağlık bölgelerde kısa yazlı ve yüksek yağışlı inovasyon iklimi hâkimken, piedmont (etek) kuşağında daha ılıman karasal koşullar görülmektedir. Step kuşağı ise sıcak yazlar, soğuk kışlar ve düşük yağış miktarıyla karakterize edilen sert karasal iklime sahiptir. Düşük nem oranı ve sınırlı yağış, kuzey eteklerinde farklı bitki örtüsü zonlarının oluşmasına katkı sağlamış ve bu alanların birlikte kullanılmasına olanak tanımıştır (Gass, 2011: 59).

Zengin topraklara sahip piedmont bölgeleri ve nispeten ılıman kış koşulları, özellikle sulama imkânlarının kullanılmasıyla tarımsal faaliyetler için elverişli bir ortam yaratmıştır. Bu nedenle Trans-Ili Alatau'nun kuzey yamaçlarının hem yerleşik hem de göçebe topluluklar için bir düğüm noktası işlevi gördüğü düşünülmektedir. Ayrıca erken demir çağı nekropollerinin çoğunun nehir kıyılarındaki ikinci veya üçüncü alüvyal teraslar üzerinde, yani en verimli alanlarda konumlanması, yerleşim stratejilerinin doğrudan çevresel faktörlere bağlı olduğunu göstermektedir (Gass, 2011: 59).

Yedisu yalnızca coğrafi açıdan değil, kültürel bakımdan da önemli bir geçiş bölgesidir. Kulzhabasy, Eshkiolmes ve Bayan-Zhurek petroglif alanları, güneydoğu Kazakistan stepleri ile Chu-Ili ve Jungar Alatau dağ sistemleri arasında yer almakta ve bölgeyi Orta Asya'nın en zengin kaya sanatı peyzajlarından biri hâline getirmektedir (UNESCO, 2025).

Bu alanlar, Tunç Çağı'ndan modern döneme kadar uzanan uzun bir kronolojik süreklilik içerisinde insan topluluklarının sembolik faaliyetlerini yansıtmaktadır (UNESCO, 2025).

Söz konusu doğal ve çevresel özellikler, göçebe yaşam biçiminin gelişmesi için son derece elverişli bir zemin oluşturmuştur. Erken Demir Çağı'na ait seçkin Saka kurganlarının yoğun biçimde kuzey Trans-Ili Alatau eteklerinde bulunması, bu alanların erken göçebelerin ekonomik faaliyetleriyle yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Araştırmalar, bölgenin iklimi ve peyzajının erken göçebeler tarafından uygulanan ekonomik model açısından doğrudan önem taşıdığını ortaya koymaktadır (Gass, 2011: 57).

Jetysu üzerine yapılan sistematik çalışmalar, erken demir çağı kültürünün yerleşimler, kurganlar, petroglifler ve çeşitli buluntularla temsil edildiğini göstermektedir. Antik dönemde bölgenin İskit-Saka dünyasının siyasi, idari ve dini merkezlerinden biri olduğu, özellikle "kraliyet" olarak adlandırılan büyük kurganların varlığıyla desteklenmektedir (Jumabekova ve Bazarbayeva, 2018: 1).

Almatı çevresinde yürütülen kazılar da kuzey Ile Alatau yamaçlarında erken göçebeler dönemine ait kutsal alanların ve anıtsal mezarların bulunduğunu ortaya koymakta; bu durum bölgenin hem ritüel hem de toplumsal açıdan merkezi bir rol oynadığını göstermektedir

(Nurzhanov vd., 2020: 94).

Yedisu petrogliflerinin binlerce yıllık süreklilik göstermesi ve pastoral yaşam, savaş sahneleri, atlı figürler ile ritüel tasvirleri içermesi, göçebe ve yarı göçebe toplulukların dağ ve step çevrelerine uyum sağladığını kanıtlamaktadır. Aynı zamanda bu alanlar, Syrdarya havzası ile Dzungar Kapısı arasında uzanan kültürel etkileşim ağlarının da maddi kanıtlarını sunmaktadır (UNESCO, 2025).

Bu veriler birlikte değerlendirildiğinde, Yedisu'nun coğrafi çeşitliliği, su kaynakları, verimli toprakları ve çok katmanlı peyzajı sayesinde erken göçebe toplumların ekonomik faaliyetlerini sürdürebilmeleri için ideal koşullar sunduğu anlaşılmaktadır. Bölge, yalnızca bir yerleşim alanı değil, aynı zamanda erken Saka topluluklarının sosyal, ekonomik ve ritüel organizasyonlarının şekillendiği stratejik bir merkez niteliği taşımıştır.

2.2.2. Yedisu'nun Erken Tarihi, Sakalar Dönemindeki Rolü ve Stratejik-Kültürel Önemi

Yedisu bölgesi, arkeolojik bulguların gösterdiği üzere Tunç Çağı'ndan Orta Çağ'a kadar uzanan çok katmanlı bir yerleşim geçmişine sahiptir. Bölge genelinde keşfedilen çok sayıdaki antik anıt, bu coğrafyanın erken dönemlerden itibaren kesintisiz bir insan faaliyet alanı olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle Myngshukur mezarlığında MÖ XII-X. yüzyıllara tarihlenen altın süs eşyalarının bulunması, erken dönem topluluklarının yüksek metalurji teknolojisine ve gelişmiş sanatsal becerilere sahip olduğunu göstermektedir (Aitbayeva, 2024: 20).

Yedisu'daki arkeolojik araştırmaların tarihi, XX. yüzyılın 1930'lu yıllarından itibaren yürütülen sistemli çalışmalarla şekillenmiştir. Semirechye ve Ili arkeolojik ekspedisyonlarının bilimsel raporları temelinde yapılan incelemeler, bölgenin anıtsal mirasının belgelenmesini sağlamış ve Kazakistan tarihinin önemli bir döneminin ayrıntılı biçimde incelenmesine olanak tanımıştır (Aitbayeva, 2024: 20).

Erken Demir Çağı'na ait arkeolojik verilerin giderek artması, bu dönemin kültürel mirasının yerleşimler, kurganlar, petroglifler, hazineler ve tesadüfi buluntular gibi farklı anıt türleriyle temsil edildiğini göstermektedir. Bu anıtların sistemli biçimde incelenmesi özellikle K. A. Akishev'in adıyla ilişkilendirilmektedir. Araştırmacılara göre Yedisu, tarihsel ve kültürel açıdan geniş bir alanı kapsayan ve Saryarka stepleri ile Kazak Altayı, Orta Asya ve Doğu Türkistan'ın etekleriyle çevrili önemli bir bölgedir (Jumabekova ve Bazarbayeva, 2018: 1).

Güneydoğu Yedisu'da yürütülen kazılar, erken göçebe toplumlara ait seçkin nekropollerin belirli mekânsal düzenlere göre inşa edildiğini ortaya koymaktadır. Kurganlar çoğunlukla zincirler hâlinde sıralanmış, genellikle kuzey-güney doğrultusunda düzenlenmiş ve

nehirlerle paralel konumlandırılmıştır. Bu düzen, mezarların yalnızca defin alanları olmadığını, aynı zamanda kutsal mekânsal organizasyonun bir parçası olduğunu düşündürmektedir (Gass, 2011: 60).

Bölgedeki somut arkeolojik örnekler, Yedisu'nun Sakalar dönemindeki yoğun yerleşimini açıkça göstermektedir. Kyzyltas mezarlığında 21 kurganın kaydedilmiş olması, Dauylbai alanında ise en az 17 mezarın tespit edilmesi bu yoğunluğun göstergeleridir. Kerbulak bölgesindeki Bostan mezarlığı ise Karabulak Nehri boyunca meridyonal doğrultuda uzanan 58 kurgandan oluşmaktadır. Bu mezarlıklarda ele geçirilen buluntular, maddi kültürün teknolojik düzeyi hakkında da önemli bilgiler sunmaktadır. Metal eserlerin X-ışını floresans yöntemiyle analiz edilmesi, kullanılan alaşımların ve üretim teknolojilerinin belirlenmesine imkân tanımıştır. Kurganlarda bulunan seramik kapların ise Saka-Usun kültürel geleneğiyle bağlantılı olduğu ve el yapımı tekniklerle üretildiği anlaşılmıştır (Baigunakov vd., 2025: 210).

Almatı çevresinde gerçekleştirilen kazılar, erken göçebeler döneminde Ile Alatau'nun kuzey yamaçlarında kutsal alanların ve anıtsal mezarların bulunduğunu göstermektedir. Bu yapıların özellikleri, cenaze ritüellerinin temel unsurlarını ve eski göçebelerin kozmolojik tasavvurlarını yeniden kurmaya imkân tanımaktadır. Ayrıca bu mezarın MÖ V-III. yüzyıllara tarihlenmesi, bölgenin Sakalar döneminde aktif bir kültürel merkez olduğunu doğrulamaktadır (Nurzhanov vd., 2020: 94).

Tüm bu veriler, Yedisu'nun yalnızca yerel bir kültürel alan olmadığını, daha geniş Avrasya ağlarıyla bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim göçebe ve yerleşik toplumlar arasındaki etkileşim insanlık tarihinin temel özelliklerinden biri olarak kabul edilmekte; göçebelerin hareketlilikleri sayesinde kültürel unsurların geniş mesafelere taşındığı vurgulanmaktadır (Alexeyev vd., 2014: 278).

Bu bağlamda Yedisu petroglifleri, step ve yarı göçebe toplumların kültürel geleneklerine dair istisnai kanıtlar sunmaktadır. Üç bin yılı aşan kronolojik süreklilik içerisinde savaş sahneleri, atlı figürler, ritüel avlar ve mitolojik tasvirler gibi temaları içeren 15 binden fazla kaya oyması, pastoral ekonominin ve sembolik sistemlerin evrimini açık biçimde yansıtmaktadır. Aynı zamanda bu buluntular, Syrdarya havzası ile Dzungar Kapısı'nı birbirine bağlayan güzergâhlar boyunca gerçekleşen kültürel alışverişin somut kanıtlarını oluşturmaktadır (UNESCO, 2025).

Antropolojik ve kültürel veriler birlikte değerlendirildiğinde, Yedisu'nun erken dönemlerden itibaren yoğun biçimde iskân edilmiş, Sakalar döneminde siyasal ve ritüel açıdan merkezi bir konuma yükselmiş ve Avrasya bozkır dünyasında kültürler arası etkileşimin önemli düğüm noktalarından biri hâline gelmiş olduğu anlaşılmaktadır.

2.3. Yedisu Sakalarının Sosyal ve Dini Yapısı

Erken Demir Çağı'nda Yedisu bölgesi, yalnızca yoğun arkeolojik buluntuların biriktiği bir coğrafya değil, aynı zamanda Avrasya bozkır dünyasında sosyal organizasyonun, dini sistemlerin ve sembolik pratiklerin en belirgin biçimde gözlemlenebildiği merkezlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Bölgedeki kurganlar, yerleşim alanları, petroglifler ve ritüel mekânlar, Saka toplumunun yapısal karmaşıklığını ortaya koyan temel veri kaynaklarını oluşturmakta; bu verilerin yorumlanması ise betimleyici yaklaşımların ötesine geçerek karşılaştırmalı, eleştirel ve çok boyutlu bir çerçeve gerektirmektedir.

Yedisu'daki büyük kurgan komplekslerinin yoğunluğu, bu bölgenin İskit-Saka dünyasında merkezi bir konuma sahip olduğunu göstermektedir. Jumabekova ve Bazarbayeva, Yedisu'nun erken devlet oluşumlarının siyasal ve dini merkezi olduğunu ileri sürerken (Bazarbayeva, 2018: 31-34), bu yorumun büyük ölçüde elit mezarların yoğunluğuna dayandığı görülmektedir. Bu yaklaşım, önemli olmakla birlikte, kurganların yalnızca politik merkezleri değil, aynı zamanda ritüel ve kimlik üretim alanlarını temsil ettiği gerçeğini tam olarak açıklamamaktadır. Dolayısıyla Yedisu'nun rolü, tek yönlü bir "siyasal merkez" tanımından ziyade, çok işlevli bir ritüel ve sosyal ağın düğüm noktası olarak değerlendirilmelidir.

Saka toplumunun sosyal yapısına ilişkin en etkili modellerden biri K.A. Akishev tarafından geliştirilmiştir. Araştırmacı, Saka toplumunda askerî aristokrasi, dinî elitler ve üretici gruplar arasında belirgin bir işlevsel ayrım bulunduğunu ileri sürmektedir (Akishev, 1978: 42-48). Bu model, arkeolojik buluntularla genel olarak örtüşmekle birlikte, modern araştırmalar bu yapının daha esnek ve dinamik olduğunu göstermektedir.

Kurgan mimarisi ve mezar eşyaları, sosyal tabakalaşmanın en somut göstergeleri arasında yer almaktadır. Büyük ve anıtsal mezarlar genellikle elit bireylerle ilişkilendirilirken, daha küçük mezarlar alt sosyal grupları temsil etmektedir. Ancak bu ayrımın yalnızca ekonomik temelli olmadığı açıktır. Bazarbayeva'nın (2017: 166-170) belirttiği gibi, altın süslemeler, silahlar ve törensel objeler yalnızca zenginliği değil, aynı zamanda kutsal otoriteyi de simgelemektedir.

Yedisu'daki mezar komplekslerinin mekânsal organizasyonu da sosyal yapının anlaşılmasında önemli ipuçları sunmaktadır. Kurganların zincirler hâlinde ve çoğunlukla nehirlerle paralel biçimde düzenlenmesi, bu alanların rastlantısal değil, bilinçli bir planlama sonucu oluşturulduğunu göstermektedir (Gass, 2011: 60). Bu düzen, her kabile veya klanın belirli bir "sakral coğrafyaya" sahip olduğunu düşündürmektedir.

Saka toplumunun sosyal organizasyonuna dair önemli bir diğer tartışma, yönetim modelinin doğasıyla ilgilidir. Geleneksel yaklaşımlar, bu toplulukları çoğunlukla "askerî

aristokrasi" temelli yapılar olarak tanımlarken, Di Cosmo'nun (2002: 98-104) analizleri daha karmaşık bir modeli işaret etmektedir. Buna göre bozkır toplumlarında liderlik, yalnızca bireysel güçten değil, kolektif karar mekanizmalarından da beslenmektedir.

Toplumsal yapının önemli bir boyutunu da cinsiyet rolleri oluşturmaktadır. Yedisu ve genel olarak Saka dünyasında kadınların silahlarla birlikte gömülmüş olması, onların yalnızca ailevi rollerle sınırlı kalmadığını göstermektedir. Davis-Kimball'ın çalışmaları (2002: 32-39), bu tür bulguların savaşçı kimliğin kadınlar için de mümkün olduğunu ortaya koyduğunu göstermektedir.

Ekonomik yapı açısından Yedisu Sakalarının yalnızca göçebe hayvancılıkla sınırlı olmadığı da dikkat çekmektedir. Arkeolojik buluntular, bazı yerleşimlerde tarımsal faaliyetlerin ve sulama sistemlerinin varlığını göstermektedir (Bazarbayeva, 2017: 165-166). Bu durum, klasik "tam göçebe" modelin yetersiz kaldığını ve daha karma bir ekonomik sistemin varlığını ortaya koymaktadır.

Dini yapı açısından değerlendirildiğinde, Saka inanç sistemi çok katmanlı ve senkretik bir karakter taşımaktadır. Boyce'un (2001: 84-90) çalışmaları, bu sistemin İranî kozmoloji ile yerel animistik unsurların birleşiminden oluştuğunu göstermektedir. Ancak bu modelin doğrudan Yedisu'ya uygulanması bazı sınırlılıklar taşımaktadır; zira bölgedeki arkeolojik bulgular, yerel varyasyonların oldukça güçlü olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle Yedisu Sakalarının dini yapısı, genel İranî çerçeve içerisinde değerlendirilmekle birlikte, bölgesel özgünlükleri dikkate alan daha esnek bir modelle açıklanmalıdır.

Hayvan üslubu sanatı, bu dini sistemin en önemli sembolik ifadelerinden biridir. Jacobson-Tepfer'in (2015: 67-73) belirttiği gibi, hayvan figürleri yalnızca estetik bir unsur değil, aynı zamanda kozmolojik bir dilin parçasıdır. Yırtıcı hayvanlar, geyikler ve fantastik yaratıklar, güç, koruma ve dönüşüm gibi kavramları temsil etmektedir. Bu bağlamda maddi kültür, dini düşüncenin somut bir yansıması olarak değerlendirilmelidir.

Defin ritüelleri, Saka dini dünya görüşünün anlaşılmasında merkezi bir rol oynamaktadır. Kurgan mezarlar, ölümün bir son değil, geçiş süreci olarak algılandığını göstermektedir (Taylor, 2017: 201-205). Mezar hediyeleri, ölüm sonrası yaşam inancının varlığına işaret ederken, mezar mimarisi kozmolojik tasavvurların mekânsal bir ifadesi olarak yorumlanabilir. Özellikle ahşap, taş ve ateş unsurlarının birlikte kullanılması, yer, gök ve yeraltı dünyaları arasındaki ilişkiyi simgeleyen üç katmanlı bir evren anlayışına işaret etmektedir (Akishev, 1978: 72-78).

Yedisu'daki ritüel peyzaj anlayışı, bu dini sistemin en özgün yönlerinden birini oluşturmaktadır. Tapınak benzeri sabit yapılar yerine, dağlar, nehirler ve açık bozkır alanları

kutsal mekânlar olarak algılanmıştır. Bu durum, göçebe yaşam biçiminin dini düşünce üzerindeki doğrudan etkisini göstermektedir. Ritüellerin doğa ile iç içe gerçekleşmesi, Saka kozmolojisinin mekânsal esnekliğini ortaya koymaktadır (Jacobson-Tepfer, 2015: 88-92).

Yedisu Sakalarının sosyal ve dini yapısı, basit bir göçebe toplum modelinden çok daha karmaşık bir yapıyı yansıtmaktadır. Sosyal hiyerarşi, ekonomik çeşitlilik ve dini sembolizm birbirinden bağımsız değil, aksine bütüncül bir sistemin parçaları olarak işlemektedir. Bununla birlikte mevcut veriler, bu yapının sabit ve homojen olmadığını, aksine dinamik, bölgesel farklılıklar içeren ve sürekli dönüşen bir karakter taşıdığını göstermektedir. Bu nedenle Yedisu Sakalarını anlamak için tek bir teorik model yerine, arkeolojik verilerle desteklenen çok boyutlu ve eleştirel bir yaklaşımın benimsenmesi gerekmektedir.

2.4. Yedisu'da Ölü Gömme Geleneklerinin Tanıtımı

Yedisu bölgesi (Jetisu/Semireçye), Erken Demir Çağı'nda (İÖ 8.-3. yüzyıllar) Avrasya bozkır kuşağının sosyal organizasyon ve defin pratikleri açısından en yoğun veri sunan bölgelerinden biridir. Bu bölümde tekrardan kaçınmak amacıyla, Yedisu'daki ölü gömme geleneklerine ilişkin yalnızca temel veri kaynaklarının tanıtımı, araştırma tarihçesi ve başlıca anıtların genel bir panoraması sunulacaktır. Mimarideki detaylı sınıflandırmalar, buluntu istatistikleri ve karşılaştırmalı sosyal analizler Bölüm 3'ün konusunu oluşturacaktır.

Yedisu'daki Erken Demir Çağı araştırmaları, 19. yüzyıldaki ilk kayıtlardan Sovyet dönemindeki sistematik kazılara ve günümüzdeki uluslararası işbirliklerine uzanan uzun bir sürece sahiptir. Bölgedeki arkeolojik veriler, ağırlıklı olarak kurgan mezarlıkları ve son yıllarda artan oranda yerleşim alanlarından elde edilmektedir.

Araştırmaların dönüm noktası, 1954 yılında K. A. Akishev başkanlığında kurulan İli Arkeoloji Seferi'nin faaliyetleri olmuştur. Kapçagay Hidroelektrik Santrali inşaatı öncesinde bölgedeki kültürel mirasın belgelenmesini amaçlayan bu sefer, Besshatyr ve Issık gibi dünyaca ünlü anıtların keşfine ve sistematik olarak kazılmasına öncülük etmiştir (Akishev ve Kuşayev, 1963).

Aşağıda, Yedisu'daki gömü geleneklerine dair birincil veri tabanını oluşturan ve arkeoloji literatüründe öne çıkan başlıca mezarlıklar ve buluntu toplulukları tanıtılmaktadır.

Besshatyr Mezarlığı: İli Nehri vadisinde, yarı çöl bir arazide konumlanan Besshatyr, Yedisu'nun en erken ve en anıtsal kurgan komplekslerinden biridir. "Saka piramitleri" olarak adlandırılan, taş ve ahşabın bir arada kullanıldığı büyük çaplı mezar yapılarıyla (çapı 100 m'ye varan) karakterize edilir (Akishev ve Kuşayev, 1963). Mezarlıkta 31 kurgan tespit edilmiş olup,

bunlardan 18'i kazılmıştır. Elde edilen az sayıdaki buluntu ve radyokarbon tarihleri, anıtın İÖ 8. yüzyıla kadar uzanan kronolojisini teyit etmektedir (Panyushkina vd., 2013).

Issık Mezarlığı ve "Altın Elbiseli Adam": 1970'lerde K. A. Akishev tarafından kazılan Issık Kurganı, göçebe elit kültürünün doruk noktalarından birini temsil eder. Merkezi mezar soyulmuş olsa da, yan odada bulunan ve "Altın Elbiseli Adam" olarak bilinen, 4.000'den fazla altın plakayla süslü elbisesi, silahları ve ritüel kaplarıyla gömülmüş genç bir savaşçının (18-25 yaşlarında) varlığı, dönemin sanatı, ideolojisi ve sosyal hiyerarşisi hakkında eşsiz bilgiler sunmuştur (Akishev, 1978).

Kaspan-6 Mezarlığı: Kerbulak ilçesinde, Biye (Bıjı) Nehri vadisinde yer alan Kaspan-6, son yıllarda gerçekleştirilen kazılarla Yedisu'nun erken Saka dönemi gömü pratiklerine dair bilgileri önemli ölçüde genişletmiştir. Buradaki kurganlarda tespit edilen dromos (giriş koridoru), mezarın üzerine inşa edilmiş kil kubbeler (kupol) ve mezar çevresi tümsekleri (val) gibi unsurlar, bölgedeki defin sürecinin çok aşamalı ve karmaşık bir ritüel içerdiğine işaret etmektedir. Radyokarbon tarihleri, mezarlığın İÖ 8. yüzyılın sonundan 5. yüzyılın ortasına kadar kullanıldığını göstermektedir (Beisenov vd., 2015).

Yedisu'daki ölü gömme geleneklerinin anlaşılmasında, anıtsal kurganların ideolojik ve kozmolojik boyutunun değerlendirilmesi hayati bir önem taşır. A. Ongaruly (2017) tarafından yapılan değerlendirmeler, bu anıtların salt birer mezar olmanın ötesinde, erken devlet oluşum sürecinin ve karmaşık bir dünya görüşünün (dünyatanım) somut ifadeleri olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu kozmolojik anlayış, kurganın yakın çevresindeki mekânsal organizasyona da yansımıştır. Örneğin, Büyük Besshatyr Kurganı'nın çevresinde halka şeklinde dizilmiş 94 büyük taş menhir ve çok sayıda ritüel çemberi bulunmaktadır (Ongaruly, 2017: 5). Bu tür düzenlemeler, mezar alanını dış dünyadan ayıran ve kutsal bir "mikro-kozmos" yaratan sembolik sınırlar olarak işlev görmüştür. Bu alan, aynı zamanda, ölen hükümdarın ruhuyla iletişim kurmak ve evrensel düzenin devamlılığını sağlamak amacıyla düzenlenen karmaşık ritüellerin sahnesi olmuştur.

Diğer Önemli Nekropoller ve Buluntu Toplulukları: Yedisu coğrafyası, farklı dönemlere ve sosyal gruplara ait çok sayıda mezarlık ve buluntu ile doludur. Batıda Berikkara ve Juantobe, kuzeyde Almatı çevresinde Borolday, doğuda Kegen Platosu ve Karatuma gibi geniş mezarlıklar, değişen yoğunluk ve karakterde gömü pratikleri sergiler. Ayrıca, Jalaulı ve Bije gibi defineler (klad), tahrip olmuş elit mezarlarına dair önemli ipuçları sunar. Örneğin, Bije Definesi'nden çıkan ve İÖ 8.-7. yüzyıllara tarihlenen at koşum takımları, bölgedeki erken Saka kültürünün şekillenmesine ışık tutar (Akishev ve Akishev, 1978). Geç dönem için

ise Tenlik Kurganı, altın plakalarla süslü giysileri ve silahlarıyla dikkat çeken bir başka elit gömüsünü temsil eder.

Veri kaynakları, Yedisu'daki ölü gömme geleneklerinin olağanüstü zenginliğini ortaya koymakla birlikte, bazı temel sınırlılıkları da beraberinde getirmektedir. İlk olarak, bölgede 36'dan fazla radyokarbon tarihi bulunmasına rağmen, bu sayı binlerce kurganın varlığı karşısında oldukça yetersizdir ve sağlam bir kronolojik çerçeve oluşturmayı zorlaştırmaktadır. İkinci olarak, tamamen kazılmış ve yayınlanmış mezarlık sayısı son derece azdır. Son olarak, soygunlar nedeniyle birçok elit mezarın ana odası tahrip olmuştur.

Bununla birlikte, bu veriler, gerçekleştirilecek analitik çalışma için güçlü bir temel oluşturmaktadır. Burada tanıtılan anıtların mimari özellikleri, mekânsal dağılımları ve buluntu grupları ayrıntılı olarak incelenecek olan tipoloji, kronoloji, sosyal yapı ve bölgesel etkileşim gibi konuların anlaşılması için vazgeçilmez bir başlangıç noktasıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
YEDİSU SAKALARININ ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ – ANALİTİK VE KARŞILAŞTIRMALI İNCELEME

3.1. Araştırma Materyali ve Analitik Yöntem

3.1.1. Arkeolojik Veri Setinin Tanımı ve Kapsamı

Yedisu (Jetysu/Zhetysu) bölgesi Saka dönemi (MÖ VIII-III. yüzyıllar) ölü gömme geleneklerinin analizine temel oluşturan birincil arkeolojik veri seti, Kazakistan Arkeoloji Enstitüsü ve Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi tarafından 1950-2025 yılları arasında gerçekleştirilen kazılardan elde edilen mezarlık ve kurgan gruplarını kapsamaktadır. Bunlar içinde:

1. Besşatır
2. Katartobe
3. İssık
4. Caspan-6
5. Taugul-3
6. Kargalı-1
7. Aracan/Jarbulak
8. Kızıltas
9. Dauılbay
10. Bostan ve diğer mezarlıklar

yer almaktadır (Ongar, 2017: 113-128; Beisenov vd., 2015: 59-65; Baigunakov vd., 2025: 210-215). Bu anıtlar, Yedisu'nun farklı coğrafi bölgelerine (dağ etekleri, nehir vadileri, yüksek dağ yaylaları) dağılmış olup, erken sakadan geç sakaya kadar kronolojik aralığı temsil etmektedir (Bazarbayeva, 2017: 157-158).

Veri seti, toplamda 70'ten fazla kurgan ve bireysel mezar yapısını içermektedir. Bu 70+ yapının sistematik bir şekilde analiz edilebilmesi için, Şekil 3.1'de sunulan dört bileşenli analitik şema geliştirilmiştir. Buna göre her mezar kompleksi (1) üst yapı (kurgan), (2) mezar odası, (3) gömülen birey ve (4) mezar eşyaları ile ritüeller olmak üzere dört düzeyde incelenecektir. Mezarların büyük çoğunluğu (%80'den fazlası) antik dönemde yağmalanmış olmasına rağmen, gömü mimarisi, pozisyon ve yönlendirme, eşya tipleri ve ritüel unsurlar hakkında yeterli bilgi korunmuştur (Ongaruly, 2017: 114). Veri setinin niteliksel kapsamı aşağıdaki beş ana kategori altında toplanmaktadır.

Yerüstü mimarisi: kurgan dolguları (toprak, taş zırhlı, katmanlı karma), taş halkalar, menhirler/dikilitaşlar, «ritüel yollar» (Ongar, Kiyasbek vd., 2015: 30-31; Chotbaev ve Ongar, 2016: 67-68).

Yeraltı/İç mezar yapıları: dromoslu odalar, katakomb/nişli mezarlar, toprak çukurlar, taş sandukalar, ahşap kütük sandukalar, ahşap tavanlı ve sütunlu yapılar, kil kubbeler (Beisenov vd., 2015: 60-64; Akishev, 1978: 15).

Gömü pozisyonu ve yönlendirme: sırtüstü uzatılmış (batı, kuzey, kuzeydoğu yönlü), yan yatış, yüzüstü yatırılmış (ritüel kurban) (Tyshkin ve Dashkovskii, 2003: 136-143; Baigunakov vd., 2025: 216-220).

Gömü eşyaları: seramik kaplar, demir bıçaklar, bronz aynalar, altın aplike ve başlık süsleri, silahlar (ok ucu, hançer, kılıç), hayvan kemikleri (koyun, at, köpek, kemirgen, yırtıcı kuş), taş eserler (öğütme taşları, ağırşak), kemik nesneler (aplike, plaka, vorvorka) (Nurzhanov ve diğerleri, 2020: 74-80; Baigunakov vd., 2025: 220-222).

Ritüel unsurlar: ateş izleri (kırmızı pişmiş kil, kalsine kemikler), köpek gömüleri, kurgan dolgusu içinde insan gömüleri, kenotaph (boş mezar), yırtıcı kuş kemikleri (Nurzhanov ve diğerleri, 2020: 74-78; Baigunakov vd., 2025: 230-231).

Veri seti, önemli sınırlamalar içermektedir: (1) yüksek oranda yağmalanma, (2) modern tarım ve yapılaşma nedeniyle tahribat, (3) yetersiz sayıda radyokarbon tarihi (bölgede sadece 36 tarih bulunmaktadır), (4) 1990'lar ve 2000'lerde yapılan birçok kazının hâlâ yayımlanmamış olması (Bazarbayeva, 2017: 162; Ongaruly, 2017: 121-122).

Yukarıda sıralanan mezarlıklara ek olarak, 2023-2025 yıllarında Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi araştırma ekibi tarafından Yedisu bölgesinde üç yeni erken demir çağı mezarlığında kazılar gerçekleştirilmiştir (Baigunakov vd., 2025: 210-212). Bu mezarlıklar, daha önceki çalışmalarla aynı coğrafi ve kültürel bağlamda yer almakta olup, veri setini yeni arkeolojik materyallerle zenginleştirmektedir.

Kızıltas mezarlığı (Taldykorgan şehri, Krasnıy Kamen), 21 kurgandan oluşmakta olup, bunlardan biri (kurgan № 9) motokros yarışları nedeniyle ciddi şekilde tahrip olmuştur. Bu nedenle söz konusu kurganda kurtarma kazısı gerçekleştirilmiştir. Kurgan № 9'un mezar çukuru doğu-batı yönlü olup, birey sırtüstü uzatılmış biçimde ve başı batıya gelecek şekilde gömülmüştür. Mezarın baş kısmında bir seramik kap ve yanında küçük bir hayvanın sakrum kemiği bulunmuştur (Baigunakov vd., 2025: 216-217; Lev.1-2). Radyokarbon tarihlemesine göre buluntu kalibre edilmiş MÖ 511–396 (MÖ 470–402, %68,3 olasılıkla) aralığına tarihlenmekte olup Geç Saka dönemine (MÖ V–IV. yüzyıllar) karşılık gelmektedir (Baigunakov vd., 2025: 221-222).

Dauılbay mezarlığı (Taldykorgan'ın 25 km kuzeyi), daha önce A.T. Töleybayev (2013) ve D.S. Baygunakov ile H.A. Aytkul (2024) tarafından kazılmış, 2023'te ise yeni bir kurgan (№ 4) araştırılmıştır. Söz konusu kurgan 3,4 m yüksekliğinde ve 40 m çapında olup, 70 m çapında beyaz çakıl taşlarından oluşan bir çevreleme ile kuşatılmıştır. Mezar odasında kuzey-güney doğrultulu ahşap bir kütük sanduka ve bunun içinde doğu-batı doğrultulu bir ahşap tabut tespit edilmiştir. Gömülü birey sırtüstü yatırılmış, dizleri bükülü durumda olup, iskeletin üst kısmının tahrip olduğu anlaşılmıştır (Baigunakov vd., 2025: 217-218; Lev.3-4).

Buluntular arasında altın aplike ve vorvorkalı bir demir kemer plağı, bronz kemer kancası ve halkası, kemik yılan aplike, ahşap kabzalı demir hançer ve iki seramik kap bulunmaktadır (Baigunakov vd., 2025: 220-221, Lev.5). Radyokarbon tarihlemesine göre örnek 2248±30 BP olup, kalibre edilmiş tarih aralığı MÖ 394–201 (MÖ 384–210, %68,3 olasılıkla) şeklindedir. Bu veriler buluntunun Geç Saka / Erken Usun dönemine (MÖ III–II. yüzyıllar) tarihlendiğini göstermektedir (Baigunakov vd., 2025: 222).

Bostan mezarlığı (Kerbulak ilçesi, Karabulak nehri sağ kıyısı), 58 kurgandan oluşan zincirleme bir düzen sergilemektedir. Kazısı gerçekleştirilen 48 No'lu kurgan (çap: 12 m; yükseklik: 0,9 m), sırtüstü uzatılmış, başı batıya yönlendirilmiş bir yetişkin birey gömüsü içermektedir. Bu kurganda ele geçen buluntular demir bıçak parçalarından ibarettir.

Kurgan № 56 (çap 9 m, yükseklik 0,45 m) ise büyük ölçüde tahrip olmuş olup, mezarda dağınık hâlde insan kemikleri tespit edilmiştir. 48 No'lu kurgana ait radyokarbon tarihlemesi 2479±31 BP olup, kalibre edilmiş tarih aralığı MÖ 772–476 (MÖ 756–543, %68,3 olasılıkla) olarak belirlenmiştir. Bu veriler söz konusu gömünün Erken Saka dönemine (MÖ VIII–VI. yüzyıllar) tarihlendiğini göstermektedir (Baigunakov vd., 2025: 222).

İncelenen bu üç yeni mezarlık, veri setine toplamda dört yeni kurgan (Kızıltas-9, Dauılbay-4, Bostan-48, Bostan-56) kazandırmıştır. Söz konusu buluntuların aynı coğrafi bölge içerisinde farklı kronolojik evreleri (Erken Saka döneminden Erken Usun dönemine kadar) temsil etmesi, bölgedeki ölü gömme geleneklerinin zamansal değişimini anlamak adına önemli bir karşılaştırmalı analiz potansiyeli sunmaktadır.

Araştırmada incelenen 23 mezarlık ve bunlara ait arkeolojik yapılar, yayımlanmış kazı raporları ile bilimsel yayınlarda mezar mimarisi, gömü uygulamaları ve ritüel unsurlar hakkında karşılaştırmalı analiz yapmaya olanak sağlayacak düzeyde veri sunmaları nedeniyle seçilmiştir. Çalışmaya yalnızca planı, yapısal özellikleri veya gömü bağlamı hakkında yeterli bilgi bulunan mezarlar dâhil edilmiş; tanımlayıcı verileri eksik olan ya da tipolojik değerlendirme yapmaya imkân vermeyen buluntular analiz dışında bırakılmıştır. Bununla birlikte, incelenen mezarların önemli bir bölümünün eski dönemlerde yağmalanmış olması ve bazı kazıların farklı

metodolojik standartlarla gerçekleştirilmiş bulunması araştırmanın temel sınırlılıklarını oluşturmaktadır. Bu nedenle mezar eşyalarının niceliksel dağılımı ve bazı ritüel uygulamalar değerlendirilirken korunma durumu, taphonomik süreçler ve veri eksiklikleri dikkate alınmış; buluntu eksikliği doğrudan kültürel bir farklılık göstergesi olarak yorumlanmamıştır.

3.1.2. Karşılaştırmalı Analiz için Kullanılan Kaynaklar

Karşılaştırmalı analizin temelini, Yedisu (Jetysu/Zhetysu) bölgesinde Saka dönemine (MÖ VIII–III. yüzyıllar) ait ölü gömme geleneklerine ilişkin geniş bir kaynak yelpazesi oluşturmaktadır. Bu kapsamda değerlendirilen veriler, 1930'lardan 2020'lere kadar uzanan yaklaşık doksan yıllık süreçte gerçekleştirilen arkeolojik kazıların sonuçlarını; radyokarbon tarihleme verilerini, mezar mimarisine ilişkin analizleri ve tipolojik sınıflandırmaları içermektedir. Aşağıda söz konusu kaynak grupları, karşılaştırmalı analizdeki işlevleri ve sundukları veri türleri çerçevesinde ele alınmaktadır.

Birinci temel kaynak grubu, bölgenin araştırma tarihini ve kronolojik çerçevesini sunan çalışmalardan oluşmaktadır. Aitbayeva (2024), Almatı ve Zhetisu bölgelerinde 1930'lardan bağımsızlığın ilk yıllarına kadar gerçekleştirilen arkeolojik araştırmaları kapsamlı biçimde derlemekte; A.N. Bernştam (1936-1940), K.A. Akişev (1954-1966), G.A. Kuşayev ve E.İ. Ageyeva gibi öncü araştırmacıların çalışmalarını kronolojik bir düzlemde sistematize etmektedir. Bu yönüyle çalışma, Zhetisu bölgesinde Saka dönemi araştırmalarının gelişimini izlemek açısından temel bir başvuru niteliğindedir.

Buna paralel olarak, Bazarbayeva'nın (2017) "Jetysu'nun Saka Dönemi Anıtları" başlıklı sentetik çalışması, bölgedeki erken demir çağı anıtlarını bütüncül bir yaklaşımla ele almakta; 36 radyokarbon tarihini içeren bir veri tablosu ile Besşatır, İssık, Jalaulı ve Bijı gibi önemli merkezlere ilişkin ayrıntılı tanımları sağlamaktadır. Bu iki çalışma birlikte, karşılaştırmalı analiz için gerekli kronolojik ve tarihsel çerçeveyi sağlamaktadır.

Son yıllarda Yedisu erken demir çağı arkeolojisinde disiplinlerarası yaklaşımlar giderek daha fazla önem kazanmıştır. Bu bağlamda, Baigunakov vd. (2025), yalnızca yeni kazılmış mezarların tanımını sunmakla kalmayıp; radyokarbon tarihleme, portatif XRF (pXRF) ile metal analizi, paleoantropolojik (kraniyometrik) ve zooarkeolojik analizleri bir araya getiren bütüncül bir model önermektedir. Çalışma, arkeolojik tipolojinin ötesine geçerek üretim teknolojileri (ör. altın apliklerde lehimleme teknikleri, tunç nesnelerde döküm ve dövme uygulamaları, altın-demir bağlantılarında bakır ara katman kullanımı) ile antik popülasyonların morfolojik çeşitliliğine (ör. Bostan'da mongoloid, Kızıltas'ta karışık tip özellikler) ilişkin doğrudan veriler sunmaktadır. Bu yönüyle söz konusu çalışma, geleneksel arkeolojik verilerin doğa bilimleri

yöntemleriyle bütünleştirilmesine dayanan ve karşılaştırmalı analiz açısından metodolojik bir model oluşturan teşkil eden bir kaynak niteliğindedir.

İkinci temel kaynak grubu, Yedisu'daki erken demir çağı mezarlıklarının tipolojisini ve kazı tarihçesine ilişkin en ayrıntılı verileri sunan çalışmalardan oluşmaktadır. Bu bağlamda Ongaruly'nın (2017) "Kazakistan'ın Eski Sakinlerinin Ölü Gömme Geleneği" adlı monografisi, erken Saka (MÖ VIII-VI. yüzyıllar) ve geç Saka (MÖ V-III. yüzyıllar) dönemlerini ayırt ederek her evreye özgü mezar mimarisi ve buluntu gruplarını sistematik biçimde ele almaktadır.

Özellikle Besşatır kurganlarının mimari çözümlemesi (Ongaruly, 2017: 127-129, Lev.6-7) ile Kargalı-1, Aracan-1, Jarbulak gibi erken Saka dönemi mezarlarına ilişkin veriler, karşılaştırmalı tipoloji açısından doğrudan referans niteliğindedir. Bununla birlikte, mezarların büyük bölümünün (%80'den fazlası) eski çağlarda yağmalanmış olması, veri setinin sınırlılıklarını da açık biçimde ortaya koymaktadır (Ongaruly, 2017: 114). Karşılaştırmalı analizde bu kaynak, özellikle mezar mimarisi tiplerinin sınıflandırılması ve farklı dönemler arasındaki sürekliliklerin/kopuşların belirlenmesinde ana karşılaştırma aracı olarak işlev görecektir.

Üçüncü temel kaynak grubu, Saka kültürünün ideolojik ve toplumsal boyutlarını yansıtan "kraliyet" mezarlarına odaklanmaktadır. Bu çerçevede Akishev'in (1978) "İssık Kurganı" monografisi, MÖ IV-III. Yüzyıllara tarihlendirilen ve büyük ölçüde bozulmadan günümüze ulaşan bir kral mezarının ayrıntılı analizini sunmaktadır. Çalışmada, 4000'i aşkın altın objey, gümüş kâse üzerindeki çözümlenememiş yazıt, beş taçlı kütük sanduka ve gömü düzeni (sırtüstü uzatılmış, başı batıya yönlendirilmiş) kapsamlı biçimde tanımlanmaktadır.

Bunun yanı sıra söz konusu eser, Saka toplumunun sosyal örgütlenmesi ve ideolojik yapısına ilişkin önemli çıkarımlar ortaya koymakta; savaşçı aristokrasinin rolü, olası kadın soy hattı, yöneticinin dinsel işlevleri ve güneş kültü gibi unsurları tartışmaktadır (Akishev, 1978: 2–4).

Karşılaştırmalı analizde İssık kurganı, elit/"kraliyet" gömü gelenekleri için bir tip-örnek (prototip) olarak ele alınacak ve Besşatır, Jalaulı ve Tenlik gibi diğer elit mezarlarla karşılaştırılacaktır.

Dördüncü temel kaynak grubu, karşılaştırmalı analizin coğrafi kapsamını genişleten ve Yedisu dışındaki eşzamanlı kültürlerle paralellik kurmayı mümkün kılan çalışmalardan oluşmaktadır. Bu bağlamda, Doğu Avrasya bozkırlarındaki bozkırlarında Erken Demir Çağı'na ait farklı kültürlere ilişkin yayınlar, karşılaştırmalı veri tabanının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.

Altay bölgesi (Pazırık kültürü): Tishkin ve Dashkovskii (2003), Altay'daki erken demir

çağı gömü yapılarının kapsamlı bir tipolojisini sunmakta; Pazırık kurganlarının ahşap mezar odaları, at gömüleri ve mumyalama gibi karakteristik özelliklerini ayrıntılı biçimde ortaya koymaktadır. Yedisu'daki Besşatır kurganları ile Altay'daki Pazırık ve Başadar kurganları arasında gözlemlenen mimari (kütük sandukalar, taş zırhlar) ve ritüel paralellikler (at gömüleri, batıya yönlendirme) paralellikler, karşılaştırmalı analizin temel eksenlerinden birini oluşturmaktadır.

Kuzey Karadeniz bölgesi (İskit kültürü): Murzin, Belan ve Podvysotskaya (2017) tarafından yayımlanan "Berdyansk Kurganı" monografisi, MÖ IV. yüzyıla tarihlendirilen bir İskit aristokratının mezarının stratigrafisini, mimarisini ve zengin buluntu grubunu ayrıntılı olarak sunmaktadır. Altın aplike, gümüş kaplar, silahlar ve at koşum takımları gibi buluntular, Yedisu'daki İssık ve Besşatır gibi elit Saka kurganlarıyla doğrudan karşılaştırma imkanı sağlamaktadır. Özellikle ahşap tavanlı mezar odaları, dromoslu yapılar ve altın giysi aplike teknikleri, Yedisu verileriyle belirgin tipolojik paralellikler göstermektedir.

Güney Ural ve Batı Kazakistan bölgesi (Prohorovka/Filippovka kültürü): Bu bölgeye ait çalışmalar, Yedisu'daki Caspan-6 ve Taugul-3 gibi kurganlarda tespit edilen dromoslu yapılar, taş halkalar ve ritüel uygulamalar için doğrudan karşılaştırma zemini sunmaktadır (Gutsalov, 2007; Moshkova, Malashev ve Meshcheryakov, 2011; Myshkin, 2011). Özellikle ateş kültüne ilişkin bulgular, sakral mekân düzenlemeleri ve "ritüel yollar", Yedisu'daki Taugul-3 kurganıyla dikkat çekici paralellikler ortaya koymaktadır.

Orta Kazakistan (Tasmola kültürü): Beisenov vd. (2015) tarafından yayımlanan Caspan-6 çalışması, Yedisu'daki Erken Saka mezarlarını Tasmola kültürü anıtlarıyla (Taldı-2, Koso ba, Karashokı) karşılaştırmakta ve dromoslu mezarların MÖ VIII-VI. yüzyıllarda bozkır kuşağında yaygın bir gelenek olduğunu göstermektedir. Beisenov (2015) ayrıca, Orta Kazakistan'daki Saka dönemi yerleşim ve mezarlık tipolojisini ortaya koyarak Yedisu verileriyle bölgesel karşılaştırmalar yapılmasına olanağı tanımaktadır.

Beşinci temel kaynak grubu, Yedisu bölgesindeki yerleşim modelleri ile konut mimarisini karşılaştırmalı olarak değerlendirmeye imkân veren çalışmalardan oluşmaktadır. Bu çerçevede Goryachev (2019), Yedisu'daki Erken Demir Çağı yerleşimlerinin yapısal özelliklerini dört ana coğrafi bölge üzerinden analiz etmektedir: (1) Zhetysu Alatau'nun kuzey yamaçları (Tasbas, Kalakai), (2) Şu-İlei Dağları (Tırnaqtı, Tamgalı, Serektas), (3) İle Alatau'nun kuzey yamaçları (Butaktı-1, Turgen-2, Kızılbulak-IV) ve (4) Zhetysu Alatau'nun güney yamaçları (Eşkiölmes).

Çalışmada, bu yerleşimlerde tespit edilen yarı sığınak, karkas-sütunlu ve yuvarlak planlı (proto-örgü) konut tipleri ayrıntılı biçimde tanımlanmakta; söz konusu mimari çeşitliliğin dağ

eteği, dağlık alan ve yayla gibi farklı ekolojik nişlere bağlı olarak şekillendiği ortaya konulmaktadır.

Bu yönüyle Goryachev (2019), Yedisu'daki Saka dönemi yaşam biçimlerinin mekânsal örgütlenmesini anlamak ve yerleşim alanları ile mezarlıklar arasındaki ilişkileri karşılaştırmalı olarak değerlendirmek için temel bir veri çerçevesi sunmaktadır.

Altıncı ve destekleyici kaynaklar arasında, Ongar ve diğerleri (2015) ile Çotbaev ve Ongar'ın (2015) çalışmaları yer almaktadır. Karkara mezar-kült kompleksi, ana kurganı çevreleyen taş halka, hendek ve 33 küçük objeden oluşan düzeniyle tipik bir "kraliyet" kurganının mekânsal organizasyonunu yansıtmaktadır. Objelerin büyük ölçüde kuzeye yönlendirilmiş olması ve bazı örneklerde altın aplike bulunması, bu kompleksi İssık ve Taugul-3 ile karşılaştırmaya elverişli kılmaktadır (Ongar vd., 2015: 29–30).

Katartobe nekropolü ise 50'den fazla kurgandan oluşan geniş bir mezarlık alanı olup, iki sıralı taş halka, merkezi ve yan gömülü mezar düzeni ile dikkat çekmektedir. Yan gömüde ele geçen zengin buluntular (altın küpe, demir hançer, kemik ve demir ok uçları, çok sayıda seramik kap), bu alanın Geç Saka / Usun dönemi elit gömü geleneklerini yansıttığını göstermektedir (Çotbaev ve Ongar, 2015: 65–66; Lev. 8–9).

Bu çalışmalar, karşılaştırmalı analizde özellikle taş halka düzenlemeleri, mezar mimarisi ve elit gömü eşyalarının tipolojisi açısından tamamlayıcı veri sunmaktadır.

Yedinci grup, 2020 yılında Almatı kenti sınırları içinde gerçekleştirilen kurtarma kazılarının sonuçlarını içeren çalışmalardan oluşmaktadır. Bu bağlamda Nurzhanov, Jumabekova ve Bazarbayeva (2020: 71-87), Taugul-3 mezarlığında kazılan kurgan 2 No'lu kurgana ilişkin verileri sunmaktadır. Çalışmada, üç bitişik yapıyı (konstrüksiyon № 1-3) ayrıntılı biçimde tanımlanmakta; özellikle 1 No'lu konstrüksiyonda tespit edilen yoğun ateş izleri (kırmızı pişmiş kil tabakası), üç köpek gömüsü ve yüzüstü yatırılmış, eşyasız insan gömüsü (Lev. 10–11), bu yapının mezardan ziyade ritüel bir işleve sahip olduğunu göstermektedir.

Ayrıca, kurganın eteğinde tespit edilen "ritüel yol" ile batı kesimdeki dromos benzeri düzenleme, kompleksin çok aşamalı ve karmaşık bir ritüel organizasyona işaret ettiğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle çalışma, özellikle ritüel uygulamalar ve mezarlık mimarisinin işlevsel çeşitliliği açısından karşılaştırmalı analiz için önemli bir veri sunmaktadır.

3.1.3. Veri İşleme ve Yorumlama Metodolojisi

Yöntemler, orta büyüklükteki örneklem boyutuna (yaklaşık 85 kurgan) ve niteliksel verilerin ağırlığına uygun şekilde seçilmiştir. Metodoloji dört ana aşamadan oluşmaktadır. Bu dört aşama, Şekil 3.1'de görselleştirilen dört analitik bileşenle doğrudan ilişkilidir. Şekildeki her bir bileşen, metodolojinin bir aşamasına karşılık gelmektedir: (1) üst yapı ve mezar odası-tipolojik sınıflandırma (aşama 1 ve 2), (2) gömülen birey ve eşyalar-gömü uygulamalarının analizi (aşama 3), (3) antropolojik veriler ve iskelet analizleri (kısmen aşama 3), (4) karşılaştırmalı kronolojik ve kültürel değerlendirme (aşama 4).

- *Birinci aşama: Verilerin Sistematize Edilmesi ve Tipolojik Sınıflandırma.*

Tüm arkeolojik veriler (mezar yapıları, gömü pozisyonu ve yönlendirmesi, buluntu türleri, ritüel unsurlar) bir tablo halinde sistematize edilmiştir. Her bir anıt için şu parametreler kaydedilmiştir: *dolgu tipi* (taş, toprak, karma), *taş halka veya krepid varlığı/yokluğu*, *mezar odası tipi* (ahşap sanduka, taş sanduka, toprak çukur, dromoslu oda, katakomb/nişli), *gömülen kişinin yönlendirmesi* (kuzey, batı, doğu, güney) ve *pozisyonu* (sırtüstü uzatılmış, yan yatış, yüzüstü), *mezar eşyalarının listesi* (seramik, silah, takı, alet), *hayvan kemiklerinin varlığı ve türü* (koyun, at, köpek, yırtıcı kuş). Tipolojik sınıflandırma için Kızlasov (1983) ve Neverov (1985, 1992, 1998) tarafından geliştirilen altılı sistem temel alınmıştır (Aktaran: Tishkin ve Dashkovskii, 2003: 130-131). Her bir tipin görülme sıklığı sayılmış ve yüzdeleri manuel olarak hesaplanmıştır.

- *İkinci aşama: Mezar mimarisi ve inşa tekniklerinin analizi***.**

Mezar odalarının ve üstyapıların inşasında kullanılan malzemeler ve teknikler betimsel olarak analiz edilmiştir. Farklı mezar tiplerinin Yedisu'nun dağ eteği, nehir vadisi ve yüksek dağ yaylası ekosistemlerindeki dağılımını görselleştirmek için basit bir haritalama yöntemi kullanılmıştır. Bu amaçla, her bir anıtın coğrafi konumu not edilmiş ve aynı bölgede hangi mezar tiplerinin yoğunlaştığı gözlemsel olarak belirlenmiştir. Bu analiz, mimari varyasyonlar ile çevresel koşullar arasındaki ilişkiyi anlamayı hedeflemektedir.

- *Üçüncü aşama: Mezar buluntuları ve gömü uygulamalarının analizi.*

Gömü pozisyonu ve yönlendirme verileri, Gening V. ve Gening F. (1985: 136-152) tarafından geliştirilen yönteme göre işlenmiştir. Her bir gömü için yönlendirme (kuzey, kuzeybatı, batı, doğu, güney) ve pozisyon (sırtüstü uzatılmış, yan yatış, yüzüstü) kaydedilmiş ve her yönlendirmenin görülme sıklığı sayılarak yüzdeleri hesaplanmıştır. İskelet kalıntılarına ilişkin antropolojik veriler (yaş, cinsiyet, patolojiler) mevcut kaynaklardan derlenmiş ve gömü uygulamalarıyla karşılaştırılmıştır. Buluntu kategorilerinin mezar içindeki konumları her bir mezar için kazı planları üzerinde işaretlenmiş ve tekrarlayan kümelenmeler belirlenmiştir.

Hayvan kalıntıları ile eşyaların birlikteliği ritüel örüntüleri belirlemek için karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir.

- *Dördüncü aşama: Karşılaştırmalı kronolojik ve kültürel değerlendirme.*

Yedisu malzemesi, önceki bölümlerde 3.1.2 bölümünde kaynaklardan alınan eşzamanlı ve ardıl kültürlerle (Altay Pazırık kültürü, Kuzey Karadeniz İskitleri, Güney Ural Prohorovka/Filippovka kültürü, Orta Kazakistan Tasmola kültürü) tipolojik ve kültürel olarak karşılaştırılmıştır. Zamansal değişim ve süreklilik, erken Saka (MÖ VIII-VI. yüzyıllar), geç Saka (MÖ V-III. yüzyıllar) ve Usun (MÖ III. yüzyıl – MS I. yüzyıl) dönemleri arasında mezar tipleri, gömü pozisyonu, eşya kümelenmeleri ve ritüel unsurlar açısından incelenmiştir. Kültürel dinamiklerin sentezi, tüm bu verilerin yapısal-yorumbilimsel bir perspektifle bütünleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Yapısal-yorumbilimsel yorumlama için Levi-Strauss (1983, 1994) ve Lotman (2000) tarafından geliştirilen yapısal-göstergebilimsel yöntem kullanılmıştır. Bu yöntem, arkeolojik buluntuları (mezar yapıları, eşyalar, ritüel unsurlar) birer işaret/gösterge olarak ele almakta ve bunların ardındaki anlam kodlarını çözmeyi hedeflemektedir (Dashkovskii, 1997: 44-46; Tishkin ve Dashkovskii, 2003: 108-117). Örneğin, kurgandaki yuvarlak dolgu "gökyüzünü", dikdörtgen mezar odası ise "yeryüzü"nü simgeleyen bir kozmogram olarak yorumlanmıştır; doğu yönü ve sağ taraf "yukarı dünya" ile, batı yönü ve sol taraf ise "aşağı dünya" ile ilişkilendirilmiştir. Yorumlama sürecinde arketip analizi (Jung, 1991: 86; 1996: 115) ve karşılaştırmalı mitoloji de destekleyici yöntemler olarak kullanılmıştır.

Bu aşamaların her birinde hangi arkeolojik unsurların analiz edileceği, Şekil 3.1'de şematik olarak gösterilmiştir.

Bu metodolojinin sınırlılıkları şunlardır: (1) mezarların eski çağlarda yağmalanmış olması nedeniyle eksik veriler ve bozulmuş iskelet kalıntıları, (2) birçok kazının henüz yayımlanmamış olması nedeniyle veri tabanının tam olmaması, (3) gömü yönlendirmelerinin mevsimsel yorumlanmasının kesin olmaması (bu yöntem yaklaşık sonuç vermektedir), (4) yapısal-yorumbilimsel yorumlamanın kaçınılmaz olarak araştırmacının öznelliğini içermesi, (5) Rigveda ve Avesta gibi yazılı kaynakların coğrafi ve kronolojik olarak uzak olması nedeniyle doğrudan uygulanamaması, (6) küçük örneklem boyutu nedeniyle istatistiksel genellemelerin sınırlı olması.

Şekil 3.1, bu çalışmada bir mezar kompleksinin analiz edilirken hangi dört ana bileşen üzerinden inceleneceğini göstermektedir. Bu şema, yalnızca bir sınıflandırma aracı değil, aynı zamanda her bir bileşenin hangi tür arkeolojik veriyi ürettiğini ve bu verilerin nasıl yorumlanabileceğini görselleştiren bir analitik çerçevedir.

Dört bileşen şu şekilde işlev görmektedir:

1. Üst yapı (kurgan): Boyut, malzeme (taş/toprak/karma), krepid, hendek, menhir, taş yol gibi unsurlar, öncelikle sosyal statü ve iş gücü organizasyonu hakkında bilgi verir. Büyük ve anıtsal kurganlar (Besshatyr, Issyk) elit tabakaya, küçük ve sade kurganlar (Karatuma, Kızıltas) ise sıradan topluluk üyelerine işaret eder.

2. Mezar odası (yeraltı yapısı): Tip (taş sanduka, toprak çukur, ahşap kütük oda, katakomb, dromoslu oda), inşa tekniği ve örtü sistemi, hem teknolojik kapasite hem de ölüm sonrası yaşam inancı hakkında veri sunar. Örneğin, dromoslu yapılar (Kaspan-6, Besshatyr-6) karmaşık bir geçiş ritüeline işaret eder.

3. Gömülen birey (iskelet kalıntıları): Pozisyon (sırtüstü uzatılmış, yan yatış, hoker), yönelim (batı, kuzey, doğu), cinsiyet, yaş, patolojiler ve fiziksel özellikler, toplumsal rol, cinsiyet dağılımı ve sağlık koşulları hakkında doğrudan veri sağlar. Yedisu örneklerinde batıya yönelimin (%80) baskın olması, bu yönün ölüler diyarıyla ilişkilendirildiğini düşündürmektedir.

4. Mezar eşyaları ve ritüeller: Silahlar, takılar (altın, bronz, cam boncuk), seramik kaplar, hayvan kalıntıları (at, köpek, koyun) ve ateş izleri (kül, yanmış kemik, ocak/sunak), statü, ekonomik güç, sembolik inanç sistemi ve ritüel pratikler hakkında bilgi verir. Özellikle pars pro toto at gömüleri ve köpek kurbanları, Saka din dünyasında hayvanların rehber/koruyucu rolünü yansıtmaktadır.

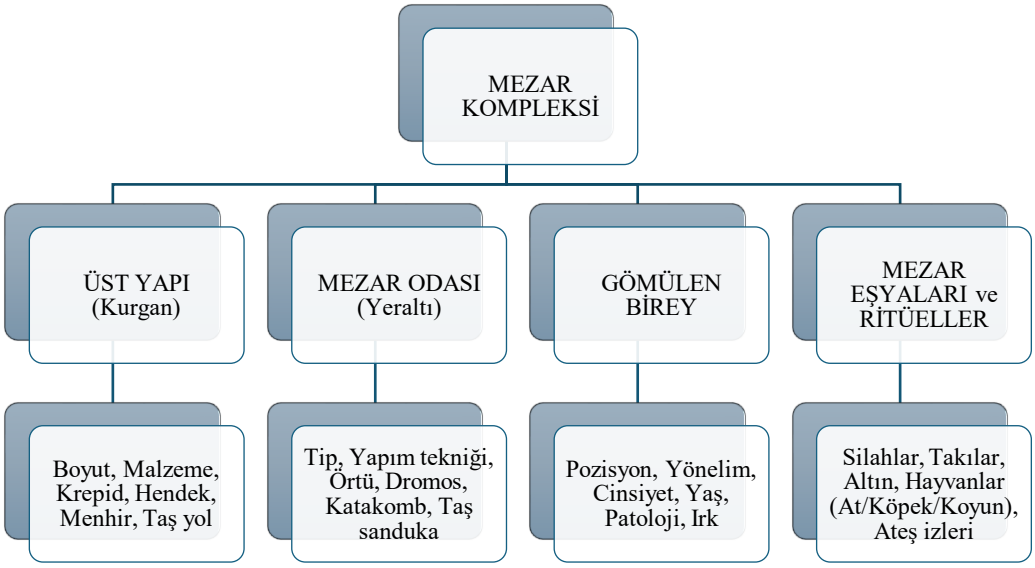

Şekil 3.1. Arkeolojik Bir Mezar Kompleksinin Analitik Şeması (Dört Ana Bileşen)

Bu dört bileşen birbirinden bağımsız değildir. Aksine, bir bileşendeki bir özellik (örneğin, büyük kurgan) genellikle diğer bileşenlerdeki zengin buluntularla (altın, silah, at

gömüsü) birlikte görülür. Bu nedenle, analizlerde dört bileşen her bir mezar için birlikte değerlendirilecek ve aralarındaki korelasyonlar ortaya konulacaktır.

3.2. Mezar Mimarisinin Tipolojik ve Yapısal Analizi

3.2.1. Yedisu Saka Mezarlarının Biçimsel Sınıflandırması

Yedisu (Jetisu/Zhetysu) Sakalarının mezar mimarisinin yapısal-tipolojik analizi, mezara yaklaşım yolu, yer üstü ve yer altı yapı elemanlarının stratigrafik gözlem, planigrafik tespit ve biçimsel-tipolojik betimleme yöntemleriyle birlikte değerlendirilmesini içermektedir (Ageyeva, 1961: 21-40; Baiseitov vd., 2019: 29-39). Bu analizde, Şekil 3.1'de gösterilen mezar kompleksinin birinci (üst yapı) ve ikinci (mezar odası) bileşenleri esas alınmıştır. Mezar mimarisi ve ritüel özellikler birlikte değerlendirilerek, Yedisu bölgesindeki arkeolojik veriler beş ana tip ve bunlara bağlı alt tipler şeklinde sınıflandırılmıştır.

Araştırma kapsamında Yedisu bölgesindeki 23 mezarlıktan elde edilen toplam 85 arkeolojik yapı incelenmiştir. Sınıflandırma sürecinde benzer yapısal özellikler gösteren mezarlar aynı ana kategori altında toplanmış; böylece hem mimari çeşitliliğin korunması hem de verilerin daha sistematik biçimde değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Oluşturulan tipoloji; basit çukur mezarlar, taş yapılı mezarlar, oda mezarlar, anıtsal ve elit kurganlar ile ritüel unsurlar ve özel yapılar olmak üzere beş ana gruptan oluşmaktadır.

Tipolojik sınıflandırmaya geçmeden önce, Tablo 1.1'de özetlenen teorik çerçevenin bu analize nasıl uygulandığını belirtmek gerekir. Yansıtıcı model (Binford), mezar mimarisi ile toplumsal statü arasındaki ilişkiyi değerlendirmede temel yaklaşım olarak kullanılmıştır. Buna göre anıtsal ölçekte inşa edilmiş oda mezarlar ve büyük elit kurganlar, toplumsal hiyerarşinin üst kesimlerini temsil ederken; basit çukur mezarlar daha geniş toplumsal tabakalarla ilişkilendirilmektedir. Bununla birlikte mezar mimarisindeki farklılıklar yalnızca ekonomik veya sosyal statüyü değil, aynı zamanda ritüel tercihleri, inanç sistemlerini ve bölgesel gelenekleri de yansıtmaktadır. Analiz sonuçları Tablo 3.1'de sunulmuştur.

Tablo 3.1. Yedisu (Jetisu/Zhetysu) Sakalarına Ait Mezar Tiplerinin Biçimsel Sınıflandırması

Ana Tip	Alt Tip	**Kısa Açıklama**	**Örnekler / Bulunduğu Yer**
I. Basit Çukur Mezarlar	a. Basit toprak çukur	Ana toprağa açılmış dikdörtgen veya oval planlı basit mezarlar.	85 yapının 33'ü (%39)
	b. Taş kaplamalı ve ahşap örtülü çukur	Çukur duvarları taşla desteklenmiş, üzeri ahşap kütüklerle örtülmüş mezarlar.	Esik (bronz lambalı kurgan); Katartöbe, kurgan 2
	c. Taş halkalı çukur	Çukurun çevresi taş halka ile belirginleştirilmiştir.	Sarıtotogay-1., kurgan 11

	d. Hoker (kıvrık) gömülü çukur	Bireyin dizleri karna çekilmiş şekilde gömüldüğü mezarlar.	Uşaral 1, kurgan 3
II. Taş Yapılı Mezarlar	a. Taş sanduka	Taş plakalarla oluşturulmuş dikdörtgen planlı mezar yapıları.	Altınemel 2, kurgan 1; Kargalı I, kurgan 1; Kadırbay 3; Barsakelmes
	b. Kromlech (taş çemberli yapı)	Bir veya birden fazla taş halkadan oluşan anıtsal yapılar.	Turgen'in sol kıyısı
	c. Tümülüssüz taş halkalı mezar	Toprak yığını olmaksızın taş halka ile çevrelenmiş mezarlar.	Sarıtogay-1 vd., kurgan 11
III. Oda Mezarlar	a. Laqat (sekili oda)	Çukurun yan duvarına açılmış niş biçimli yan odalı mezarlar.	Arasan 1, kurgan 2; Jarbulak, kurgan 4; Jası, kurgan 7; Şubarat 1, kurgan 116; Kaspantı-2, kurgan 2
	b. Ahşap kütüklü oda (srub)	Ahşap kütüklerden inşa edilmiş oda mezarlar.	Besşatır, kurgan 1 ve 3; Esik, kurgan 16; Alaköl 1, kurgan 49 ve 52
	c. Katakomp	Dromos aracılığıyla ana mezar odasına bağlanan karmaşık yeraltı sistemi.	Besşatır, kurgan 6
IV. Anıtsal ve Elit Kurganlar	a. Hendekli ve surlu elit tümülüs	Büyük çaplı, hendek ve taş zırhla çevrili anıtsal kurganlar.	Boralday'daki "Çar Kurganları"
	b. Mezarlık yapılarıyla çevrili kurgan	Ana kurganın çevresinde ritüel ve anıtsal işlevli ek taş yapılar bulunan kompleksler.	Berikara nekropolü
	c. Çok bileşenli elit kompleks	İnsan, at, köpek ve av kuşlarının birlikte gömüldüğü karmaşık yapılar.	Jetitöbe 1 ve 2
	d. Çift (eşli) elit gömü	Aynı mezarda iki bireyin birlikte gömüldüğü elit definler.	Kaytpas-1, kurgan 2
	e. Anıtsal kült ve gömü kompleksi	Krepida, hendek, taş yol ve çok sayıda ikincil yapıdan oluşan planlı kompleksler.	Karkara; Besşatır
V. Ritüel Unsurlar ve Özel Yapılar	a. At gömüsü (pars pro toto)	Tam atın veya atın sembolik parçalarının gömülmesi.	Arasan 2, kurgan 54
	b. Kült ocağı / ateş sunağı	Kömür ve taş dolgulu ritüel amaçlı yapılar.	Örnek-1. Zincir-1, kurgan 2
	c. Renkli taş kullanılan kurganlar	Mavi veya lacivert taşların ritüel amaçlı kullanıldığı yapılar.	Turgen

Tablo 3.1'de görüldüğü üzere, Yedisu Sakalarına ait mezar mimarisi oldukça çeşitlilik göstermektedir. Ancak bu çeşitlilik, benzer yapısal özelliklere sahip mezarların daha üst kategoriler altında değerlendirilmesiyle beş ana tip ve bunlara bağlı alt tipler şeklinde sistematize edilebilmektedir. Bu yaklaşım, yalnızca defin tekniklerindeki farklılıkları değil, aynı zamanda toplumsal statü, ritüel uygulamalar, inanç sistemi ve bölgesel mimari gelenekler arasındaki farklılaşmayı da ortaya koymaktadır.

İlk grubu oluşturan basit çukur mezarlar, Yedisu bölgesindeki en yaygın defin uygulamalarını temsil etmektedir. Bu grup içerisinde yer alan basit toprak çukurlar, araştırma materyalinin yaklaşık %39'unu oluşturarak en yaygın mezar tipini meydana getirmektedir. Dikdörtgen veya oval planlı bu mezarlar çoğunlukla doğrudan ana toprağa açılmış olup bazı örneklerde ahşap örtü, taş kaplama veya taş halka gibi ek mimari unsurlar da kullanılmıştır. Hoker (kıvrık) gömüler ise aynı grubun daha nadir görülen varyantlarından biridir ve Uşaral 1 nekropolündeki örnekle temsil edilmektedir (Ongar, 2017: 8-10; Ongar vd., 2014: 4-11; Tulegenov vd., 2024: 4-7).

İkinci grubu taş yapılı mezarlar oluşturmaktadır. Bu kategori içerisinde taş sandukalar, kromlechler ve tümülüssüz taş halkalı mezarlar yer almaktadır. Özellikle taş sandukalar, Erken Saka döneminde yaygın olarak görülen mezar tiplerinden biridir. Altınemel 2, Kargalı I, Kadırbay 3 ve Barsakelmes'te tespit edilen örnekler, bu geleneğin bölgedeki sürekliliğini göstermektedir. Kromlech tipi yapılar ise özellikle Turgen bölgesinde görülen ve iç içe taş halkalardan oluşan anıtsal düzenlemelerle temsil edilmektedir (Ageyeva, 1961: 80; Ongar, 2017: 4-5, 8).

Üçüncü grubu oluşturan oda mezarlar, mimari açıdan daha karmaşık defin uygulamalarını yansıtmaktadır. Bu grupta yer alan laqat tipi mezarlar, ana çukurun yan duvarına açılan niş biçimli odacıklardan oluşmaktadır. Ahşap kütüklü oda (srub) mezarları ise özellikle elit tabakaya ait gömülerde görülmekte olup Besşatır, Esik ve Alaköl nekropollerindeki örneklerle temsil edilmektedir. Katakomp tipi mezarlar ise yalnızca Besşatır kurgan 6'da belgelenmiş olup, uzun dromos sistemiyle Yedisu mezar mimarisi içerisinde özel bir yere sahiptir (Ongar, 2017: 5-7; Bazarbaeva, 2017: 167-169).

Dördüncü grup olan anıtsal ve elit kurganlar, toplumsal hiyerarşinin arkeolojik açıdan en belirgin göstergelerini oluşturmaktadır. Bu grupta yer alan hendekli ve surlu elit tümülüsler, çapları 100 metreye yaklaşan ve çevreleri hendeklerle kuşatılmış büyük kurganlardan oluşmaktadır. Berikara nekropolündeki çevresel ritüel yapılar, Jetitöbe'deki çok bileşenli elit kompleksler ve Kaytpas-1'de tespit edilen çift elit gömüler, seçkin tabakanın farklı defin geleneklerini yansıtmaktadır. Karkara ve Besşatır'da görülen anıtsal kült ve gömü kompleksleri

ise yalnızca mezar yapıları değil, aynı zamanda planlı ritüel peyzajlar olarak değerlendirilmelidir (Bazarbaeva, 2017: 170-174; Ongar vd., 2014: 1-14).

Son grubu oluşturan ritüel unsurlar ve özel yapılar, doğrudan mezar mimarisinden ziyade defin törenlerinin sembolik boyutunu yansıtmaktadır. At gömüleri, pars pro toto uygulamaları çerçevesinde atın tamamının veya belirli parçalarının gömülmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında ateş sunakları ve kült ocakları, ateş kültünün defin ritüellerindeki önemini göstermektedir. Turgen ve Örnek mezarlıklarında tespit edilen renkli taş uygulamaları ise ritüel sembolizmle ilişkilendirilmekte ve kozmolojik anlamlar taşıdığı düşünülmektedir (Tulegenov ve Amargazieva, 2024: 3-5).

Bu sınıflandırma, Yedisu bölgesi Saka mezar mimarisinin basit defin çukurlarından karmaşık elit komplekslere kadar uzanan çok katmanlı bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Mimari çeşitlilik yalnızca teknik farklılıkları değil, aynı zamanda toplumsal tabakalaşma, ritüel davranışlar ve inanç sistemleri arasındaki ilişkileri de ortaya koymaktadır. Bu nedenle mezar mimarisi, Yedisu Sakalarının sosyal ve kültürel yapısını anlamada temel göstergelerden biri olarak değerlendirilebilir.

3.2.2. Mezar Odası ve Üstyapı İnşa Teknikleri ile Malzeme Kullanımı

Yedisu Sakalarının mezar mimarisinin en dikkat çekici özelliklerinden biri, yapı malzemeleri ile inşa tekniklerinin doğal çevre koşullarıyla doğrudan ilişkili bir biçimde şekillenmesidir. Bölgedeki mezar yapılarında kullanılan malzemelerin büyük bölümü çevredeki doğal kaynaklardan sağlanmış, bu durum hem yerel inşa geleneklerinin sürekliliğini hem de çevresel adaptasyonun mimari pratiklere yansımasını ortaya koymuştur. Dolayısıyla mezar mimarisi, yalnızca teknik bir üretim alanı değil, aynı zamanda insan-çevre etkileşiminin arkeolojik olarak izlenebilen somut bir göstergesi olarak değerlendirilmelidir.

Özellikle taş, Yedisu mezar mimarisinde en yaygın kullanılan yapı malzemesi olarak öne çıkmaktadır. Turgen, İsik, Şarın ve Karasu gibi nehir yataklarından toplanan yuvarlak biçimli orta ve büyük boy çakıl taşları, kurganların ana yapı unsurlarından biri hâline gelmiştir. Bu taşlar, tümülüslerin taş zırhını (krepid) oluşturmak, mezar odası duvarlarını inşa etmek ve mezar çukurlarını doldurmak gibi farklı işlevlerle kullanılmıştır (Tulegenov ve Amargazieva, 2024: 3-6; Tulegenov vd., 2024: 3). Nitekim Turgen-II kompleksindeki kurganlarda görülen taş dolgulu mezar çukurları ve çevresine halka biçiminde dizilen taş sıraları, yerel nehir çakılının yoğun ve sistematik biçimde kullanıldığını açıkça göstermektedir (Goryachev, 2011: 2-3). Bu kullanım, malzemenin yalnızca erişilebilirliğine değil, aynı zamanda yapısal dayanıklılık ve stabilite açısından bilinçli bir tercihe işaret etmektedir.

Bununla birlikte, bazı mezar komplekslerinde taşın yalnızca işlevsel değil, aynı zamanda sembolik bir anlam katmanına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Örnek ve Turgen mezarlıklarında tespit edilen ve literatürde "renkli kurganlar" (türli tüsti obalar) olarak adlandırılan yapılarda, özellikle açık mavi ve lacivert tonlarındaki nehir taşlarının tümülüs platformları ile üst örtü katmanlarında seçici ve bilinçli bir tercih doğrultusunda kullanıldığı. Araştırmacılar, bu taşların yerel kaynaklardan gelmediğini ve ritüel amaçlarla uzak mesafelerden taşınmış olabileceğini ileri sürmektedir (Mukhtarova ve diğerleri, 2021: 208). Benzer bir uygulama Karkara kompleksinde de görülmektedir. Burada tümülüsün güneybatı sektöründe pembe, koyu gri, kırmızımsı ve siyah taşların aynı yapı içinde birlikte kullanılması, renk seçiminin tesadüfi olmadığını ve belirli bir sembolik programın parçası olduğunu düşündürmektedir (Ongar vd., 2014: 4). Bu veriler, renk kullanımının estetik kaygının ötesinde sembolik, ritüel ve muhtemelen kozmolojik anlamlar taşıdığını ortaya koymaktadır. Bu nedenle taşın, yalnızca mimari bir unsur olarak değil; renk sembolizmi aracılığıyla sosyal statü, ritüel pratikler ve inanç sistemleriyle ilişkilendirilen çok katmanlı bir unsur ele alınması gerekmektedir (Mukhtarova ve diğerleri, 2021: 208-210).

Yedisu'daki büyük kurganların inşasında taşın yanı sıra ahşap da önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle Tianshan göknarı (Picea schrenkiana), Besşatır gibi anıtsal kurganlarda mezar odalarının inşasında temel malzeme olarak kullanılmıştır. Kütük ev tekniğiyle inşa edilen bu mezar odaları, ağacın dayanıklı yapısı ve düzgün dokusu sayesinde oldukça sağlam biçimde inşa edilmiştir. Besşatır kurganları için gerekli kerestenin muhtemelen İle Alatau'nun ormanlık yamaçlarından yaklaşık 200 km uzaklıktan taşınmış olması, yalnızca teknik bir organizasyon başarısını değil, aynı zamanda yüksek düzeyde emek organizasyonu ve gömülen bireyin toplumsal statüsünü de ortaya koymaktadır (Bazarbaeva, 2017: 167). Ahşap kullanımının yalnızca elit mezarlarla sınırlı olmadığı da anlaşılmaktadır. Baiseitov vd. tarafından incelenen bazı basit toprak çukurlarında çatı kerestelerine rastlanmış, Sarıtogay I'deki kurganlarda ise ahşabın kamışla birlikte mezar çukuru duvarlarında ve platform yapılarında kullanıldığı tespit edilmiştir. Goryachev'e göre (2011: 2-4), özellikle dağlık bölgelerde görülen ahşap çerçeveli mezar odaları ve üzerlerinin kalaslarla kapatılması, yerel inşaat geleneğinin karakteristik ve süreklilik gösteren bir özelliğidir. Turgen-II'deki çocuk ve yetişkin mezarlarında görülen uygulamalar da bu geleneğin somut arkeolojik karşılıklarını oluşturmaktadır.

Mezar yapılarında kamış ve keçenin de önemli işlevlere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle ahşap örtülerin üzerine yerleştirilen kamış ve keçe katmanları, hem toprağın mezar odasına sızmasını önlemekte hem de rutubete karşı koruyucu bir izolasyon tabakası oluşturmaktadır. Bu teknik uygulama, Besşatır (Ongar, 2017: 6) ve Sarıtogay kurganlarında

açık biçimde tespit edilmiştir (Tulegenov vd., 2024: 4-7). Böylece mezar odalarının yalnızca inşa edilmesi değil, aynı zamanda uzun vadeli korunabilirliğinin de gözetlendiği anlaşılmaktadır.

Kil ve kerpiç kullanımı ise özellikle Kaspan-6 kompleksindeki büyük kurganlarda dikkat çekmektedir. Bu yapılarda mezar odalarının üzeri tonozlu bir kubbe oluşturacak biçimde sıvı kil ile sıvanmış ve zaman içinde sertleşerek yarı monolotik bir örtü sistemi meydana getirmiştir. Bunun yanında bazı kurganlarda, özellikle Esik kurgan 7 örneğinde olduğu gibi, tümülüs tabanında kil platformların oluşturulduğu görülmektedir (Mukhtarova vd., 2022: 4-5; Beisenov vd., 2015: 7-8). Alman arkeologlarla yürütülen ortak çalışmalar, bu tür kerpiç ve pişmiş toprak yapı elemanlarının Orta Asya'daki yerleşik kültürlerle kurulan etkileşimlerin mimariye yansıması olabileceğini göstermektedir (Bazarbaeva, 2017: 171).

Yedisu kurganlarında kullanılan inşa teknikleri de oldukça gelişmiş bir mühendislik ve planlama anlayışına işaret etmektedir. Özellikle tümülüslerin oluşturulmasında farklı malzemelerin katmanlar hâlinde üst üste yerleştirildiği stratigrafik yöntem uygulanmıştır. Besşatır'daki 17 katmanlı yapı sistemi ve Karkara'daki trapezoid kesitli dolgu tekniği, bu uygulamanın bilinçli biçimde gerçekleştirildiğini göstermektedir. Katmanların her biri, yeni dolgu yapılmadan önce sıkıştırılmış ve böylece yapının mekanik dayanıklılığı artırılmıştır (Amirov, 2008: 3).

Benzer biçimde, elit kurganlarda görülen krepid ve hendek sistemi de hem teknik hem de anıtsal açıdan dikkat çekmektedir. Borolday, Bolşoy Besşatır ve Karkara gibi büyük mezar komplekslerinde tümülüslerin çevresinin geniş taş halkalar ve derin hendeklerle kuşatıldığı görülmektedir. Bu sistemin yalnızca anıtsal görünüm yaratmak amacıyla değil, aynı zamanda erozyona kontrolü ve su drenajı sağlamak amacıyla geliştirildiği düşünülmektedir. Özellikle yağmur sularının yönlendirilmesi sayesinde tümülüslerin binlerce yıl boyunca büyük ölçüde korunabildiği anlaşılmaktadır. Karkara'daki hendeğin 2,3 metre derinliğe ve 12,5 metre genişliğe ulaşması, bu mühendislik uygulamasının ölçek ve teknik kapasitesini açıkça ortaya koymaktadır (Ongar vd., 2014: 13).

3.2.3. Nekropollerin Mekansal Organizasyonu: Hiyerarşi ve Yapı

Yedisu bölgesindeki nekropoller, gelişigüzel oluşmuş defin alanları değil, belirli bir mekânsal planlama ve organizason ilkeleri doğrultusunda düzenlenmiş kompleks yapılardır. Kurganların yerleşim biçimleri, mezarların büyüklükleri ve birbirleriyle olan konum ilişkileri, Saka toplumundaki sosyal hiyerarşiyi ve ritüel organizasyonu doğrudan yansıtan arkeolojik göstergeler olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle nekropoller yalnızca defin alanları olarak

değil, aynı zamanda toplumsal yapının mekâna yansımış formu olarak ele alınmalıdır.

Nekropollerde dikkat çeken en belirgin özelliklerden biri, kurganların çoğu zaman belirli eksenler boyunca diziler hâlinde sıralanmış olmasıdır. Özellikle kuzey-güney ya da kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanan bu dizilimler, mezarlık alanlarının bilinçli bir mekânsal planlama çerçevesinde organize edildiğini göstermektedir. En yaygın yerleşim biçimi tek sıra hâlindeki dizilimdir. Bu düzende kurganlar, ana bir eksen boyunca art arda yerleştirilmiştir. Örnek, Sunkar ve Şilikti mezarlıklarında görülen planlama anlayışı bu tip düzenin karakteristik örneklerini oluşturmaktadır (Baiseitov ve diğerleri, 2019: 32). Bununla birlikte bazı nekropollerde daha karmaşık mekânsal düzenlemelere de rastlanmaktadır. Jetitöbe mezarlığında görüldüğü gibi, birbirine paralel iki ana diziden oluşan yerleşim modeli, mezarlık alanının çok eksenli ve daha gelişmiş bir organizasyona sahip olduğunu göstermektedir (Bazarbaeva, 2017: 171). Bazı durumlarda ise kurganlar doğrusal bir sıra yerine belirli bir merkezin etrafında kümelenmiştir. Özellikle büyük ata veya elit kurganlarının çevresinde yoğunlaşan bu tür yapılanmalar, merkezi bir odak etrafında örgütlenen hiyerarşik mekânsal düzeni işaret etmektedir. Karkara kompleksinde ana kurganın çevresinde tespit edilen 37 küçük yapı, bu tür kümelenmenin en belirgin arkeolojik örneklerinden biri olarak değerlendirilmektedir (Ongar vd., 2014: 2).

Nekropollerin mekânsal organizasyonu ile toplumsal tabakalaşma arasında güçlü bir korelasyon bulunmaktadır. Kurganların boyutları, mimari özellikleri ve nekropol içindeki konumları, gömülen bireylerin sosyal statülerini doğrudan yansıtan göstergeler olarak öne çıkmaktadır. Özellikle elit veya “kraliyet” olarak değerlendirilen kurganlar, nekropollerin en dikkat çekici unsurlarını oluşturmaktadır. Çapları yaklaşık 30 ile 104 metre, yükseklikleri ise 3 ile 15 metre arasında değişen bu yapılar, genellikle mezarlık alanının en yüksek noktasına, dizinin sonuna ya da merkezi konumuna yerleştirilmiştir. Esik kurganı, Bolşoy Besşatır kompleksi ve benzeri yapılar bu düzenin tipik örnekleri arasında yer almaktadır. Bu tür elit mezarlar; karmaşık ahşap mezar odaları, taş zırhlar (krepid), menhirler ve derin hendek sistemleriyle diğer açık biçimde ayrışmaktadır (Amirov, 2008: 1; Ongar vd., 2014: 3).

Elit mezarların çevresinde yer alan orta büyüklükteki kurganlar ise muhtemelen aristokrat veya üst tabakaya mensup bireylerin defin alanlarını oluşturmaktadır. Çapları genellikle 15-30 metre, yükseklikleri ise 1,5-3 metre arasında değişen bu yapılar, çoğu zaman elit mezarlarla aynı eksen üzerinde veya onların yakın çevresinde konumlandırılmıştır. Mimari açıdan daha sade olmakla birlikte, bazı örneklerde taş halka (krepid) ya da basit ahşap çatı sistemleri kullanılmıştır. Bu durum, nekropol alanı içerisindeki mekânsalsal yakınlığın sosyal yakınlıkla ilişkili olabileceğini düşündürmektedir.

Nekropollerin en geniş grubunu ise sıradan topluluk üyelerine ait küçük ölçekli kurganlar oluşturmaktadır. Özellikle Karatuma gibi mezarlıklarda yüzlerce örneği bulunan bu mezarlar, genellikle 4-15 metre çapında ve 0,1-1,5 metre yüksekliğindedir. Çoğu basit taş-toprak ya da yalnızca toprak tümülüslerden oluşmakta, altlarında ise genellikle sade bir mezar çukuru bulunmaktadır. Karmaşık mimari unsurların yokluğu, bu mezarların toplumsal açıdan daha düşük statülü bireylere ait olduğunu göstermektedir (Tulegenov vd., 2024: 3; Bazarbaeva, 2017: 172).

Kurganların mekânsal organizasyonu yalnızca tümülüslerin yerleşimiyle sınırlı değildir. Mezar çukurlarının düzenlenişi, gömü yönelimi ve çevresel mimari unsurlar da ritüel peyzajın bütüncül bileşenlerini oluşturmaktadır. Yedisu bölgesinde farklı dönemler boyunca devam eden en istikrarlı uygulamalardan biri, ölünün sırtüstü yatırılması ve başının batıya, ayaklarının ise doğuya yönlendirilmesidir. Bununla birlikte Geç Saka ve Usun dönemlerinde bu uygulamadan sapmaların gözlemlendiği anlaşılmaktadır. Özellikle Sunkar'daki üçüncü kurgan ile Karkara'daki bazı mezarlarda kuzey yönelimli definlerin tespit edilmesi, bölgede yeni ritüel etkilerin veya kültürel etkileşimlerin ortaya çıktığını düşündürmektedir (Baiseitov vd., 2019: 4-6; Ongar vd., 2014: 4-10). Araştırmacılar bu değişimi, Hun-Sarmat etkisiyle gelen yeni defin gelenekleriyle veya topluluk dışı bireylerin varlığıyla ilişkilendirmektedir.

Kurgan çevresinde oluşturulan mimari düzenlemeler de ritüel peyzajın önemli unsurlarından biridir. Özellikle elit mezarlarda görülen menhirler veya dikili taşlar, tümülüsün üzerinde ya da çevresinde konumlandırılmıştır. Kaspan-6'daki birinci kurganın zirvesinde yer alan stel ile dördüncü kurganın doğusunda tespit edilen üç ayrı stel, bu uygulamanın somut arkeolojik örneklerini oluşturmaktadır (Beisenov vd., 2015: 7, 9). Bu taşların, atalar kültü, anıtsal hafıza ve kozmolojik sembolizmle ilişkili olabileceği belirtilmektedir (Beisenov, 1996: 4-5).

Benzer şekilde, bazı büyük kurganların çevresinde daha küçük taş halkalı yapıların yer aldığı görülmektedir. Özellikle Karkara kompleksinde ana kurganın çevresinde tespit edilen ve çapları yaklaşık 4-6 metre arasında değişen 37 küçük yapı, "kurgan-çitler" olarak tanımlanmaktadır. Bu yapıların çoğunda mezar bulunması, onların ana kurgana bağlı daha düşük statülü bireyler veya akrabalık ilişkileri çerçevesinde organize edilmiş defin alanları olduğunu düşündürmektedir (Ongar vd., 2014: 2-3, 14).

Ritüel yollar veya taş yollar da nekropollerin dikkat çekici unsurları arasındadır. Berikara, Juvantöbe ve Karkara gibi büyük mezarlık alanlarında, ana kurganın eteğindeki taş halkalardan dışarıya doğru uzanan dar çift sıra taş yollar tespit edilmiştir. Karkara'daki örnekte bu yolun yaklaşık 1 metre genişliğinde olduğu belirlenmiştir (Ongar vd., 2014: 3; Bazarbaeva,

2017: 174). Beisenov'a göre (1996: 9-10), bu yollar cenaze alaylarının izlediği güzergâhlar ya da ruhların sembolik geçişini temsil eden ritüel akslar olarak değerlendirilmelidir.

3.3. Mezar Buluntularının ve Gömü Uygulamalarının Analizi

Bu bölümde, Yedisu Sakalarına ait 85 arkeolojik yapıdan elde edilen veriler, üç ana başlık altında analiz edilmiştir: (1) antropolojik bulgular (iskelet kalıntıları, defin pozisyonu ve yönelim), (2) mezar içi buluntuların mekansal dağılımı ve (3) hayvan kalıntıları ile maddi kültür unsurlarının birlikteliğin üzerinden izlenen ritüel örüntüler. Elde edilen veriler, van Gennep'in (1999) geçiş ritüelleri kuramı çerçevesinde yorumlanarak gömü pretiklerinin sembolik ve toplumsal anlamları tartışılmıştır.

3.3.1. İskelet Kalıntıları ve Defin Pozisyonları Üzerine Antropolojik İnceleme

Yedisu bölgesindeki mezarlardan elde edilen antropolojik materyaller, defin ritüelleri ile toplumsal organizasyon arasındaki ilişkiyi anlamaya imkân tanımaktadır. Özellikle vücut pozisyonu, baş yönelimi ve bireylerin yaş/cinsiyet dağılımının birlikte ele alınması, bölgede belirli ölçüde standartlaşmış bir gömü geleneğinin varlığına işaret etmektedir. İncelenen elliden fazla bireyin büyük çoğunluğunda benzer uygulamaların gözlenmesi, defin süreçlerinin rastlantısal değil, belirli norm ve ritüel kurallar doğrultusunda gerçekleştirildiğini düşündürmektedir.

İskeletlerin defin pozisyonları değerlendidildiğinde, bireylerin %90'dan fazlasının sırtüstü ve uzatılmış durumda gömüldüğü anlaşılmaktadır. Bu durum, Yedisu Sakaları arasında standartlaşmış bir defin pratiğinin yaygın olduğunu göstermektedir. Bedenin düzenli ve anatomik bütünlüğü korunacak şekilde yerleştirilmesi, ölünün kontrollü ve muhtemelen ritüelleştirilmiş bir süreçten geçirildiğine işaret eder. Bununla birlikte, az sayıda da olsa farklı pozisyonlarda gömülmüş bireyler tespit edilmiştir. Örneğin, hoker pozisyondaki definler, daha erken dönem geleneklerinin devamı ya da farklı kültürel etkileşimlerin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Bu tür varyasyonlar, bölgedeki gömü pratiklerinin zaman içinde değişime açık olduğunu ve kültürel etkileşimlere maruz kaldığını göstermektedirve anatomik bütünlüğü korunacak şekilde yerleştirilmesi, ölünün kontrollü ve muhtemelen ritüelleştirilmiş bir süreçten geçirildiğine işaret eder. Bununla birlikte, az sayıda da olsa farklı pozisyonlarda gömülmüş bireyler tespit edilmiştir.

Gömü yönelimi üzerine yapılan analizler, batı yönünün Yedisu Sakaları için belirgin bir tercih olduğunu ortaya koymaktadır. İncelenen mezarların yaklaşık %72-82'sinde bireylerin başı batıya yönlendirilmiştir. Kuzeybatı yönelimi ikinci en yaygın grubu oluşturmakta ve örneklerin yaklaşık %15'inde görülmektedir (Lev.12). Buna karşılık doğu veya güney yönelimi

oldukça sınırlıdır. Bu tür istisnai yönelimler; farklı kültürel etkiler, topluluk dışı bireyler ya da statü farklılıklarıyla ilişkili olabilir. Batı yöneliminin baskınlığı, güneşin battığı yönün ölüm ve öte dünya ile ilişkilendirilmesiyle bağlamında anlam kazanmaktadır. Bu çerçevede batı yönelimi, van Gennep'in geçiş ritüelleri modelinde tanımladığı "ayrılma" evresinin arkeolojik düzeydeki bir yansıması olarak yorumlanabilir.

Cinsiyet ve yaş verileri ile mezar buluntuları birlikte değerlendirildiğinde, toplumsal roller ile maddi kültür unsurları arasında belirli örüntüler olduğu gözlemlenmektedir. Erkek bireylere atfedilen mezarlarda çoğu zaman silahlar ve statü göstergesi olarak yorumlanan objeler öne çıkmaktadır. Esik'teki "Altın Elbiseli Adam" mezarı ile Sunkar Kurgan 2 buluntuları bu duruma örnek teşkil etmekte; ok uçları, hançerler, kılıçlar, altın aplikler ve grivnalar gibi nesneler yüksek statü ile ilişkilendirilmektedir. Bu mezarlardaki bireylerin çoğunlukla 25–55 yaş aralığında olması, söz konusu statü göstergelerinin yetişkin erkeklerle bağlantılı olabileceğini düşündürmektedir.

Kadın mezarlarında ise akı ve kişisel kullanım eşyaları daha belirgin bir yer tutmaktadır. Sarıtogay I No. 11 ve Kaspantı-11 Kurgan 14 gibi örneklerde küpe, kolye, bilezik, ayna ve bileğitaşı gibi objeler tespit edilmiştir. Bununla birlikte bazı kadın mezarlarında mezarlarında silahların da bulunması, toplumsal rollerin tek boyutlu olmadığını göstermektedir. Özellikle Sarıtogay I No. 11'deki genç kadına ait mezarda ok uçları ve bıçak bulunması, kadınların belirli durumlarda savaşçı ya da ritüel işlevlerle ilişkilendirilebileceğine işaret etmektedir (Tulegenov vd., 2024). Bu durum, cinsiyet temelli rol dağılımının esnek ve çok katmanlı bir yapıya sahip olabileceğini göstermektedir.

Çocuk mezarlarının genel olarak daha sade olduğu dikkat çekmektedir. Karkara'daki 20 ve 22 numaralı buluntular ile Örnek No. 15'teki çocuk definlerinde küçük kaplar, boncuklar ve sınırlı sayıda kişisel eşya tespit edilmiştir. Bu durum, çocuk mezarlarında yetişkinlere kıyasla daha az sayıda statü göstergesi bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, çocuk mezarlarına da belirli hediyelerin bırakılması, bireyin toplumsal kimliğinin ölüm sonrasında da sembolik olarak sürdürüldüğünü göstermektedir.

Antropolojik veriler, defin uygulamalarının yanı sıra bireylerin sağlık durumlarına ilişkin de sınırlı bilgiler sunmaktadır. Katartöbe-4 nekropolündeki 10 numaralı kurganda bulunan bir bireyin kaval kemiğinde iyileşmiş kırık izlerinin tespit edilmsi (Ongaruly vd., 2020: 342, Lev.13) travmatik yaralanmaların tedavi edilebildiğini göstermektedir. Bunun dışında yaygın hastalık ya da ciddi travma bulgularına sınırlı düzeyde rastlanmıştır. Genel değerlendirmeler, Katartöbe nekropolü örneğinde Yedisu Sakalarının fiziksel özellikler bakımından görece homojen bir yapı sergilediğini ortaya koymaktadır. Araştırmacılar, bu

toplulukların ağırlıklı olarak Avrupoid özellikler taşıdığını, ancak belili ölçüde Mongoloid unsurların da gözlemlendirğini belirtmektedir.

3.3.2. Buluntu Kategorilerinin Mezar İçi Konumları ve İşlevsel/Sembolik Kümelenmeleri

Mezarlarda ele geçirilen buluntuların mezar içindeki dağılımı incelendiğinde, nesnelerin rastgele yerleştirilmediği, aksine belirli mekansal ve ritüel düzenlilikler sergilediği anlaşılabilir. Özellikle belirli eşya gruplarının mezar içerisinde tekrar eden ve öngörülebilir konumlarda yoğunlaşması, defin ritüellerinin sistemli ve sembolik olarak yapılandırılmış bir karaktere sahip olduğunu gösterebilmektedir.

Silahlar, bu düzen içerisinde en dikkat çekici buluntu gruplarından birini oluşturmaktadır. Ok uçları, hançerler ve kılıçlar çoğu zaman ölünün elleriyle ilişkili konumlarda (eller altında, yanında veya kol hizasında) ele geçirilmiştir. Karkara'daki Obje 2 ile Sarıtogay I No. 11'de görülen uygulamalar bu düzenin tipik örnekleri olarak değerlendirilebilir (Lev.14). Silahların bedenin yakınında bulunması, yalnızca savaşçı kimliğin bir göstergesi değil, aynı zamanda ölüm sonrası yaşama ilişkin ideolojik kabullerin yansıması olarak değerlendirilebilmektedir. Bu uygulama, ölen kişinin öteki dünyada da savaşçı kimliğini sürdüreceği ve korunma/eylem kapasitesine ihtiyaç duyacağı düşüncesiyle ilişkilendirilmektedir (van Gennep, 1999). Yalnızca yağmalanmış mezarlarda bu düzenin bozulduğu ve silahların dağılmış durumda bulunduğu görülmektedir.

Takılar ve süs eşyaları da mezar içinde belirli alanlarda yoğunlaşmaktadır. Özellikle altın aplikler ve boncuklar çoğunlukla baş çevresinde, yani alın, şakak ve ense bölgelerinde tespit edilmiştir (Örnek Kurgan 13, 15, 21; Karkara Obje, Lev.15). Bu yoğunlaşma, başın ve özellikle yüz bölgesinin ritüel açısından ayrıcalıklı bir alan olarak kurgulandığını düşündürmektedir. Baş çevresindeki süslemelerin yoğunluğu, van Gennep'in geçiş ritüelleri kuramında tanımladığı "ayrılma evresi" ile ilişkilendirilebilecek biçimde, yüzün örtülmesi ya da dönüştürülmesi pratiğiyle bağlantılı olarak yorumlanabilir. Karkara'daki 13, 15 ve 21 numaralı objelerde bulunan altın apliklerin deri ya da kumaş gibi organik bir yüzey üzerine monte edilmiş olması, bu süslemelerin ölünün başlığına veya yüzünü örten törensel bir örtüye ait olabileceğini düşündürmektedir (Ongar vd., 2014).

Gündelik kullanım eşyalarının dağılımı da benzer biçimde düzenli ve tekrar eden bir örüntü sergilemektedir. Çanak çömlekler, ağırlıklar, aynalar ve bilezikler çoğunlukla ölünün baş ucunda yer almakta, bazı örneklerde ise ayak ucunda düzenli kümeler halinde konumlandırılmış halde bulunmaktadır (Turgen-II Kurgan 1, 2; Kaspantı-11 Kurgan 14, Lev.16; Örnek I zincir Kurgan 2). Bu durum, eşyaların mezara rastgele bırakılmadığını, aksine ritüel olarak kodlanmış

yerleştirme pratikleri doğrultusunda düzenlendiğini gösterebilir. Özellikle yiyecek ve içecek sunumuyla ilişkili çanak çömleklerin, can Gennep'in tanımladığı "birleşme evresi" bağlamında, ölünün ölüler topluluğuna kabul edilmesini simgelediği düşünülmektedir. Yağmalanmış mezarlarda görülen dağınık eşya grupları ise bu özgün düzenin ikincil müdehaleler sonucunda bozulduğuna işaret edebilir (Tulegenov vd., 2024).

Bazı kapların içerisinde koyunun kuyruk yağı ile kaburga kemiklerinin bulunmuş olması, defin ritüellerinin yalnızca sembolik değil, aynı zamanda kurban pratiği ve törensel yemek (komünal tüketim) ile ilişkili olduğunu ortaya koyabilir. van Gennep'in (1999: 32-33, 129-130) belirttiği üzere, ortak yemek ritüeli ölen kişinin yeni dünyasına "eksiksiz" geçisini sağlamak amacıyla gerçekleştirilen törensel bir uygulamadır. Bu nedenle mezarlarda bulunan hayvan kalıntıları, ölüm sonrası yaşam inancının maddi ve ritüel göstergeleri olarak değerlendirilebilir.

Bazı mezarlarda gündelik üretim faaliyetlerini yansıtan özel eşyalara da rastlanmaktadır. Katartöbe-4'teki 10 numaralı kurganda ele geçirilen taş el değirmeni (öğütme taşı), bu açıdan dikkat çekici örneklerden biridir (Ongaruly vd., 2020: 181). Böyle bir eşyanın mezara bırakılması, bölgede tarım geleneğinin tamamen ortadan kalkmadığını ve göçebe-yerleşik sürekliliği içinde yarı yerleşik pratiklerin varlığını sürdürdüğünü gösterebilir.

3.3.3. Hayvan Kalıntıları ve Eşyaların Birlikteliğinden Yansıyan Ritüel Örüntüler

Yedisu bölgesindeki mezarlarda ele geçirilen hayvan kalıntıları ile diğer buluntu grupları birlikte değerlendirildiğinde, defin ritüellerinin yalnızca gömme eylemiyle sınırlı olmadığı; aksine çok katmanlı sembolik pratikler ve kurban gelenekleriyle bütünleştiği anlaşılmaktadır. Özellikle hayvan kemiklerinin mekansal konumu ve diğer eşyalarla olan ilişkisi, Saka topluluklarının ölüm sonrası yaşama dair inanç sistemine ilişkin önemli çıkarımlar sunmaktadır. Bu bağlamda at kültü, ateş kültü, ritüel yemek uygulamaları ve kurban kompleksleri öne çıkan başlıca ritüel örüntüler olarak değerlendirilmektedir.

At kültü, Saka inanç sistemi içerisinde en belirgin unsurlarından biri olarak dikkat çekmektedir. Mezarlarda çoğu zaman atın bütün hâlde değil, yalnızca belirli parçalarının gömüldüğü görülmektedir. Özellikle baş, kürek kemiği ve bacak kemikleri gibi bölümlerin mezarlara bırakılması, pars pro toto ilkesinin ritüel uygulamalara yansıması olarak değerlendirilebilir. Örnek Kurgan 2, 6 ve 7 ile Turgen-II ve Alaköl 1'de tespit edilen buluntular bu uygulamanın temsil edici örnekleri arasında yer almaktadır. Atın yalnızca belirli parçalarının kurban edilmesi, ritüelin sembolik gücünün maddi bütünlüğün önüne geçtiğine işaret etmektedir. Bu yaklaşım, ölen kişinin öteki dünyaya gerçek bir at yerine onun sembolik

karşılığını götürmesiyle ilişkilendirilebilir. Böylece ritüelin ekonomik yükü azaltılırken, ritüelin ideolojik/ritüel işlevi korunmuş olmaktadır. Bu uygulama aynı zamanda van Gennep'in geçiş ritüelleri kuramında tanımladığı "eşik (liminal) evre" ile ilişkilendirilebilir.

Hayvan kalıntılarıyla ilişkili bir diğer önemli ritüel unsur ise ateş kültüdür. Yedisu mezarlarında ateş kullanımının birden fazla arkeolojik tezahür üzerinden izlenebildiği görülmektedir. Bunlardan ilki, taş sunaklar veya ocaklardır. Özellikle Örnek I zincir Kurgan 2'de tespit edilen ve içlerinde odun kömürü ile yanmış hayvan kemikleri bulunan yapılar, ateşle bağlantılı törensel uygulamaların varlığını doğrudan göstermektedir (Lev.17). Araştırmacılar bu yapıların, kısmi yakma veya ateşle arındırma ritüellerine ait olabileceğini düşünmektedir. İkinci unsur, mezar çevresinde görülen kül tabakaları ve termal değişime uğramış (kireçleşmiş) toprak alanlardır. Örnek II zincir Kurgan 7 ve 9 ile Karkara'daki Obje 21'de tespit edilen kül birikintileri, mezar çevresinde kontrollü ve ritüel amaçlı ateş kullanımın işaret etmektedir.

Ateş kültünün üçüncü tezahürü ise düşük sıcaklıkta yakma yoluyla gerçekleştirilen bedensel müdahale ve koruma uygulamalarıyla ilişkilendirilmektedir. Ukrayna orman bozkırındaki Zhabotin Kurgan 524 örneğiyle paralellik gösteren bu uygulamanın izleri, Yedisu'da özellikle Kaspan-6 Kurgan 1'de bulunan bir kadın kafatasındaki trepanasyon izleri üzerinden değerlendirilmektedir (Lev.18) (Beisenov vd., 2018). Benzer trepanasyon örnekleri Orta Kazakistan'daki Ben ve Berel buluntularında da tespit edilmiştir (Beisenov ve Kitov, 2014; Kitov, 2013). Ateşin arındırıcı ve dönüştürücü gücü, van Gennep'in temas ve bulaşma büyüsü kavramları çerçevesinde yorumlanmaktadır. Bu nedenle ateş, yalnızca fiziksel dönüşüm sağlayan bir unsur değil, aynı zamanda ölünün statü değişimini mümkün kılan ritüel bir aracı unsur olarak değerlendirilmektedir.

Mezarlarda ele geçirilen küçükbaş ve büyükbaş hayvan kemikleri de ritüel yemek geleneğiyle doğrudan ilişkili olabilmektedir. Özellikle koyun, keçi ve sığıra ait kuyruk sokumu, kaburga ve kürek kemiği gibi et açısından zengin anatomik bölümlerin mezarlara bırakıldığı görülmektedir. Bu tür buluntular, cenaze ziyafeti veya "as" geleneğinin arkeolojik karşılıkları olarak değerlendirilebilmektedir. Van Gennep'e göre ortak yemek ritüeli hem yaşayan bireyler arasında hem de yaşayanlarla ölüler arasında sembolik bir bağ kuran bütünleştirici bir pratiktir. Bu nedenle mezarlara yiyecek bırakılması, ölen kişinin yeni dünyadaki yolculuğunda beslenmey ihtiyacının sembolik olarak karşılanmasıyla ilişkilendirilmektedir. Böylece ritüel yemek uygulamaları, ölüm sonrası yaşam inancının maddi kültürdeki en açık göstergelerinden biri hâline gelmektedir.

Bazı mezarlarda bulunan gündelik kullanım eşyaları da ritüel sistem içerisinde işlevsel-sembolik bir bütünlük içinde değerlendirilebilir. Özellikle Örnek Kurgan No. 2 ve 15'te ele

geçirilen ağırlık taşları (bileğitaşı), dokuma üretimi veya tahıl öğütme gibi günlük faaliyetlerle ilişkilendirilmektedir (Tulegenov ve Amargazieva, 2024; Tulegenov vd., 2024). Bu tür eşyaların mezarlara bırakılması, toplumsal rol ve üretim pratiklerinin ölüm sonrasında da sembolik düzeyde devam ettiği inancıyla bağlantılı olabilmektedir.

Kurban ritüellerinin en dikkat çekici örneklerinden biri ise köpeklerle ilişkili defin komplekslerinde görülmektedir. Katartöbe-1 Grubu 2 No'lu Kurgan'ın ikinci gömüsünün üzerine dört köpek başının yerleştirilmiş olması, bu açıdan son derece dikkat çekici ve özgün bir ritüel uygulamaya işaret etmektedir (Ongaruly vd., 2020: 399-404, Lev.19). Köpek başlarının bütün hâlde bulunmasına rağmen alt çenelerinin ve dil altı kemiklerinin eksik olması, araştırmacılar tarafından tafonomik süreçlerle (gömü sonrası değişimler) açıklanmaktadır (Ongaruly vd., 2020: 403). Bunun yanında Katartöbe-2 Grubu 1 No'lu Kurgan'ın dolgu kısmında biri mezar örtüsünün üzerinde olmak üzere iki köpek iskeleti tespit edilmiştir. Katartöbe-4 Grubu 14 No'lu Kurgan'da ise bir köpek kafatası ile kuzu ve tay iskeletlerine ait parçalar ele geçirilmiştir.

Araştırmacılar açısından dikkat çekici bir diğer unsur, ritüel amaçlı kullanılan köpek bireylerinin tamamında anemiyle ilişkili paleopatolojik bulguların tespit edilmiş olmasıdır. Porotik hiperostoz ve emaye hipoplazisi gibi belirtiler, bu hayvanların kontrollü veya özel koşullarda yetiştirilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Bu durum, köpeklerin yalnızca gündelik yaşamın bir parçası olmadığını, aynı zamanda ritüel sistem içinde özel bir statüye sahip olduklarını gösterebilmektedir. Nitekim köpek kültü, Jetisu'daki Karagan-Bulak ve Kaspan-6 gibi merkezlerde olduğu kadar Doğu Kazakistan'daki çağdaş anıtlarda da yaygın biçimde belgelenmiştir (Ongaruly vd., 2020: 324). Köpeğin koruyucu ve rehber işleviyle ilişkilendirilmesi, onun ölüm ritüellerindeki sembolik rolünü açıklayan temel unsurlardan biri olarak değerlendirilebilir.

3.4. Karşılaştırmalı Kronolojik ve Kültürel Değerlendirme

3.4.1. Gömü Geleneklerinde Zamansal Değişim ve Süreklilik

Yedisu (Jetisu/Zhetysu) bölgesi Saka dönemi (MÖ VIII-III. yüzyıllar) ölü gömme geleneklerinin zamansal analizi, bölgedeki arkeolojik verilerin bütüncül ve karşılaştırması değerlendirmesine dayanmaktadır. Mevcut veri seti, on ana mezarlık ve kurgan grubundan elde edilen 70'ten fazla kurgan yapısını içermekte olup, bu yapılar erken Sak'tan geç Saka / erken Usun dönemine kadar geniş bir kronolojik süreklilik içinde değerlendirilebilmektedir (Bazarbayeva, 2017: 157-158; Ongaruly, 2017: 113-128).

Yedisu bölgesi Saka dönemi ölü gömme gelenekleri, analitik olarak üç ana kronolojik dönem çerçevesinde incelenebilir: erken Saka dönemi (MÖ VIII-VI. yüzyıllar), geç Saka dönemi (MÖ V-III. yüzyıllar) ve erken Usun dönemi (MÖ III-I. yüzyıllar). Bu dönemler boyunca hem yapısal süreklilikler hem de belirgin dönüşümler izlenebilmektedir.

Erken Saka dönemi, Yedisu bölgesinde ölü gömme geleneklerinin temel morfolojik ve ritüel özelliklerinin biçimlendiği bir evre olarak değerlendirilebilir. Bu döneme ait mezarlar, özellikle Bostan mezarlığı ve Kızıltas mezarlığı gibi yeni kazılmış alanlardan elde edilen verilerle daha iyi anlaşılmaktadır. Mezar mimarisi açısından, erken Saka döneminde yapılar genellikle basit toprak çukurlar veya taş sandukalarla sınırlı, görece sade bir karakter sergilemektedir. Bostan mezarlığından elde edilen radyokarbon tarihleri (MÖ 772-476) bu döneme ait mezarların tipik özelliklerini ortaya koymaktadır (Baigunakov vd., 2025: 222). Taş sanduka ve basit toprak çukur bu dönemin en yaygın mezar tipleri arasında yer almaktadır (Ongaruly, 2017: 115-117).

Gömü pozisyonu ve yönlendirme açısından, erken Saka döneminde ölülerin büyük çoğunluğu sırtüstü uzatılmış pozisyonda, başları batıya yönlendirilmiş olarak gömülmüştür. Kızıltas-9 kurganı bu uygulamanın tipik bir örneğini sunmaktadır (Baigunakov vd., 2025: 216-217). Bu yönlendirme geleneği, güneşin battığı yön olarak ölüler diyarının kapısını simgelemesi açısından önemli bir kozmolojik bir anlam çerçevesinde yorumlanmaktadır (Dashkovskii, 2002: 44-47). Gömü eşyaları bakımından erken Saka dönemi mezarları görece sınırlı ve işlevsel nitelikte buluntularla karakterizedir. Bostan-48 kurganında yalnızca demir bıçak parçalarının bulunması bu durumu açıkça ortaya koymaktadır (Baigunakov vd., 2025: 219-220). Seramik kaplar, demir bıçaklar ve hayvan kemikleri (koyun, at) bu dönemin temel buluntu kategorilerini oluşturmaktadır (Ongaruly, 2017: 119-120).

Geç Saka dönemi, Yedisu bölgesinde ölü gömme geleneklerinin en gelişkin ve çeşitlenmiş evresini temsil etmektedir. Bu döneme ait veriler, Kızıltas (kurgan no. 9) ve Dauılbay (kurgan no. 4) mezarlıkları gibi alanlardan elde edilmiştir. Mezar mimarisi bu dönemde belirgin biçimde karmaşıklaşmış ve anıtsallaşmıştır. Dauılbay-4 kurganında görüldüğü gibi, mezar odasında ahşap bir kütük sanduka (kuzey-güney yönlü) ve bunun içinde yer alan ahşap tabut, çok katmanlı bir mimari organizasyonu yansıtmaktadır (Baigunakov vd., 2025: 217-218). Ahşap kütüklü odalar bu dönemin ayırt edici mezar tipi haline gelmiştir (Ongaruly, 2017: 118-119). Besşatır kurganlarındaki anıtsal ahşap yapılar, bu mimari gelişimin en çarpıcı örneklerindendir (Akishev, 1978: 15; Bazarbayeva, 2017: 167-169).

Gömü pozisyonu ve yönlendirmede genel gelenek korunmakla birlikte, varyasyonların ortaya çıktığı görülmektedir. Dauılbay-4 kurganında tespit edilen dizleri bükülmüş gömü olarak

sınıflandırılan daha nadir bir uygulamaya işaret eder (Ongaruly, 2017: 122). Gömü eşyaları açısından geç Saka dönemi, yüksek çeşitlilik ve zenginlik düzeyinde önr çıkmaktadır. Dauılbay-4 kurganında bulunan altın aplike, demir kemer plağı, bronz kemer unsurları ve hançer gibi buluntular hem teknolojik gelişimi hem de elit statü göstergelerinin artışını yansıttığı düşünülmektedir (Baigunakov vd., 2025: 220-221).

Bu dönemde ritüel uygulamalar da belirgin biçimde çeşitlenmiştir. Ateş kültü, at gömüleri ve köpek kurbanları gibi unsurların yaygınlaşması, defin ritüellerinin daha karmaşık ve çok katmanlı bir yapıya evrildiğini göstermektedir (Nurzhanov ve diğerleri, 2020: 74-78; Baigunakov vd., 2025: 230-231). Taugul-3 kurganında ateş izleri ve köpek gömüleri bu durumu açıkça ortaya koymaktadır (Nurzhanov ve diğerleri, 2020: 74-76).

Erken Usun dönemi, Yedisu bölgesinde ölü gömme geleneklerinde dönüşüm ve yeniden yapılanma süreci olarak değerlendirilebilir. Bu dönem mezar mimarisinde yeni tiplerin ortaya çıktığı görüşmektedir. Sekili oda ve taş kaplamalı-ahşap örtülü çukur gibi yapılar, mimari çeşitliliğin arttığını göstermektedir (Ongaruly, 2017: 117-118). Gömü pozisyonlarında da çeşitlilik artmış ve hoker gömü tipinin daha yaygın hâle geldiği gözlemlenmiştir (Ongaruly, 2017: 122).

Gömü eşyalarında metal işçiliğinin gelişimi devam etmekle birlikte, bu dönemde bazı mezarlarda görece bir sadeleşme eğiliminin başladığı da dikkat çekmektedir (Baigunakov vd., 2025: 220-221). Bu durum, yalnızca teknolojik gelişimle değil, aynı zamanda sosyo-politik dönüşümlerle ilişkili olarak değerlendirilmelidir.

Yedisu bölgesi Saka dönemi ölü gömme geleneklerinde üç ana kronolojik dönem boyunca hem süreklilik hem de değişim açık biçimde izlenebilmektedir. Süreklilik gösteren unsurlar arasında sırtüstü uzatılmış pozisyon, batıya yönlendirme ve at gömüler, öne çıkmaktadır. Bu uygulamalar, ritüel sistemin temel ve uzun süreli bileşenleri olarak tüm dönemlerde varlığını sürdürmüştür (van Gennep, 1999; Tishkin, Dashkovskii, 2003: 136-143).

Bu karşın, değişim gösteren unsurların başında mezar mimarisinin karmaşıklığı ve gömü eşyalarının çeşitliliği gelmektedir. Erken Saka döneminin sade yapıcılarından, geç Saka döneminin anıtsal ve zengin mezarlarına doğru belirgin bir gelişim gözlenmektedir (Ageyeva, 1961: 21-40; Baiseitov ve diğerleri, 2019: 29-39). Bu durum, toplumsal tabakalaşmanın derinleşmesi ve elit grupların güç kazanmasıyla ilişkilendirilebilir (Tishkin, Dashkovskii, 2003: 169-195). Ritüel uygulamalar da benzer biçimde çeşitlenmiş ve özellikle geç Saka döneminde çok bileşenli bir ritüel sistem ortaya çıkmıştır (Nurzhanov vd, 2020: 74-78; Baigunakov vd, 2025: 230-231).

Yedisu bölgesi Saka dönemi ölü gömme geleneklerindeki zamansal değişimler, bölgenin sosyal, kültürel ve ideolojik dönüşümlerini yansıtan önemli arkeolojik göstergeler sunmaktadır. Erken Saka dönemi (MÖ VIII-VI. yüzyıllar), göçebe yaşam tarzının ve atlı savaşçı kültürünün biçimlendiği bir oluşum evresi olarak değerlendirilebilir. Nispeten sade gömü gelenekleri, toplumsal tabakalaşmanın henüz belirgin bir biçimde kurumsallaşmadığını düşündürmektedir. Bostan mezarlığından elde edilen radyokarbon tarihleri (MÖ 772-476) bu dönemin kronolojik sınırını belirlemektedir (Baigunakov vd., 2025: 222). Bostan-48 ve 56 kurganları, bu dönemin temel özelliklerini yansıtan temsili örnekler olarak öne çıkmaktadır.

Geç Saka dönemi (MÖ V-III. yüzyıllar), Saka kültürünün en gelişkin ve yoğunlaşmış evresi olarak değerlendirilmektedir. Zengin gömü eşyaları, anıtsal mezar mimarisi ve karmaşık ritüel uygulamalar, toplumsal tabakalaşmanın ve elit zümrenin belirgin biçimde güç kazandığını göstermektedir. Kızıltas-9 (MÖ 511-396) ve Dauılbay-4 (MÖ 394-201) kurganları, bu dönemin karakteristik özelliklerini yansıtmaktadır. Kızıltas-9 kurganındaki seramik kap ve hayvan kemikleri ile Dauılbay-4 kurganındaki altın aplike ve demir hançer (Baigunakov vd., 2025: 220-221), bu dönemin zengin maddi kültürdeki çeşitlenme ve zenginleşme düzeyini ortaya koymaktadır.

Erken Usun dönemi (MÖ III-I. yüzyıllar) ise siyasi ve kültürel dönüşümlerin belirginleştiği bir geçiş evresi olarak değerlendirilebilir. Yeni mezar tiplerinin ortaya çıkışı, gömü pozisyonundaki çeşitlilik ve metal işçiliğindeki gelişmeler, bu dönemin karakteristik özellikleri arasında yer almaktadır. Bununla birlikte bazı alanlarda gömü pratiklerinde görece bir sadeleşme eğiliminin başladığı da gözlemlenmektedir.

Yedisu bölgesi Saka dönemi ölü gömme gelenekleri, sadece bölge içi dinamiklerle değil, aynı zamanda geniş Avrasya coğrafyasındaki kültürel etkileşim ağlarıyla da şekillenmiştir. Altay bölgesindeki Pazırık kültürü ile Yedisu Saka kültürü arasında önemli benzerlikler bulunmaktadır. Özellikle ahşap kütük odalar, at gömüleri ve batıya yönlendirme geleneği, bu iki kültür arasındaki yakın tipolojik ve ideolojik ilişkiyi ortaya koymaktadır (Tishkin, Dashkovskii, 2003: 159-167). Besşatır kurganları ile Pazırık kurganları arasındaki mimari benzerlikler, bu etkileşimin somut arkeolojik yansımalarıdır (Akishev, 1978: 15; Bazarbayeva, 2017: 167-169).

Kuzey Karadeniz bölgesindeki İskit kültürü ile gözlenen paralellikler, özellikle altın aplike teknikleri, ahşap tavanlı mezar odaları ve dromoslu yapılar üzerinden teknolojik ve tipolojik etkileşimleri ortaya koymaktadır (Murzin, Belan, Podvysotskaya, 2017: 20-48). Güney Ural bölgesindeki Prohorovka/Filippovka kültürü ile olan benzerlikler ise, özellikle dromoslu yapılar, kil döküm teknikleri, taş halkalar ve ritüel köpek gömüleri açısından ritüel ve

mimari düzeyde paylaşılan geleneklere işaret etmektedir (Gutsalov, 2007: 78; Savelyev, 2019: 218).

Genel olarak değerlendirildiğinde, Yedisu bölgesi Saka dönemi ölü gömme gelenekleri, erken Saka döneminden erken Usun dönemine kadar hem süreklilik hem de dönüşüm dinamiklerini birlikte barındıran bir gelişim çizgisi sergilemektedir. Sırtüstü uzatılmış pozisyon, batıya yönlendirme ve at gömüleri gibi temel gelenekler tüm dönemler boyunca devam ederken; mezar mimarisi, gömü eşyaları ve ritüel uygulamalar zaman içinde belirgin bir çeşitlenme ve karmaşıklaşma süreci geçirmiştir. Bu değişimler, bölgenin sosyal, kültürel ve ekonomik gelişimini yansıtmakta olup, aynı zamanda geniş ölçekli kültürel etkileşimlerin bir sonucu olarak değerlendirilmelidir.

Geç Saka dönemi, bu sürecin en yoğun evresini temsil etmekte olup, özellikle Dauılbay-4 ve Kızıltas-9 kurganları gibi örnekler, Saka kültürünün sanatsal, teknolojik ve ideolojik düzeyini yansıtan başlıca göstergeler arasında yer almaktadır (Baigunakov vd., 2025: 216-222). Erken Usun döneminde ise, siyasi ve kültürel değişimlerin etkisiyle gömü geleneklerinde kısmi bir dönüşüm ve yer yer sadeleşme eğilimi gözlemlenmektedir.

3.4.2. Eşzamanlı ve Ardıl Kültürlerle Karşılaştırmalı Analiz

Yedisu (Jetisu/Zhetysu) Sakalarının ölü gömme geleneklerinin anlaşılması, yalnızca bölge içi verilerin analiziyle sınırlı kalamaz. Avrasya bozkırlarının geniş coğrafyasında yer alan eşzamanlı ve ardıl kültürlerle yapılacak karşılaştırmalı değerlendirmeler hem Yedisu Sakalarının kültürel özgünlüğünü hem de bölgelerarası etkileşim dinamiklerini ortaya koymak açısından kritik öneme sahiptir (Tishkin ve Dashkovskii, 2003: 9-15). Bu bölümde, Yedisu malzemesi beş ana kültürel çevre bağlammında karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır: 1) Altay bölgesi (Pazırık kültürü), 2) Güney Ural ve Batı Kazakistan (Prohorovka/Filippovka kültürü), 3) Kuzey Karadeniz (İskit kültürü), 4) Orta Kazakistan (Tasmola kültürü) ve 5) Pamir-Hintukuş bölgesi (Saka kültürleri).

Karşılaştırmalı analizde kullanılan temel kriterler şunlardır: (a) mezar mimarisi tipolojisi, (b) gömü pozisyonu ve yönlendirme, (c) ritüel unsurlar (at gömüleri, ateş kültü, köpek kurbanları), (d) buluntu kümelenmeleri (özellikle altın aplike ve silah tipleri), (e) kronolojik çerçeve (Bazarbayeva, 2017: 157-164; Baigunakov vd, 2025: 210-215).

Avrasya bozkırlarındaki göçebe toplulukların maddi kültür unsurları, geniş bir coğrafyada benzer özellikler göstermekle birlikte, yerel ekolojik koşullar ve kültürel etkileşimler doğrultusunda belirgin farklılaşmalar da sergilemektedir. Bu bağlamda, Karadeniz'in kuzeyindeki İskit kültürü ile Altay, Pamir ve genel olarak Avrasya bozkırlarındaki

kültürler arasında hem tipolojik paralellikler hem de olası etkileşim izleri tespit edilebilmektedir (Boltrik ve Fialko, 2024: 127).

At Koşum Takımları, karşılaştırmalı analizin en önemli unsurlarından birini oluşturmaktadır. Oğuz Kurganı'nda bulunan sözde "Trakyalı tip" gümüş koşum takımları, yalnızca Kuzey Karadeniz İskit dünasında değil, Altay ve Pamir bölgelerindeki çağdaş kurganlarda da benzer örneklerle temsil edilmektedir. Bu durum, geniş bir coğrafyada ortak bir savaşçı ideolojisi ve at merkezli ritüel sistemin varlığına işaret etmektedir. Oğuz kurganındaki kemer süsleri ve grifon figürlü aplike parçalarının, Pazırık buluntularıyla tipolojik benzerlikler göstermesi (Boltrik ve Fialko, 2024: 178, 180), bozkır boyunca ortak bir ikonografik repertuarın ve muhtemel etkileşim ağının varlığını düşündürmektedir.

Çertomlık ve Tovsta Mohyla gibi elit İskit kurganlarında görülen hayvan üslubu (grifon, geyik betimleri) ile Yedisu'daki Besşatır ve Dauılbay buluntularındaki hayvan mücadele sahneleri arasında da ikonografik düzeyde paralellikler gözlemlenmektedir (Alekseev vd., 1991: 47–48; Mozolevskiy, 1979: 162, 191). Bu benzerlikler, doğrudan bir kültürel aktarımı kanıtlamaktan ziyade, geniş bozkır kuşağında paylaşılan bir sembolik dilin varlığına işaret etmektedir.

At koşum takımlarında kullanılan organik süslemeler (diş, pençe, kürk vb.) da dikkat çekicidir. Bu tür buluntuların, Pazırık ve Arzhan gibi merkezlerde de görülmesi (Gryaznov, 1950; Boltrik ve Fialko, 2024), atın yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda ritüel ve koruyucu bir varlık olarak algılandığını göstermektedir. Bu durum, avcılık ritüelleri ile at kültü arasında sembolik bir ilişki kurulabileceğini düşündürmektedir (Tishkin ve Dashkovskii, 2003: 178–185).

Altay dağlarındaki Pazırık kültürü (MÖ VI-II. yüzyıllar), Yedisu ile en güçlü mimari paralellikleri sunmaktadır (Harita 3.1). Her iki bölgede de elit kurganlarda ahşap kütük odalar (Srub) (Ongar, 2017: 6-7; Tishkin ve Dashkovskii, 2003: 159-167) krepid sistemleri ve keçe-kamış izolasyon teknikleri kullanılmaktadır. Ayrıca her iki kültürde de mezar odalarının iğne yapraklı ağaç türlerinden inşa edilmesi, benzer çevresel adaptasyon stratejilerine işaret etmektedir (Bazarbayeva, 2017: 167-169).

Bununla birlikte at gömme pratiğinde belirgin bir fark bulunmaktadır: Yedisu'da pars pro toto geleneği yaygınken, Pazırık'ta bütün at iskeletlerinin gömülmesi tercih edilmiştir. (Tishkin ve Dashkovskii, 2003: 178-185; Rudenko, 1953: 163-210). Bu farklılık, ritüel temsil anlayışındaki bölgesel varyasyonları yansıtmaktadır.

Harita 3.1. Altay Dağlarının Coğrafi Konumu

Kuzey Karadeniz bölgesindeki İskit kültürü içinde özel bir yere sahip olan Oğuz Kurganı (MÖ IV. yüzyıl), Yedisu Sakaları ile karşılaştırma yapmak için önemli bir referans çerçevesi sunmaktadır. Oğuz Kurganı'nda bulunan Trakyalı tip gümüş koşum takımları, grifon figürlü aplikler ve organik malzemeden yapılmış süslemeler (Boltrik ve Fialko, 2024: 178-182), Yedisu'nun geç Saka dönemi buluntuları (Dauılbay-4, Kızıltas-9) ile tipolojik ve ikonografik düzeyde benzerlikler göstermektedir (Baigunakov vd., 2025: 220-222).

Her iki bölgede de baskın gömü pozisyonu sırtüstü uzatılmış olmakla birlikte, yönlendirme konusunda belirgin farklılıklar dikkat çekmektedir. Yedisu'da batı yönlendirme %80 oranındayken, Kuzey Karadeniz İskitlerinde bu oran %45-50 arasındadır (Daragan ve Polin, 2020: 42-43). Oğuz Kurganı'nda kuzey yönelimli ek yapıların bulunması (Boltrik ve Fialko, 2024: 100), Yedisu'daki Karkara kompleksinde bazı objelerin kuzeye yönlendirilmesiyle (Ongar ve diğerleri, 2014: 4-10) karşılaştırılabilir bir uygulamaya işaret etmektedir. Bu sapmalar, farklı toplulukların gömülmesi, bölgesel ritüel varyasyonlar ya da dış etkiler (örneğin Hun-Sarmat bağlantıları) çerçevesinde temkinli biçimde yorumlanmalıdır.

Bu karşılaştırmalı çerçevede, Çertomlık kurgan da önemli bir veri seti sunmaktadır. Çertomlık'in mimari yapısı, mezar envanteri ve ritüel özellikleri, M.Ö. IV. yüzyıl İskit aristokrasisinin dünya görüşüne dair ayrıntılı bilgiler sağlamaktadır (Alekseev vd., 1991: 89-93). Çertomlık'taki at koşum takımları üzerindeki kanatlı grifon ve geyik betimlemeleri ile üç parçalı mekânsal düzenleme (kuzey-orta-güney), Yedisu'daki Besşatır kurganlarının katakomp planlı mimarisi ve Dauılbay-4'teki kemer plağı üzerindeki hayvan mücadele sahneleriyle ikonografik ve mekânsal organizasyon açısından karşılaştırılabilir özellikler göstermektedir

(Alekseev vd., 1991: 47-48).

Benzer şekilde, Tovsta Mohyla kurganı, at gömme ritüeller açısından Altay'daki Pazırık kurganlarıyla dikkat çekici paralellikler sunmaktadır. Atların başlarının geriye doğru kıvrılmış şekilde gömülmesi geleneği hem Tovsta Mohyla hem de Pazırık'ta tespit edilmiştir (Mozolevskiy, 1979: 162, 191). Ayrıca Tovsta Mohyla'daki aslan başı figürlü alınlıkların Trakya kökenli olup İskit bağlamında dönüşüme uğraması gibi, Yedisu'daki grifon figürlü apliklerin de benzer bir kültürel uyarlama sürecinden geçmiş olabileceği düşünülmektedir (Mozolevskiy, 1979: 186-190). Bu veriler, Karadeniz İskitleri ile Altay ve Yedisu Sakaları arasında doğrudan bir aktarım kanıtlamaktan ziyade, ortak bir sembolik repertuar ve etkileşim alanına işaret etmektedir.

Pamir ve Hintukuş bölgesindeki Saka kültürleri (MÖ VI-II. yüzyıllar), Yedisu ile sınırlı sayıda düzeyde benzerlikler sergilemektedir. Bu durum, coğrafi mesafe ve farklı ekolojik nişlerin (yüksek dağ platoları vs. dağ etekleri) ritüel uygulamalar üzerindeki belirleyici etkisini yansıtmaktadır (Litvinskiy, 1981: 90-121). Pamir bölgesindeki Saka kurganlarında da Oğuz Kurganı'ndakine benzer orman süslemeleri ve kolye benzeri askılı göğüslükler tespit edilmiştir (Boltrik ve Fialko, 2024: 178). Bu durum, at koşum takımı süsleme geleneğinin geniş bir Avrasya coğrafyasında paylaşılan bir unsur olduğunu göstermektedir.

Bununla birlikte, Pamir Sakalarında gömü pozisyonu ve yönlendirme açısından Yedisu'dan belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Yan yatış/hoker gönü daha yaygın olup (örneğin Uşaral 1'; Ongar, 2017: 10), yönlendirme çeşitliliği daha fazladır. Pars pro toto at gömüleri nadir, bütün at iskeletlerinin gömülmesi ise daha yaygındır (Litvinskiy, 1981: 98-102). Ayrıca ateş kültüne dair bulguların Yedisu'ya kıyasla daha sınırlı olması, ritüel sistemdeki farklı ideolojik vurgulara işaret etmektedir.

Oğuz Kurganı buluntuları, Altay, Pamir ve genel bozkır arkeolojik bağlamı içinde değerlendirildiğinde, bu geniş coğrafyada yaşayan topluluklar arasında hem ortak bir kültürel temel hem de uzun mesafeli etkileşim ağlarının varlığını düşündürmektedir (Boltrik ve Fialko, 2024: 182). Çertomlık ve Tovsta Mohyla gibi elit İskit kurganları da bu etkileşim ağının Karadeniz'den Altay'a kadar uzanan geniş bir coğrafyada yayıldığını destekleyen önemli veriler sunmaktadır (Alekseev vd., 1991: Mozolevskiy, 1979:).

Yedisu Sakalarının ölü gömme gelenekleri komşu kültürlerle karşılaştırıldığında hem önemli benzerlikler hem de belirleyici farklılıklar sergilemektedir (Tablo 3.2). Altay Pazırık kültürü ile ahşap kütük oda, krepid sistemi ve batıya yönlendirme gibi ortak mimari ve ritüel unsurlar paylaşılırken, at gömme pratiğinde Yedisu'da pars pro toto geleneği egemenken Pazırık'ta bütün at iskeletlerinin gömülmesi yaygındır. Kuzey Karadeniz İskit kültürü ile

Trakyalı tip koşum takımı, grifon figürlü aplike ve dromoslu yapı gibi ortak unsurlar bulunmakla birlikte, Yedisu'da batıya yönlendirme (%80) İskitlere (%45-50) kıyasla daha baskın bir uygulama olarak öne çıkmaktadır. Güney Ural Filippovka kültürü ile dromoslu yapı, taş halka ve köpek kurbanı gibi ritüel benzerlikler göze çarparken, bu bölgede Sarmat etkisinin daha belirgin olduğu anlaşılmaktadır. Orta Kazakistan Tasmola kültürü ile güçlü paralellikler bulunmasına karşın, bu kültürün daha erken bir kronolojik evreyi (MÖ VIII-VI. yy) temsil etmesi ve mimari açıdan daha sade olması önemli bir farktır. Pamir Doğu Saka kültürü ile ise benzerlikler daha sınırlı olup, özellikle gömü pozisyonu, yönlendirme ve ateş kültü açısından belirgin ayrışmalar gözlemlenmektedir (Tablo 3.2).

Tablo 3.2. Saka Dönemi Bölgelerinin Yedisu ile Karşılaştırmalı Özet Tablosu

Bölge / Kültür	Yedisu ile Benzer Yanları	Yedisu ile Farklı Yanları
Altay (Pazırık)	Ahşap kütük oda, krepid sistemi, batıya yönlendirme, at kültü, hayvan üslubu, keçe+kamış izolasyon	At gömüsü genelde bütün iskelet (Yedisu'da pars pro toto), mumyalama daha gelişmiş
Kuzey Karadeniz (İskit)	Trakyalı tip koşum takımı, grifon figürlü aplike, dromoslu yapı, krepid, altın işçiliği, sırtüstü pozisyon	Yönlendirmede batı daha az (%45-50, Yedisu'da %80), doğu yönelimi fazla, Yunan etkisi var
Güney Ural (Filippovka)	Dromoslu yapı, taş halka, köpek kurbanı, ateş kültü, altın işçiliği, sırtüstü pozisyon	Daha çok Sarmat etkisi, at gömü tipleri farklılaşır
Orta Kazakistan (Tasmola)	Dromoslu yapı, ateş kültü, batıya yönlendirme, pars pro toto at gömüsü, taş sanduka	Daha erken dönem (MÖ VIII-VI. yy), mimari daha sade, Yedisu'ya göre daha az ahşap kullanımı
Pamir (Doğu Sak)	At koşum takımı süslemeleri (orman süsleme, hayvan dişi/pençe aplike)	Yan yatış/hoker yaygın, bütün at yaygın, ateş kültü zayıf (Zerdüşt etkisi), batı yönelimi az

Yedisu Sakalarının beş farklı kültürel çevre ile karşılaştırmalı analizi, aşağıdaki ana sonuçları ortaya koymaktadır:

1. Ortak ritüel kodlar (sırtüstü uzatılmış pozisyon, batı yönelimi, at gömüleri) Avrasya bozkırlarında MÖ I. binyılda geniş ölçekte paylaşılan bir "ritüel koiné"nin varlığına işaret etmektedir (Tishkin ve Dashkovskii, 2003: 169-195; Daragan ve Polin, 2020: 42-43).

2. At koşum takımları (özellikle Trakyalı tip gümüş koşum ve organik malzemeden aplikeler), Karadeniz'den Altay'a kadar uzanan geniş bir coğrafyada ortak bir savaşçı ideolojisi ve sembolik repertuarın geliştiğini düşündürmektedir (Boltrik ve Fialko, 2024: 181-182). Çertomlık ve Tovsta Mohyla kurganlarındaki buluntular, bu geniş coğrafyadaki ortak üslup anlayışının en batıdaki temsilcileri olarak Yedisu malzemesiyle karşılaştırılabilir paralellikler sunmaktadır (Alekseev vd., 1991: Mozolevskiy, 1979:).

3. Kurgan mimarisindeki benzerlikler (krepid sistemi, ahşap kütük odalar, dromoslu yapılar), yalnızca teknik çözümler değil, aynı zamanda sosyal hiyerarşi, anıtsallık ve statü temsiline yönelik ortak mekânsal ifadeler olarak değerlendirilebilir (Parzinger ve diğerleri, 2003: 51).

4. Bölgesel farklılaşmalar, ekolojik koşullar (orman varlığı, taş malzeme erişimi), kronolojik farklılıklar ve yerel ideolojik etkiler (Zerdüşt etkisi gibi) tarafından çok katmanlı ve dinamik bir süreç içinde şekillenmiştir.

5. Yedisu Sakaları, hem doğu (Altay) hem de batı (Güney Ural, İskit) kültürel çevreleriyle güçlü etkileşimler içinde olmakla birlikte, özellikle pars pro toto at gömüleri ve belirli kurban pratikleriyle tanımlanabilecek özgün bir ritüel sentez geliştirmiştir. Bu durum, Yedisu bölgesinin Avrasya bozkırlarında yalnızca bir geçiş alanı değil, aynı zamanda kültürel etkileşimlerin üretildiği ve yeniden biçimlendirildiği bir merkez olarak değerlendirilmesine olanak tanımaktadır (Bazarbayeva, 2017: 175-178; Baigunakov vd., 2025: 230-235).

3.4.3. Sentez: Yedisu Saka Defin Pratiklerinin Özgünlüğü ve Kültürel Dinamikleri

Yedisu (Jetisu/Zhetysu) Sakalarının ölü gömme geleneklerine ilişkin yukarıda ayrıntılı olarak analiz edilen arkeolojik veri seti, bu çalışmanın temel sentez sorunsalını oluşturmaktadır: Yedisu bölgesi Saka defin pratiklerinin özgünlüğü nedir ve bu pratiklerin biçimlenmesinde rol oynayan kültürel dinamikler nasıl açıklanabilir? Bu sorulara yanıt aranırken, mevcut verilerin Avrasya bozkırlarının eşzamanlı ve ardıl kültürleriyle (Altay Pazırık, Kuzey Karadeniz İskit, Güney Ural Prohorovka/Filippovka, Orta Kazakistan Tasmola) gösterdiği çarpıcı benzerlikler kadar, bölgeye özgü farklılıklar da dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda, Yedisu materyalinin yorumlanmasında iki temel teorik yaklaşımın -içsel gelişim dinamikleri ile dışsal (çevresel, politik ve kültürlerarası) etkileşimlerin- kesişiminde şekillenen bir analitik çerçeve önerilmektedir.

Bir yandan, Yedisu ile Altay ve Karadeniz bölgeleri arasındaki mimari ve ritüel paralellikler, L.S. Klejn'in (2007) göç ve kültürel yayılma modeliyle uyumlu bir açıklama zemini sunmaktadır. Klejn'e göre, İskit ve Saka toplulukları, geç Bronz Çağı'ndan itibaren Avrasya steplerinde gerçekleşen büyük ölçekli göç hareketlerinin bir ürünüdür. Bu süreç, ortak bir savaşçı ideolojisi, at kültü ve kozmolojik şemanın geniş bir coğrafyaya yayılmasını zemin hazırlamıştır (Klejn, 2007: 27-35, 159-167). Bu perspektiften bakıldığında, Yedisu'daki Besşatır kurganlarının anıtsal ahşap mimarisi ile Altay'daki Pazırık kurganları arasındaki tipolojik benzerlikler, yalnızca yüzeysel bir difüzyonla değil, daha derin bir tarihsel ortaklık ve

muhtemel göç süreçleriyle açıklanabilecek bir sürekliliğe işaret etmektedir (Tishkin ve Dashkovskii, 2003: 159-167; Bazarbayeva, 2017: 167-169).

Benzer şekilde, Dauılbay-4 kurganında bulunan altın aplikelerin Filippovka (Güney Ural) ve Arzhan-2 (Tuva) buluntularıyla gösterdiği teknolojik ve stilistik paralellikler (Baigunakov vd., 2025: 227-230), geniş ölçekli bir kültürel paylaşım alanının ve uzun mesafeli etkileşim ağlarının varlığını düşündürmektedir. Bu durum, Avrasya göçebe sanatında ortak bir üslup evresinin varlığına işaret eden araştırmalarla da örtüşmektedir (Alekseev, Murzin, ve Rolle, 1991: 47-48; Mozolevskiy, 1979: 186-190).

Öte yandan, Yedisu defin pratiklerinin özgünlüğünü ve bölgesel farklılıklarını açıklamak için A. M. Khazanov'un (2002) "nomadizm ve dış dünya" etkileşimine dayalı modeli daha açıklayıcı bir persfektif sunmaktadır. Khazanov'a (2002: 31-38, 222-226) göre, göçebe topluluklar ne yalnızca içsel bir evrimle ne de pasif bir kültürel aktarım yoluyla şekillenir; aksine, onların sosyal yapıları ve ideolojik sistemleri, yerleşik toplumlarla kurdukları çok yönlü ve çoğu zaman asimetrik ilişkiler bağlamında biçimlenir. Yedisu'nun coğrafi konumu, bu etkileşimlerin yoğunluğunu ve çeşitliliğini anlamak açısından kritik önemdedir. Bu çerçevede, Yedisu Sakalarının defin geleneklerindeki özgünlük, bölgenin doğu-batı etkileşim hatları üzerindeki konumunun sağladığı imkânlarla şekillenen bir elit kimlik ve prestij ekonomisiyle ilişkilendirilebilir.

Nitekim arkeolojik veriler, bu ikili dinamiğin (ortak bozkır geleneği ve yerel özgünleşme) üç ana kronolojik evre boyunca izlenebildiğini göstermektedir:

Erken Saka Dönemi (MÖ VIII-VI. yüzyıllar): Bu evre, ortak bozkır ritüel kodlarının oluşum ve yayılma sürecini temsil etmektedir. Bostan ve Kızıltas gibi mezarlıklarda görülen basit toprak çukurlar, taş sandukalar ve baskın batı yönlendirme geleneği (Baigunakov vd., 2025: 216-217, 222), görece homojen bir ritüel çerçenin varlığına işaret etmektedir. Bu durum, Klejn'in (2007) öne sürdüğü ortak tarihsel mirasın arkeolojik düzlemdeki yansımaları olarak değerlendirilebilir.

Geç Saka Dönemi (MÖ V-III. yüzyıllar): Bu dönem, elit zümrenin güçlenmesi ve bölgesel özgünlüğün belirginleştiği bir evreyi temsil eder. Ahşap kütük odalar, anıtsal krepida sistemleri ve zengin buluntu toplulukları (Dauılbay-4, İssık) (Baigunakov vd., 2025: 217-222; Akishev, 1978), yalnızca toplumsal tabakalaşmanın değil, aynı zamanda prestij mallarının dolaşımı ve kontrolü üzerinden şekillenen bir elit ideolojisinin göstergesi olarak değerlendirilebilir. Khazanov'un (2002: 278-284) modeli çerçevesinde, bu durm göçebe aristokrasinin, dış dünya ile kurduğu ilişkiler aracılığıyla iktidarın pekiştirilmesiyle

ilişkilendirilebilir. Bu süreç, Yedisu'da bölgesel olarak ayırt edilebilen bir elit kültürünün oluşumuna zemin hazırlamıştır.

Erken Usun Dönemi (MÖ III-I. yüzyıllar): Bu dönem, kültürel dönüşüm ve çeşitlenmenin belirginleştiği bir geçiş sürecidir. Dauılbay-4'te gözlenen hoker/kıvrık gömü pozisyonu, yeni mezar tiplerinin ortaya çıkışı ve metal işçiliğindeki değişimler (Baigunakov vd., 2025: 220-222), yeni nüfus hareketleri ve çok yönlü kültürel etkileşimlerin yansıması olarak değerlendirilebilir. Bu dönem, göç ve dış etkileşim modellerinin birlikte açıklayıcı olduğu bir ara evre niteliği taşımaktadır.

Sonuç olarak, Yedisu Saka defin pratiklerinin sentez analizi, bu geleneklerin üç ana dinamik tarafından şekillendirildiğini göstermektedir: **(1)** Tunç Çağı'ndan itibaren Avrasya bozkırlarında yaygınlaşan ortak ritüel kodlar (Klejn'in göç modeli); **(2)** Yedisu'nun doğu-batı etkileşim ağları üzerndeki stratejik konumunun, yerel elit kimliklerin ve prestij ekonomisinin oluşumunu teşvik etmesi (Khazanov'un dış dünya etkileşim modeli); **(3)** bu iki dinamiğin, farklı kronolojik evrelerde değişen yoğunluklarda etkileşime girerek özgün bir kültürel yapı üretmesi.

Bu bağlamda, Yedisu Sakaları, ne yalnızca dış kaynaklı göçlerin pasif bir uzantısı ne de izole bir yerel kültürün temsilcisi olarak değerlendirilebilir. Aksine, onlar, ortak Avrasya göçebe dünya görüşünü yerel koşullar ve stratejik konumları doğrultusunda yeniden yorumlayan ve dönüştüren aktif bir kültürel özne olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu nedenle, Yedisu Saka defin gelenekleri, Avrasya bozkır arkeolojisi içinde hem ortak ritüel kodların somutlaştığı bir "mikrokozmos", hem de bu kodların yerel dinamikler doğrultusunda nasıl yeniden üretildiğini gösteren bir "analitik laboratuvar" olarak değerlendirilmelidir.

SONUÇ

Bu tez çalışmasında, Yedisu (Jetisu/Zhetysu) bölgesi Saka dönemi (MÖ VIII-III. yüzyıllar) ölü gömme gelenekleri arkeolojik, antropolojik ve karşılaştırmalı yöntemlerle çerçevesinde analiz edilmiştir. Bugüne kadar Yedisu bölgesinde Erken Demir Çağı göçebelerinin farklı sosyal katmanlarına ait çok sayıda mezar yapısı araştırılmış olup, bunlar arasında Besşatır, İssık ve Karkara gibi anıtsal kurgan kompleksleri, bölgedeki en büyük ve en görkemli Saka mezar mimarisini temsil etmektedir. Besşatır kurganları, anıtsal ahşap kütük odaları ve karmaşık taş zırh sistemleriyle Saka dönemi mimarisinin en gelişkin örnekleri arasında yer alırken, İssık Kurganı'nda bulunan "Altın Elbiseli Adam" olarak bilinen genç savaşçının 4.000'den fazla altın plakayla süslü elbisesi, dönemin sanatı, ideolojisi ve sosyal hiyerarşisi hakkında benzersiz veriler sunmaktadır. Dauılbay-4 ve Kızıltas-9 gibi son yıllarda kazılan kurganlar ise yeni radyokarbon tarihleri ve ileri analiz yöntemleriyle bölgenin kronolojik çerçevesinin daha sağlam biçimde kurulmasına katkı sağlamıştır.

Tarih öncesi dönemden tarihi devirlere kadar bu bölgede varlık göseteren ve Avrasya bozkır tarihinde iz bırakan Saka topluluklarının neden Yedisu bölgesini tercih ettiği sorusunun cevabı, öncelikle fiziki ve coğrafi özelliklerin elverişliliğinde aranmalıdır. Atlı göçebelerin sürekliliği için vazgeçilmez olan geniş otlaklar, Yedisu'nun dağ etekleri, nehir vadileri ve yüksek yaylalar arasında işleyen dikey göç sistemine uygun peyzajında bolca bulunmaktadır. Bölgedeki yedi büyük nehrin oluşturduğu hidrolojik sistem, su kaynaklarına erişimi kolaylaştırmış; bu durum hem hayvancılık hem de sınırlı tarımsal faaliyetler için elverişli bir ortam yaratmıştır. Coğrafi avantajların yanı sıra Yedisu'nun Doğu ile Batı arasındaki stratejik konumu da Sakaların sanat, ekonomi ve siyasal örgütlenme bakımından gelişimine önemli katkı sağlamıştır. Bölgenin İpek Yolu güzergâhlarına yakınlığı, kültürel etkileşimlerin yoğunluğunu artırmış ve yerel elit oluşumlarının güç kazanmasına uygun bir zemin hazırlamıştır.

Bu tez kapsamında, Yedisu bölgesinin prehistorik dönemden Saka dönemine uzanan arkeolojik geçmişi ve bu kültürlerin Saka gömü geleneklerinin gelişimine olası etkileri kronolojik bir çerçevede ele alınmıştır. Buna göre, en eski kurgan yapılarının erken Saka döneminde (MÖ VIII-VI. yüzyıllar) basit toprak çukurlar ve taş sandukalar şeklinde ortaya çıktığı; geç Saka döneminde (MÖ V-III. yüzyıllar) ise anıtsal ahşap kütük odalar, katakomp sistemleri ve karmaşık taş zırhlarla donatılmış büyük ölçekli yapılara dönüştüğü anlaşılmaktadır. Bu kurganlar, yalnızca elit bireylerin defnedildiği mezarlar değil, aynı zamanda anıtsallaştırılmış toplumsal hafıza mekânları ve kolektif kimliğin ritüel odakları olarak değerlendirilmelidir. Mezar yapısındaki hiyerarşik farklılaşma siyasi organizasyon hakkında

önemli ipuçları sunarken, mezar içindeki zengin eşya grupları ve kurban uygulamaları da toplumsal eşitsizliğin arkeolojik yansımaları olarak yorumlanabilir.

Kurgan yapımı için teknik bilgiye sahip ustaların, karmaşık mezar mimarisini planlayıp uygulayabilecek uzman iş gücünün ve Saka hayvan üslubuna dayalı bezemeleri üretebilecek zanaatkârların varlığı gerekmektedir. Bu ölçekte bir emek, malzeme ve uzmanlık organizasyonunun sürdürülebilmesi, ileri düzeyde örgütlenmiş bir siyasal yapı ya da en azından güçlü bir elit denetimi bulunduğunu düşündürmektedir. Dauılbay-4 kurganında bulunan altın aplikelerdeki lehimleme tekniği, İssık Kurganı'ndaki 4.000'den fazla altın plakanın işçiliği ve Besşatır kurganları için kerestenin 200 km uzaktan getirilmiş olması, dönemin ileri teknolojik düzeyini ve güçlü organizasyon kapasitesini ortaya koymaktadır. Bu durum, göçebe topluluklara ilişkin tarih yazımında sıklıkla tekrar edilen "basit ve örgütsüz toplum" algısını önemli ölçüde sorgulamaktadır.

Yedisu kurganlarında kullanılan çeşitli mimari teknikler arasında taş zırh (krepid) ve hendek sistemleri, ahşap kütüklü oda mezarlar, katakomp tipi yapılar, kil kubbeler ve ritüel yollar bulunmaktadır. Özellikle anıtsal ve elit kurganlarda görülen bu mimari unsurlar, mezarların yalnızca defin amacı taşımadığını, aynı zamanda toplumsal statü ve ritüel temsil işlevi gördüğünü ortaya koymaktadır. Bölgedeki çok sayıda anıtta at iskeletleri ya da atın sembolik parçaları (baş, kürek kemiği, bacak kemikleri) tespit edilmiş; at koşum takımları ise hem bölgelerarası benzerlikler hem de yerel farklılaşmalar sergilemiştir.

Yedisu kurganlarının Altay (Pazırık), Kuzey Karadeniz (İskit) ve Güney Ural (Prohorovka/Filippovka) bölgeleriyle olan kültürel ve tipolojik ilişkileri, gömü uygulamaları, ritüel unsurlar ve sanat repertuarı üzerinden izlenebilmektedir. Özellikle at teçhizatı, silahlar ve altın aplike teknikleri gibi maddi kültür unsurlarındaki benzerlikler bu değerlendirmeyi desteklemektedir. Bununla birlikte, Yedisu mezar mimarisinde görülen pars pro toto at gömüleri, köpek kalıntılarının belirli konumlarda kullanılması ve bazı ritüel yapıların düzenleniş biçimi, bölgenin kendine özgü yerel özelliklerini yansıtmaktadır.

Geç Saka ve Erken Usun dönemlerinde ortaya çıkan değişimler, özellikle laqat tipi mezarların yaygınlaşması, hoker (kıvrık) gömü pozisyonlarının görülmeye başlaması ve tümülüssüz taş halkalı mezarların ortaya çıkmasıyla izlenebilmektedir. Bu değişimler, yeni kültürel etkiler, bölgelerarası etkileşim süreçleri ve olası nüfus hareketleri bağlamında değerlendirilmelidir.

Kurganlarda bulunan kıymetli eşyalar, özellikle altın, güç ve statünün simgeleri olarak öne çıkmaktadır. Altının güneşle, kutsallıkla ve siyasal meşruiyetle ilişkilendirmesi onun yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda ideolojik bir değer taşıdığını göstermektedir. Dauılbay-

4 kurganındaki altın aplikelerdeki gümüş oranı (%9,5) ve bakır ara katman kullanımı, dönemin ileri metalürji teknolojisini göstermektedir. Bezemelerdeki "hayvan üslubu" yalnızca bir güç temsilini değil, aynı zamanda bu eserleri üreten atölye geleneğinin teknik ve estetik olgunluğunu da yansıtmaktadır.

Gömü uygulamalarının en istikrarlı unsurlardan biri, mezarların yaklaşık %80'inde görülen batı yönelimidir. Kuzey yönelimi %15 ile ikinci sırada gelirken, doğu ve güney yönelimi yalnızca %5 oranındadır. Bu dağılım, batının "ölüler diyarı" ile ilişkilendirildiğini ve van Gennep'in "ayrılma evresi" kavramı ile yorumsal düzlemde ilişkilendirilebileceğini düşündürmektedir. At gömüleri çoğu durumda pars pro toto anlayışıyla gerçekleştirilmiş; köpek kafatasları ve ateş izleri ise karmaşık bir ritüel sistemin varlığına işaret etmiştir. Hayvan üslubu sanatında yırtıcı-av karşıtlığı da ölümün yalnızca bir son değil, dönüştürücü bir geçiş süreci olarak kavramsallaştırılmış olabileceğini düşündürmektedir

Araştırmanın temel sorusuna dönüldüğünde, Yedisu Saka defin pratiklerinin özgünlüğünün üç temel dinamikte toplandığı görülmektedir. Birincisi, Tunç Çağı'ndan miras kalan ve Avrasya bozkırlarının geniş bir coğrafyasında yaygınlaşan ortak ritüel kodlardır: sırtüstü uzatılmış pozisyon, batıya yönlendirme, at kültü ve pars pro toto uygulamaları. İkincisi, Yedisu'nun Doğu ile Batı arasındaki ticaret ve etkileşim yollarının kesiştiği stratejik konumu sayesinde yerel bir elit kültürünün ve prestij ekonomisinin gelişmesidir. Üçüncüsü ise bu iki dinamiğin, her dönemin kendine özgü sosyo-politik koşulları içinde sürekli bir etkileşim, gerilim ve uyarlanma süreci üretmesidir. Bu bağlamda Yedisu Sakaları, ne yalnızca doğudan gelen bir göçün pasif uzantısı ne de çevresinden yalıtılmış bir yerli kültürün otantik temsilcisi olarak değerlendirilebilir; aksine, ortak Avrasya göçebe dünya görüşünü kendi jeopolitik avantajları ve bölgesel dinamikleri doğrultusunda yeniden yorumlayan aktif bir kültürel özne olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmanın bazı sınırlılıkları da bulunmaktadır. İncelenen 85 arkeolojik yapının %80'inden fazlası eski dönemlerde yağmalanmış olması, gömü eşyalarının özgün bağlamlarının büyük ölçüde bozulmasına yol açmıştır. Bölgede yalnızca 36 radyokarbon tarihinin bulunması, binlerce kurganın varlığı karşısında yetersiz kalmakta ve sağlam bir kronolojik çerçeve oluşturmayı zorlaştırmaktadır. Ayrıca 1990'lar ve 2000'lerde yapılan birçok kazının henüz tam olarak yayımlanmamış olması da önemli bir veri sorunu yaratmaktadır. Yapısal-göstergebilimsel yorumlama ise doğası gereği belirli ölçüde araştırmacı öznelliği içermektedir. Bu nedenle gelecete Yedisu bölgesinde sistematik bir radyokarbon tarihlendirme programının başlatılması ve mevcut 36 tarihin sayısının en az 100'e çıkarılmaası önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra, yayımlanmamış kazı raporlarının dijital arşivlere aktarılması ve

bilimsel erişime açılması gerekmektedir. Dauılbay-4 ve Kızıltas-9 gibi yeni kazılmış kurganlarda başarıyla uygulanan çok disiplinli yöntemlerin (pXRF ile metal analizi, antik DNA çalışmaları, zooarkeolojik analizler) diğer Saka nekropollerinde de uygulanması önerilmektedir. Son olarak, Yedisu Saka defin geleneklerinin Orta Asya'nın diğer bölgeleriyle (Pamir, Fergana, Altay) karşılaştırmalı analizi daha da derinleştirilmelidir.

Bu tez, Yedisu Saka ölü gömme geleneklerini yalnızca tipolojik bir sınıflandırma konusu olarak değil, aynı zamanda sosyal hiyerarşi, ritüel sembolizm ve kültürel etkileşim dinamiklerini bütüncül bir çerçevede ele alan sayılı çalışmalardan biri olma niteliği taşımaktadır. Özellikle 2023-2025 yılları arasında Kızıltas, Dauılbay ve Bostan mezarlıklarında gerçekleştirilen yeni kazıların sonuçlarını değerlendirmesi ve bu verileri Avrasya ölçeğinde karşılaştırmalı olarak yorumlaması bakımından özgündür. Sonuç olarak Yedisu bölgesi, Avrasya bozkırlarının göçebe arkeolojisi içinde hem ortak ritüel kodların somutlaştığı bir alan hem de bu kodların yerel dinamiklerle nasıl dönüştüğünü gözlemleyebildiğimiz analitik bir odak bölge olarak çift yönlü bir öneme sahiptir.

K A Y N A K Ç A

Abdülkadir İnan. (1995). *Tarihte ve Bugün Şamanizm* (4. baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Ageeva, E. I. (1961). “K voprosu o tipakh drevnikh pogrebeniy Alma-Atinskoy oblasti”. *Novye materialy po arkheologii i etnografii Kazakhstana. Trudy IIAE*, 12, 21-40. Alma-Ata.

Aytbayeva, A. E. (2024). “Almaty jäne Jetisu oblystary aumagynda XX ğ. 30 zhyldarynan bastap jürgizilgen arheologiyalyq zertteuler tarihynan”. *Marğūlan oqūlary – 2024*, 1-tom, 20-31. Almaty.

Akishev, K. A. ve Kushaev, G. A. (1963). *Drevnyaya kul'tura sakov i usuney doliny reki Ili*. Alma-Ata: AN KazSSR.

Akishev, K. A. (1973). *Arkheologicheskie issledovaniya v Kazakhstane*. Alma-Ata: Nauka.

Akishev, K. A. (1978). *Kurgan Issyk: Iskusstvo sakov Kazakhstana*. Moskova: İskusstvo.

Akishev, K. A. (2013). *Drevnie i srednevekovye gosudarstva na territorii Kazakhstana (etyudy issledovaniya)* [Monografi]. Almatı.

Alekseev, A. Yu. (2003). *The chronography of European Scythia (7th-4th centuries BC)*. St. Petersburg: The State Hermitage Publishing House.

Alekseev, A. Yu., Murzin, V. Yu. ve Rolle, R. (1991). *Chertomlyk. Skifskiy tsarskiy kurgan IV veka do n.e.* Kiev: Naukova Dumka.

Alexeyev, A. Y., Korolkova, E. F., Rjabkova, T. V. ve Stepanova, E. V. (2014). *The Scythians and their cultural contacts*. London: The British Museum Press.

Amirov, E. Sh. (2008). "Arkheologicheskie issledovaniya na mogil'nike Ulzhan (predvaritel'nye itogi)". *Izvestiya NAN RK. Seriya obshchestvennykh nauk*, (1), 29-34.

Bailey, D. (1997). "The archaeology of burial mounds: Theory and interpretation". *Actes du IIIe Colloque International d'Archéologie Funéraire*, Tulcea.

Baipakov, K. M., Voyakin, D. A., Amirov, E. Sh. ve Antonov, M. A. (2009). "'Tsvetnoi' kurgan mogil'nika Turgen'". *Izvestiya NAN RK. Seriya Obshchestvennykh nauk*, (1/268), 16-22.

Baiseitov, B. G., Tulegenov, T. Zh., Ivanov, S., Kitov, E. P. ve Kitova, A. O. (2019). "Issledovanie mogil'nika Sunkar v Semirech'e". *Vestnik YuUrGU. Ser. Sots.-gum. nauki*, 19(4), 29-39.

Bayat, F. (2005). "Bazı İskit/Saka kelimelerinin etimolojisi üzerine". *Karadeniz Araştırmaları*, 7, 1-10.

Bazarbaeva, G. A. (2017). "Pamyatniki sakskogo vremeni Jetysu". A. Z. Beisenov (Ed.), *Sakskaya epokha Kazakhstana* (ss. 157-178). Almatı: A. Kh. Margulan Adındaki Arkeoloji Enstitüsü.

Beisenov, A. Z. (1996). "Nekotorye voprosy izucheniya kul'tovo-ritual'nykh kurganov s kamennymi gryadami Kazakhstana na sovremennom etape". *Zhrechestvo i shamanizm v skifskuyu epokhu* (ss. 112-123). Sankt-Peterburg.

Beisenov, A. Z. (2016). "Dromosnye kurgany sakskoy epokhi na reke Jarly (tsentral'nyy Kazakhstan)". *Samarskiy nauchnyy vestnik*, 3(16), 77-86.

Beisenov, A. Z., Duisenbai, D. B., Kitov, E. P. ve Kul'kova, M. A. (2018). "Issledovaniya sakskikh kurganov v urochishche Kaspan v Zhetysu". *Teoriya i praktika arkheologicheskikh issledovaniy*, (3/23), 138-159.

Beisenov, A. Z., Jumabekova, G. S., Bazarbayeva, G. A., Barinova, E. ve Kreshioli, L. (2015). "Arkheologicheskiye issledovaniya mogil'nika rannego zheleznogo veka Kaspan-6 v Jetysu". A. Z. Beisenov (Ed.), *Sakskaya kul'tura Saryarki v kontekste izucheniya etnosotsiokul'turnykh protsessov Stepnoy Evrazii* (ss. 59-70). Almatı: Begazi-Tasmola.

Bell, C. (1997). *Ritual: Perspectives and dimensions*. Oxford: Oxford University Press.

Betsinger, T. K., Scott, A. B. ve Tsaliki, A. (Ed.). (2020). *The odd, the unusual, and the strange: Bioarchaeological explorations of atypical burials*. University of Florida Press.

Binford, L. R. (1971). "Mortuary practices: Their study and their potential". *Memoirs of the Society for American Archaeology*, 25, 6-29.

Bloch, M. ve Parry, J. (1982). "Introduction: Death and the regeneration of life". M. Bloch ve J. Parry (Ed.), *Death and the regeneration of life* (ss. 1-44). Cambridge: Cambridge University Press.

Boltryk, Yu. V. ve Fialko, O. Ye. (2024). *Kurhan Oğuz. Mohyla odnoho z ostannikh tsariv Skifii*. Kyïv: Instytut arkheolohiyi NAN Ukraïny.

Boyce, M. (2001). *Zoroastrians: Their religious beliefs and practices*. Routledge.

Boltryk, Yu. V. ve Fialko, O. Ye. (2024). *Kurhan Oguz. Mohyla odnoho z ostannikh tsariv Skifiyi*. Kyïv: IA NAN Ukrayiny.

Büyükkarakaya, A. M. ve Aksoy, E. B. (Ed.). (2019). *Memento Mori: Ölüm ve ölüm uygulamaları*. İstanbul: Ege Yayınları.

Chapman, R. ve Randsborg, K. (1981). "Approaches to the archaeology of death". R. Chapman, I. Kinnes ve K. Randsborg (Ed.), *The archaeology of death* (ss. 1-24). Cambridge: Cambridge University Press.

Chapman, R., Kinnes, I. ve Randsborg, K. (2004). "The Archaeology of Death". S. Koerner (Ed.), *The Archaeology of Death*. Cambridge: Cambridge University Press.

Chotbaev, A., Ongar, A., Kiyasbek, G., Rahmankulov, E., Kozhahmetov, B. ve Besetaev, B. (2012). "Nachalo issledovaniya na Katartobe". *Trudy filiala Instituta arheologii im. A. H. Margulana v g. Astana*, (1), 118-125.

Chotbaev, A. ve Ongar, A. (2014). “Nekropol' Katartobe – pamyatnik kochevoy elity Vostochnogo Jetysu”. *Vsadniki Velikoy stepi: traditsii i novatsii. Trudy filiala Instituta arheologii im. A. H. Margulana*, 4, 63-87. Astana: Izd. gruppa FIA im. A. H. Margulana.

Christian, D. (1998). *A history of Russia, Central Asia and Mongolia: Inner Eurasia from prehistory to the Mongol Empire* (C. 1). Blackwell Publishers.

Connerton, P. (1989). *How societies remember*. Cambridge: Cambridge University Press.

Cretu, C. (2015). "Anthropological and archaeological approaches to mortuary rituals: A synthesis". *CICSA Journal – New Series*, 1, 1-15.

Cunliffe, B. (2019). *The Scythians: Nomad warriors of the steppe*. Oxford: Oxford University Press.

Cömert, B. (1980). *Mitoloji ve ikonografi*. Ankara: Meteksan Ltd. Şti. Yayınları.

Dashkovskii, P. K. (1997). "Kosmologicheskaya model pazyrykskogo kurgana". *Chetvertyye istoricheskiye chteniya pamyati M.P. Gryaznova* (ss. 44-47). Omsk.

Davis-Kimball, J. (2002). *Warrior women: An archaeologist's search for history's hidden heroines*. Warner Books.

Di Cosmo, N. (2002). *Ancient China and its enemies: The rise of nomadic power in East Asian history*. Cambridge University Press.

Doğan, İ. B. (2017). "Toplumsal belleğin aktarılmasında ritüellerin, mitlerin ve törenlerin rolü". G. Duru, K. Eren ve E. Koparal (Ed.), *Arkeolojik Şeyler (TAG 2)* (ss. 195-210). İstanbul.

Eliade, M. (2022). *İmgeler ve simgeler* (M. A. Kılıçbay, Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları. (Orijinal çalışma 1952)

Fogelin, L. (2007). "The Archaeology of Religious Ritual". *Annual Review of Anthropology*, 36, 55-71.

Gening, V. V. ve Gening, V. F. (1985). "Metod opredeleniya drevnikh traditsiy orientirovok pogrebennykh po storonam gorizonta". *Arkheologiya i metody istoricheskikh rekonstruktsiy* (ss. 136-152). Kiev.

Goldstein, L. G. (1981). "One-dimensional archaeology and multi-dimensional people:

Spatial organisation and mortuary analysis". *World Archaeology*, 13(1), 53-69.

Goody, J. (1962). *Death, property and the ancestors*. Stanford: Stanford University Press.

Goryachev, A. A. (2007). "Mogil'nik rannego zheleznogo veka arkheologicheskogo kompleksa v verkhov'yakh ushchel'ya Turgen'". *Izvestiya NAN RK. Seriya obshchestvennykh nauk*, (1), 3-14.

Gumilev, L. N. (2002). *Eski Türkler*. (çev. D. A. Batur). İstanbul: Selenge Yayınları.

Gutsalov, Yu. (2007). *Drevnie kochevniki Yuzhnogo Priuralya VIII-I vv. do n.e.* Uralsk: Zapadno-Kazakhstanskiy tsentr istorii i arkheologii.

Gryaznov, M. P. (1950). Iz Dalekogo Proşlogo Altayskogo Kraya. Krayevoye Lektsionnoye Byuro, Barnaul.

Hamilakis, Y. (2014). *Archaeology and the senses: Human experience, memory, and affect*. Cambridge: Cambridge University Press.

Herodotus. (2003). *The Histories*. (çev. R. Waterfield). Oxford: Oxford University Press.

Hertz, R. (1960). *Death and the right hand*. (çev. R. Needham ve C. Needham). Free Press. (Özgün çalışma 1907)

Hodder, I. (2012). *Entangled: An archaeology of the relationships between humans and things*. Malden, MA: Wiley-Blackwell.

Jacobson-Tepfer, E. (2015). *The hunter, the stag, and the mother of animals: Image, monument, and landscape in ancient North Asia*. Oxford University Press.

Johnson, J. A. (2024). "The spacetimes of the Scythian dead: Rethinking burial mounds, visibility, and social action in the Eurasian Iron Age". *Arts*, 13(3), 87.

Jung, C. G. (1991). *Simvol i arkhetip*. Moskova: Progress.

Jung, C. G. (1996). *Psikhologiya bessoznatelnogo*. Moskova.

Khazanov, A. M. (2002). *Kochevniki i vneshniy mir* (3rd ed., expanded). Almaty: Dayk-Press.

Khazanov, A. M. (2015). *Nomads and the outside world* (2nd ed.). University of Wisconsin Press.

Kilunovskaya, M. E. (2014). "Zakonomernosti «razgrableniy» kurganov skifskogo vremeni v Tuve". A. G. Sitdikov (Ed.), *Trudy IV (XX) Vserossiyskogo arkheologicheskogo s'yezda v Kazani* (C. 2, ss. 110-112). Kazan: Otechestvo.

Kitov, E. P., Tur, S. ve Ivanov. (2019). *Paleoantropologiya sakskikh kultur Prityanshanya (VIII – pervaya polovina II v. do n. e.)*. Almaty: Margulan Institute of Archaeology.

Kızlasov, I. L. (1983). *Askyzskaya kultura Yuzhnoy Sibiri X-XIV vv.* (SAI, Vyp. E3-18). Moskova.

Kleyn, L. S. (2007). *Drevniye migratsii i proiskhozhdeniye indoyevropeyskikh narodov*.

Sankt-Peterburg.

Lagutkina, E. V. (2010). "Izuchenie pogrebal'nyh pamyatnikov v arheologii: podhody i metody issledovaniya". *Kratkie soobshcheniya Instituta arheologii RAN*, 224, 35-48.

Larsen, C. S. (2015). *Bioarchaeology: Interpreting behavior from the human skeleton* (2nd ed.). Cambridge University Press.

Leach, E. (1976). *Culture and communication: The logic by which symbols are connected*. Cambridge: Cambridge University Press.

Lévi-Strauss, C. (1963). *Structural anthropology*. New York: Basic Books.

Levi-Strauss, C. (1983). *Strukturnaya antropologiya*. Moskova.

Levi-Strauss, C. (1994). *Pervobytnoye myshleniye*. Moskova.

Litvinskiy, B. A. (1981). "Semantika drevnikh verovaniy i obryadov pamirtsev". *Srednyaya Aziya i ee sosedi v drevnosti i srednevekove* (pp. 90-121). Moskova: Nauka.

Lotman, Y. M. (2000). *Semiosfera*. Sankt-Peterburg.

McKinley, J. I. (2008). "Cremation". D. M. Pearsall (Ed.), *Encyclopedia of archaeology* (pp. 296-299). Elsevier.

Metcalf, P. ve Huntington, R. (1991). *Celebrations of death: The anthropology of mortuary ritual*. Cambridge: Cambridge University Press.

Morris, I. (1992). *Death-ritual and social structure in classical antiquity*. Cambridge: Cambridge University Press.

Moshkova, M. G., Malashev, V. Y. ve Meshcheryakov, D. V. (2011). "Dromosnyye i katakombnyye pogrebeniya Yuzhnogo Priural'ya savromatskogo i rannesarmatskogo vremeni". L. T. Yablonskiy (Ed.), *Pogrebal'nyy obryad rannikh kochevnikov Evrazii* (ss. 302-317). Rostov-na-Donu: YUNTS RAN Yayınları.

Mozolevskiy, B. N. (1979). *Tovsta mohyla*. Kiev: Naukova Dumka.

Murzin, V. Y., Belan, Y. A. ve Podvysotskaya, E. P. (2017). *Berdyanskiy kurgan (Pogrebal'nyy kompleks skifskogo aristokrata IV v. do n. e.)*. Kiev: Oleg Yur'iv.

Neverov, V. (1985). "Kostyanyye pryazhki srostkinskoy kultury (VIII-X vv.)". *Altay v epokhu kamnya i rannego zheleza* (ss. 192-206). Barnaul.

Neverov, V. (1992). "Udila vtoroy poloviny I tys. n.e. Verkhnego Priobiya (klassifikatsiya i tipologiya)". *Voprosy arkheologii Altaya i Zapadnoy Sibiri epokhi metalla* (ss. 141-154). Barnaul.

Neverov, V. (1998). "Stremena Verkhnego Priobiya v VII-XII vv. (klassifikatsiya i tipologiya)". *Snaryazheniye verkhovogo konya na Altaye v rannem zheleznom veke i srednevekovye* (ss. 129-151). Barnaul.

Nilsson Stutz, L. (2003). *Embodied rituals & ritualized bodies: Tracing ritual practices in Late Mesolithic burials*. Almqvist & Wiksell.

Nurpeisov, M., Besetayev, B., Chotbayev, A., Tolegenov, E. ve Kiyasbek, G. (2008). "Issledovaniye avariynogo kurgana № 2 mogil'nika Ulzhan na territorii goroda Almaty". *Nomady Kazakhskikh stepei: etnosotsiokul'turnyye protsessy i kontakty v Evrazii skifo-sakskoy epokhi* (ss. 225-240). Astana: Izdatel'skaya gruppa PTSK RK.

Nurzhanov, A. A., Jumabekova, G. S. ve Bazarbayeva, G. A. (2020). "New data on the Saka culture of Jetysu: Brief results from the field research of 2020 around Almaty". *Kazakhstan Archeology*, 4(10), 94.

Ongar, A. (2017). *Qazaqstannıñ ejelgi turğındarının jergen ğurpı*. Almatı: Ä.H. Marğulan atındağı Arheologïya ïnstïtutı.

Ongar, A., Kiyasbek, G., Khasenova, B., Besetayev, B. ve Kozhakhmetov, B. (2014). "Novye rezul'taty issledovaniya pogrebal'no-pominal'nogo kompleksa Karkara (po materialam raskopok 2012-2014 gg.)". *Vsadniki Velikoi stepi: traditsii i novatsii* (ss. 29-57). Astana: FIA im. A. Kh. Margulana v g. Astana.

Ongaruly, A. (2017). "Jetisu saktarynyn dunietanymyndagy iri obalardyn alar orny". *Asian Journal "Steppe Panorama"*, (3).

Ongaruly, A., P'yón Yónghwan, Nam Sanwon, Kairmagambetov, A., Kim Yónghyón, Nuskabay, A. ve Kyzyrkhanov, M. (2020). *Katartobe. Nekropol' sakskoy elity Zhetysu*. Nur-Sultan-Taejŏn.

O'Shea, J. M. (1984). *Mortuary variability: An archaeological investigation*. Academic Press.

Parker Pearson, M. (1999). *The archaeology of death and burial*. Texas A&M University Press.

Parzinger, H. (Ed.). (2003). *Der große Kurgan von Bajkara: Studien zu einem skythischen Heiligtum = Bol'šoj kurgan Bajkara* (Archäologie in Eurasien, Bd. 16). Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern.

Pettitt, P. (2011). *The Palaeolithic Origins of Human Burial*. London: Routledge.

Polidovich, Y. B. (2000). "Khishchnik i ego zhertva: vyrazhenie krugovorota zhizni i smerti sredstvami skifskogo zoomorfnogo koda". *Arkheologiya, etnologiya i antropologiya Evrazii*, 4, 355-374.

Rappaport, R. A. (1999). *Ritual and Religion in the Making of Humanity*. Cambridge: Cambridge University Press.

Renfrew, C. ve Bahn, P. (2016). *Archaeology: Theories, methods, and practice* (7th ed.). Thames & Hudson.

Rudenko, S.I. (1953). Kultura Naseleniya Gornogo Altaya v Skifskoye Vremya. AN SSSR, Leningrad.

Samashev, Z., Bokovenko, N. A., Chotbayev, A. E. ve Kariev, E. M. (2016). "Kultura sakov i skifov Velikogo poyasa evraziyskikh stepey". *World of Great Altai*, 2(4.1), 719-736.

Savelyev, N. S. (2019). "Dromosnyye pogrebeniya Filippovki: planigrafiya, tipologiya, kontekst". *Krym v sarmatskuyu epokhu (II v. do n.e. – V v. n.e.). V. Materialy X mezhdunarodnoy nauchnoy konferentsii "Problemy sarmatskoy arkheologii i istorii"* (ss. 214-223). Simferopol': Salta LTD.

Saxe, A. A. (1970). *Social dimensions of mortuary practices*. (Yayımlanmamış doktora tezi). University of Michigan.

Schroeder. (2001). "Secondary burial". P. N. Peregrine ve M. Ember (Ed.), *Encyclopedia of prehistory* (C. 8, ss. 220-222). Springer.

Sherstobitova, O. S. (2011). "Fenomen smerti – transtsendental'naya beskonechnost' (k probleme osmysleniya simvolov smerti v drevnikh traditsionnykh obshchestvakh)". *Smert' kak fenomen kul'tury* (ss. 16-23). MAE RAN.

Smith, W. G. (1894). *Man the primeval savage: His haunts and relics from the hill-tops of Bedfordshire to Blackwall*. London: Edward Stanford.

Sümbüllü, Y. Z. (2010). "Eski Türklerde defin şekilleri üzerine bir inceleme". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2).

Tainter, J. A. (1975). "Social inference and mortuary practices: An experiment in numerical classification". *World Archaeology*, 7(1), 1-15.

Taylor, T. (2017). *The Scythians*. Thames & Hudson.

Thomas, J. (1996). *Time, culture and identity: An interpretive archaeology*. London: Routledge.

Tishkin, A. A. ve Dashkovskii, P. K. (2003). *Sotsialnaya struktura i sistema mirovozzreniy naseleniya Altaya skifskoy epokhi*. Barnaul: Altay Üniversitesi Yayınevi.

Tulegenov, T. Zh. ve Amargazieva, A. Zh. (2024). "Jetisu saqtarynyñ ğūryptyq-zherleu täjıribesın rekonstruktcialau: Örnek qorymy negızinde (mädeni-hronologiialyq taldau)". *Marğūlan oqūlary-2024*, 2(1), 271-285.

Tulegenov, T. Zh., Amargazieva, Ä. Zh., Zikirija, D. Q., Aitqūl, H. A. ve Janūzaq, R. Zh. (2024). "Sarytoğai I – İleniñ sol jağalaūyndağy erte temir däuırınıñ eskertkışi: aldyntala zertteuler nätijesi". *Qazaqstan arheologijasy*, (4/26), 207-235.

Tylor, E. B. (1871). *Primitive culture: Researches into the development of mythology, philosophy, religion, art, and custom* (C. 1). London: John Murray.

Ucko, P. J. (1969). "Ethnography and archaeological interpretation of funerary remains". *World Archaeology*, 1(2), 262-280.

UNESCO. (2025). "Petroglyphs of Zhetysu (Kulzhabasy, Eshkiolmes, and Bayan-Zhurek)". *UNESCO World Heritage Tentative List*.

Vandermeersch, B. ve Bar-Yosef, O. (2019). "The Paleolithic Burials at Qafzeh Cave, Israel". *Paléo*, 30, 256-275.

İnternet Kaynakları

Baigunakov, D., Shakenov, S., Yergabylov, A., Zhanuzak, R., Amir, S., ve Zhumatayev, R. (2025). “At the Intersection of Disciplines: New Data on the Archaeology of the Early Iron Age in Jetisu”. *Qazaqstan arheologijasy*, 3(29), 210-245. https://doi.org/10.52967/akz2025.3.29.210.245

Durmuş, E. (2023). "Yazılı kaynaklara göre İskit/Saka kahramanlık destanları". *Milli Folklor*, 41, 6-18. https://doi.org/10.58242/millifolklor.1661456 (erişim tarihi: 10.03.2026)

Gass, A. (2011). "Early Iron Age burials in southeastern Zhetysu: The geoarchaeological evidence". *Archaeology, Ethnology & Anthropology of Eurasia*, 39(3), 57-69. https://doi.org/10.1016/j.aeae.2011.11.004 (erişim tarihi: 11.03.2026)

Jumabekova, G. S. ve Bazarbayeva, G. A. (2018). "On the Early Iron Age of Jetysu: Results of some data systematization". *Archaeology and Early History of Ukraine*, 27(2), 469-484. https://doi.org/10.37445/adiu.2018.02.36 (erişim tarihi: 22.03.2026)

Mukhtarova, G. R., Tulegenov, T. Zh. ve Besetayev, B. B. (2021). "The genesis of the culture of the early nomads of the Shelek-Talgar interfluve South-Eastern Zhetysu (on the example of the Ornek and Turgen burial grounds)". *Bulletin of history*, 102(3), 206-212. https://doi.org/10.26577/JH.2021.v102.i3.21 (erişim tarihi: 12.02.2026)

Mukhtarova, G. R., Tulegenov, T. Zh. ve Besetayev, B. B. (2022). "Esik. Jaña mälımetter: 7-oba materialdary negizinde (Ońtüstik-Şyğys Qazaqstan)". *Qazaqstan arheologijasy*, (4/18), 84-96. https://doi.org/10.52967/akz2022.4.18.84.96 (erişim tarihi: 15.03.2026)

Skoryy, A. (2024). "Derevyannye pomosty i nekotorye elementy obryada v kurganakh skifskoy epokhi Vostochnoevropeyskoy Lesostepi (k postanovke voprosa)". *Qazaqstan arheologijasy*, (4/26), 81-100. https://doi.org/10.52967/akz2024.4.26.81.100 (erişim tarihi: 01.03.2026)

Zaman. (2025). "İlahi dinlerde ölüm algısı ve mezar taşları". *AHBVÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 12, 123-137. https://doi.org/10.56387/ahbvedebiyat.1651175 (erişim tarihi: 10.03.2026)

LEVHALAR DİZİNİ

Levha 1: Baigunakov, D., Shakenov, S., Yergabylov, A., Zhanuzak, R., Amir, S., ve Zhumatayev, R. (2025). "At the Intersection of Disciplines: New Data on the Archaeology of the Early Iron Age in Jetisu". *Qazaqstan arheologijasy*, 3(29), 210-245. Kyzyltas mezar alanı, 9 numaralı kurgan: 1 kazı öncesi kurganın genel görünümü; 2 kurganın batıdan görünümü; 3 hendek; 4 mezar çukuru; 5, 6 seramik kap.

Levha 2: Baigunakov, D., Shakenov, S., Yergabylov, A., Zhanuzak, R., Amir, S., ve Zhumatayev, R. (2025). "At the Intersection of Disciplines: New Data on the Archaeology of the Early Iron Age in Jetisu". *Qazaqstan arheologijasy*, 3(29), 210-245. Kyzyltas mezar alanı, 9 numaralı kurgan: 1 mezar çukuru; 2 mezar üstü yapısı; 3 kesit (3.1 – anakaya, 3.2 – sarı kil, 3.3 – taşlar, 3.4 – kahverengi kil, 3.5 – çakıl taşı karışımlı sarı toprak, 3.6 – çakıl taşı karışımlı siyah kil).

Levha 3: Baigunakov, D., Shakenov, S., Yergabylov, A., Zhanuzak, R., Amir, S., ve Zhumatayev, R. (2025). "At the Intersection of Disciplines: New Data on the Archaeology of the Early Iron Age in Jetisu". *Qazaqstan arheologijasy*, 3(29), 210-245. Dauylbay mezar alanı, 4 numaralı kurgan: 1 kazı öncesi kurganın genel görünümü; 2 taş yapı;3 mezar çukuru; 4 seramik kap ve kemikler.

Levha 4: Baigunakov, D., Shakenov, S., Yergabylov, A., Zhanuzak, R., Amir, S., ve Zhumatayev, R. (2025). "At the Intersection of Disciplines: New Data on the Archaeology of the Early Iron Age in Jetisu". *Qazaqstan arheologijasy*, 3(29), 210-245. Dauylbay mezar alanı, 4 numaralı kurgan: 1 mezar çukuru; 2 kesit (2.1 – ahşap kalıntıları, 2.2 – açık kahverengi kil, 2.3 – sarı toprak, 2.4 – anakaya).

Levha 5: Baigunakov, D., Shakenov, S., Yergabylov, A., Zhanuzak, R., Amir, S., ve Zhumatayev, R. (2025). "At the Intersection of Disciplines: New Data on the Archaeology of the Early Iron Age in Jetisu". *Qazaqstan arheologijasy*, 3(29), 210-245. Dauylbay mezar alanı, 4 numaralı kurgan. Bulunan eserler: 1 yılan figürlü kaplam; 2 vorvorka; 3 çömlek; 4 kıskaç/küpe; 5 vorvorka (döner topuz); 6 düğmelik; 7 kulakçık/kulp; 8 çengel/kanca; 9 halka/köprücük. Malzemeler: 1, 5, 6 – kemik; 2, 4 – altın; 3 – seramik; 7–9 – bronz.

Levha 6: Ongar, A. (2017). *Qazaqstannıñ ejelgi turğındarının jergen ğurpı*. Almatı: Ä.H. Marğulan atındağı Arheologïya ïnstïtutı. Besshatyr mezar alanı. Kurganın planı ve kesitleri.

Levha 7: Ongar, A. (2017). *Qazaqstannıñ ejelgi turğındarının jergen ğurpı*. Almatı: Ä.H. Marğulan atındağı Arheologïya ïnstïtutı. Buyük Besshatyr kurganı

Levha 8: Chotbaev, A. ve Ongar, A. (2014). "Nekropol' Katartobe – pamyatnik kochevoy elity

Vostochnogo Jetysu". *Vsadniki Velikoy stepi: traditsii i novatsii. Trudy filiala Instituta arheologii im. A. H. Margulana*, 4, 63-87. Astana: Izd. gruppa FIA im. A. H. Margulana. Katartobe nekropolü, 2 numaralı kurgan, 2 numaralı mezar.

Levha 9: Chotbaev, A. ve Ongar, A. (2014). "Nekropol' Katartobe – pamyatnik kochevoy elity Vostochnogo Jetysu". *Vsadniki Velikoy stepi: traditsii i novatsii. Trudy filiala Instituta arheologii im. A. H. Margulana*, 4, 63-87. Astana: Izd. gruppa FIA im. A. H. Margulana. Katartobe nekropolü, 2 numaralı kurgan, 2 numaralı mezar: 1 bronz plaka; 2 kemik ok uçları; 3 demir eser (?); 4 altın küpe.

Levha 10: Nurzhanov, A. A., Jumabekova, G. S. ve Bazarbayeva, G. A. (2020). "New data on the Saka culture of Jetysu: Brief results from the field research of 2020 around Almaty". *Kazakhstan Archeology*, 4(10), 94. Taugul-2 mezar alanı. 2 numaralı kurgan kazı sonrası hali. Fotoğraf: B. Besetayev: Taugul-2 mezar alanı. 2 numaralı kurgan. 1 numaralı yapı. Köpek gömüsü. Fotoğraf: M. Kalıkov

Levha 11: Nurzhanov, A. A., Jumabekova, G. S. ve Bazarbayeva, G. A. (2020). "New data on the Saka culture of Jetysu: Brief results from the field research of 2020 around Almaty". *Kazakhstan Archeology*, 4(10), 94. Taugul-2 mezar alanı. 2 numaralı kurgan. 1 numaralı yapı. İnsan gömüsü. Fotoğraf: M. Kalıkov

Levha 12: Tulegenov, T. Zh., Amargazieva, Ä. Zh., Zikirija, D. Q., Aitqūl, H. A. ve Janūzaq, R. Zh. (2024). "Sarytoğai I – İleniñ sol jağalaūyndağy erte temir däuırınıñ eskertkışi: aldyntala zertteuler nätijesi". *Qazaqstan arheologijasy*, (4/26), 207-235. Sarytogai, 11 numaralı kurgan: 1 kurganın planı; 2 kurganın stratigrafisi (a – taş, b – kemik, c – küçük taşlar içeren kum karışımlı gri tınlı toprak, d – ana kaya); 3 mezar planı.

Levha 13: Ongaruly, A., P'yón Yónghwan, Nam Sanwon, Kairmagambetov, A., Kim Yónghyón, Nuskabay, A. ve Kyzyrkhanov, M. (2020). *Katartobe. Nekropol' sakskoy elity Zhetysu*. Nur-Sultan-Taejŏn. İskelet üzerinde tespit edilen sol tibia diyafizinde yaşamsal kırık.

Levha 14: Tulegenov, T. Zh., Amargazieva, Ä. Zh., Zikirija, D. Q., Aitqūl, H. A. ve Janūzaq, R. Zh. (2024). "Sarytoğai I – İleniñ sol jağalaūyndağy erte temir däuırınıñ eskertkışi: aldyntala zertteuler nätijesi". *Qazaqstan arheologijasy*, (4/26), 207-235. Sarytogai I, 11 numaralı kurgan. Buluntular. Uygulayanlar: D. Bektemirov, E. Rakhmankulov

Levha 15: Ongar, A., Kiyasbek, G., Khasenova, B., Besetayev, B. ve Kozhakhmetov, B. (2014). "Novye rezul'taty issledovaniya pogrebal'no-pominal'nogo kompleksa Karkara (po materialam raskopok 2012-2014 gg.)". *Vsadniki Velikoi stepi: traditsii i novatsii* (ss. 29-57). Astana: FIA im. A. Kh. Margulana v g. Astana. 6 numaralı obje. Boncuklar.

Levha 16: Beisenov, A. Z., Duisenbai, D. B., Kitov, E. P. ve Kul'kova, M. A. (2018).

"Issledovaniya sakskikh kurganov v urochishche Kaspan v Zhetysu". *Teoriya i praktika arkheologicheskikh issledovaniy*, (3/23), 138-159. 14 numaralı kurgandaki gömü

Levha 17: Tulegenov, T. Zh. ve Amargazieva, A. Zh. (2024). "Jetisu saqtarynyñ ğūryptyq-zherleu täjıribesın rekonstruktcialau: Örnek qorymy negızinde (mädeni-hronologiialyq taldau)". *Marğūlan oqūlary-2024*, 2(1), 271-285. Örnek mezar alanı. 1. zincir, 2 numaralı kurgan, kist yapıları.

Levha 18: Beisenov, A. Z., Duisenbai, D. B., Kitov, E. P. ve Kul'kova, M. A. (2018). "Issledovaniya sakskikh kurganov v urochishche Kaspan v Zhetysu". *Teoriya i praktika arkheologicheskikh issledovaniy*, (3/23), 138-159. 1 numaralı kurgandaki kadın kafatasında trepanasyon deliği.

Levha 19: Ongaruly, A., P'yón Yónghwan, Nam Sanwon, Kairmagambetov, A., Kim Yónghyón, Nuskabay, A. ve Kyzyrkhanov, M. (2020). *Katartobe. Nekropol' sakskoy elity Zhetysu*. Nur-Sultan-Taejŏn. Köpek 3. Farklı açılardan kafatası görünümü. Katartobe-1 kurgan grubu, 2 numaralı kurgan, 2 numaralı gömü üzeri.

LEVHALAR

LEV.1

LEV.2

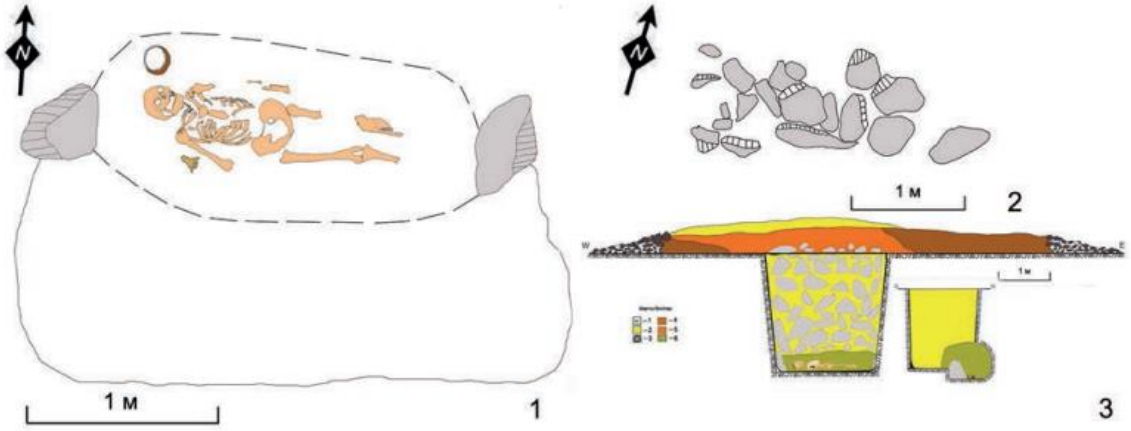

LEV.3

LEV.4

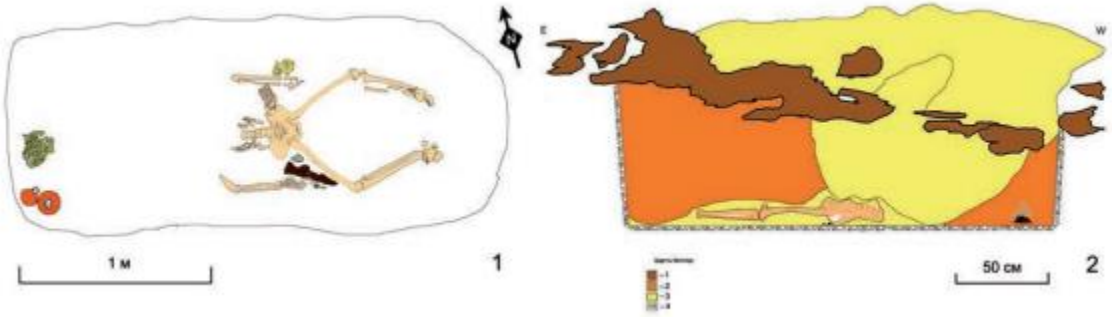

LEV.5

LEV.6

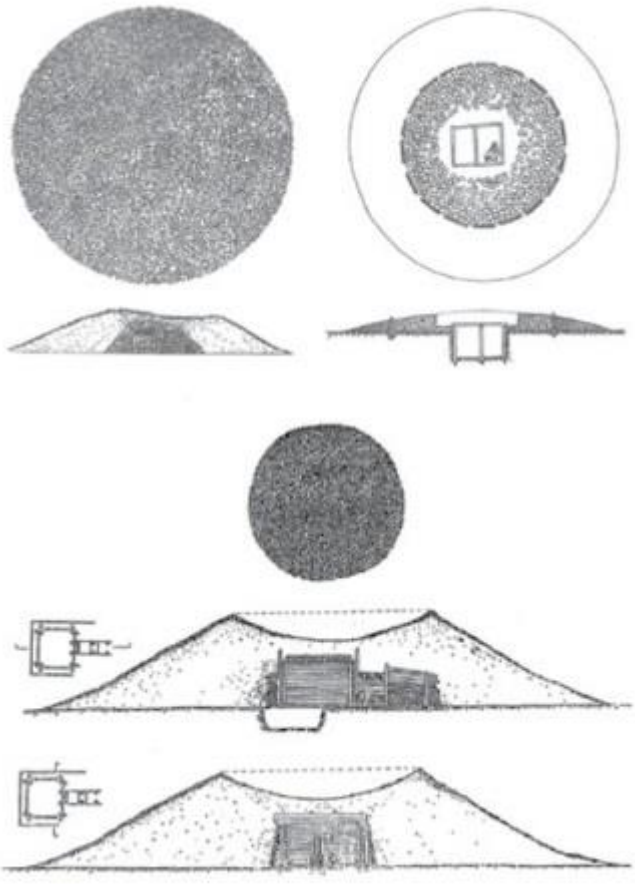

LEV.7

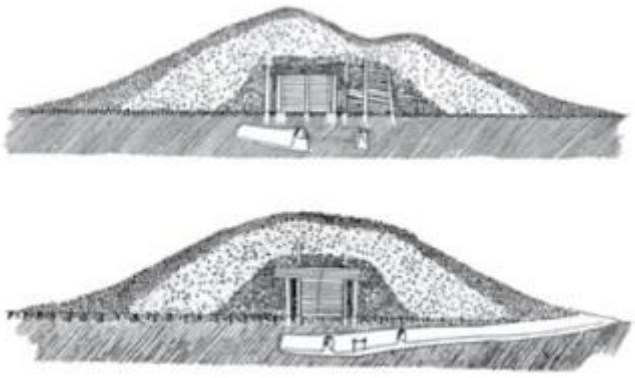

LEV.8

LEV.9

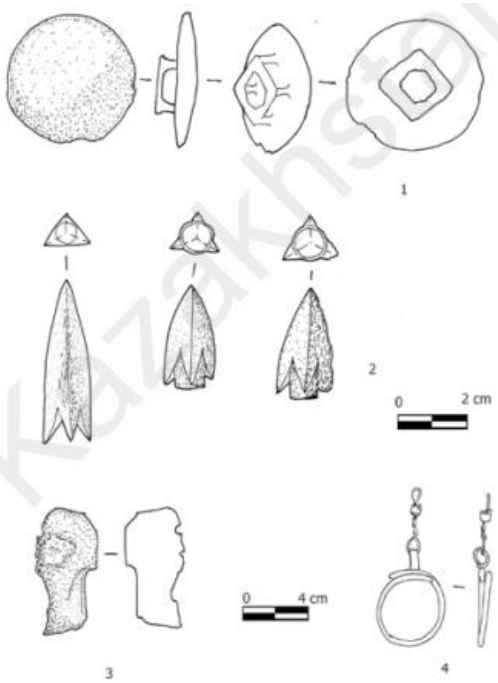

LEV.10

LEV.11

LEV.12

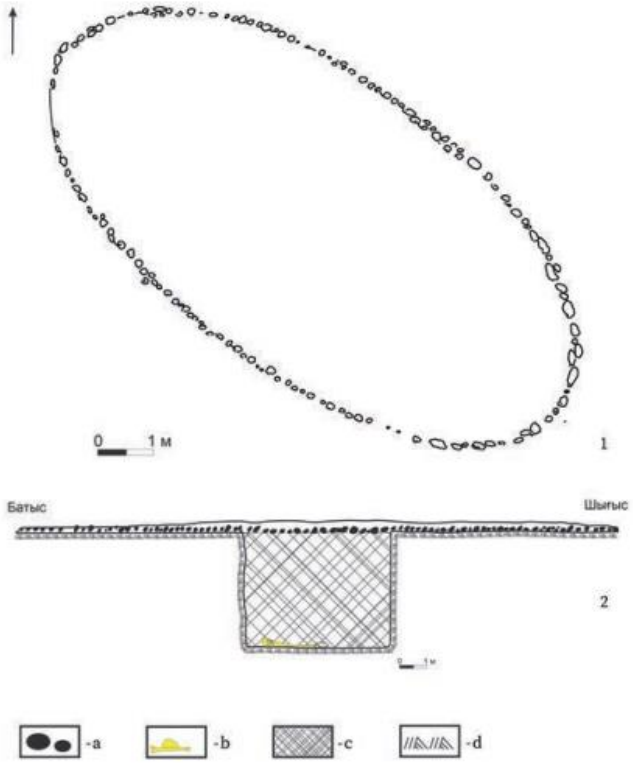

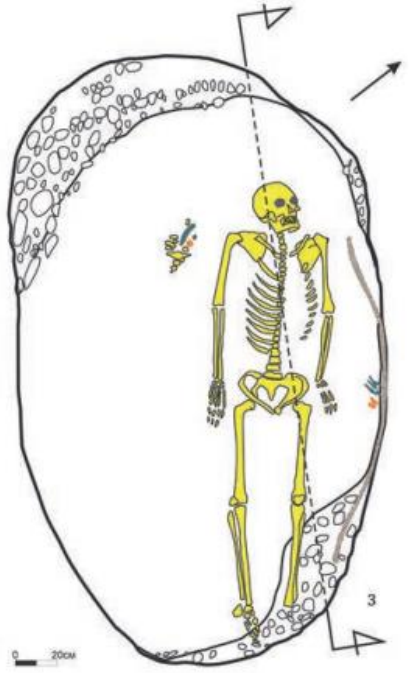

LEV.13

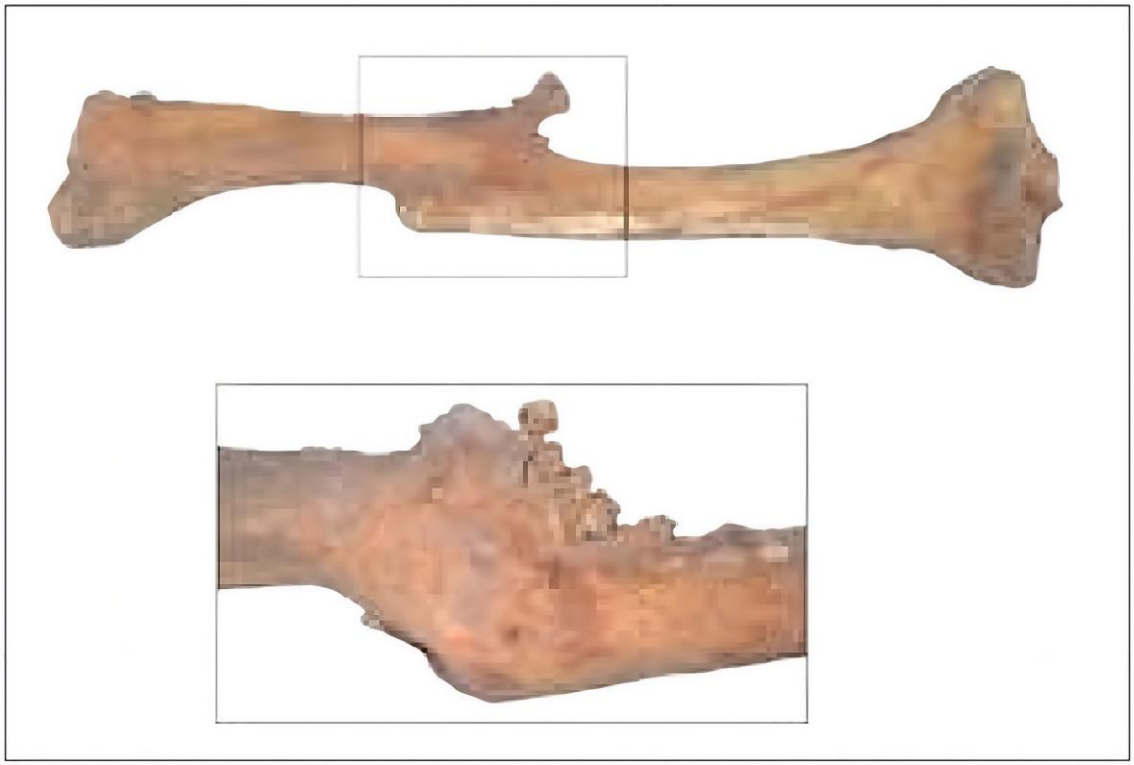

LEV.14

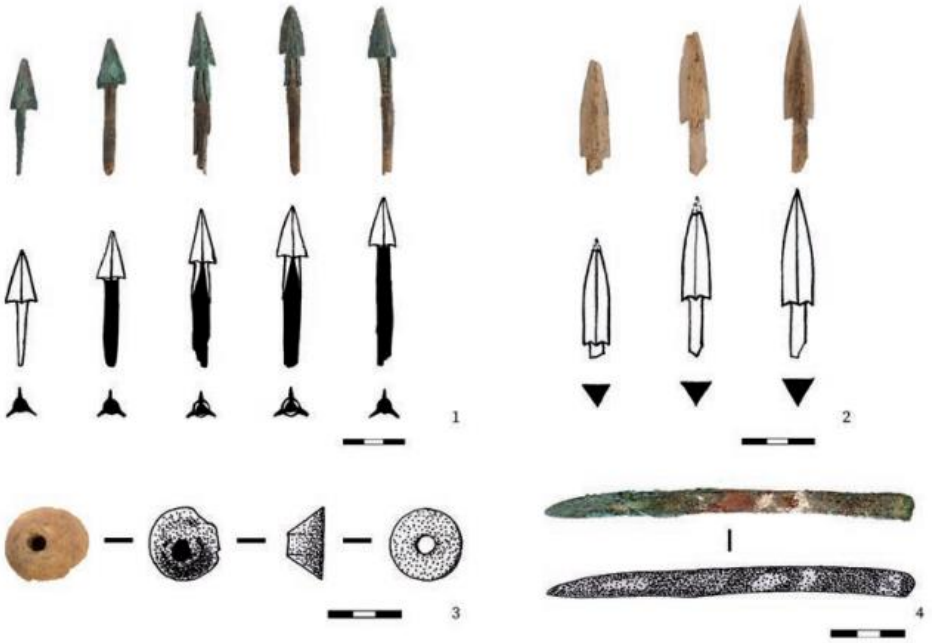

LEV.15

LEV.16

LEV.17

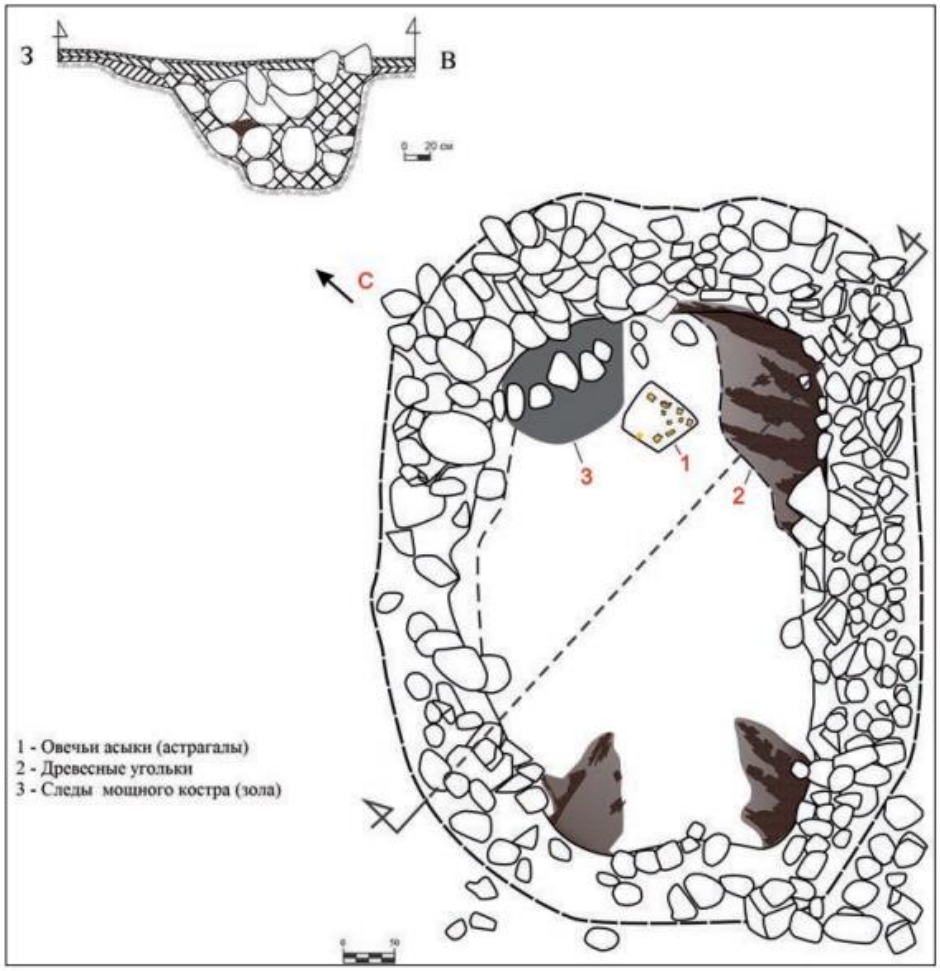
3
B
0 20 см
C
3
1
2
1 - Овечьи асыки (астрагалы)
2 - Древесные угольки
3 - Следы мощного костра (зола)
0 50

LEV.18

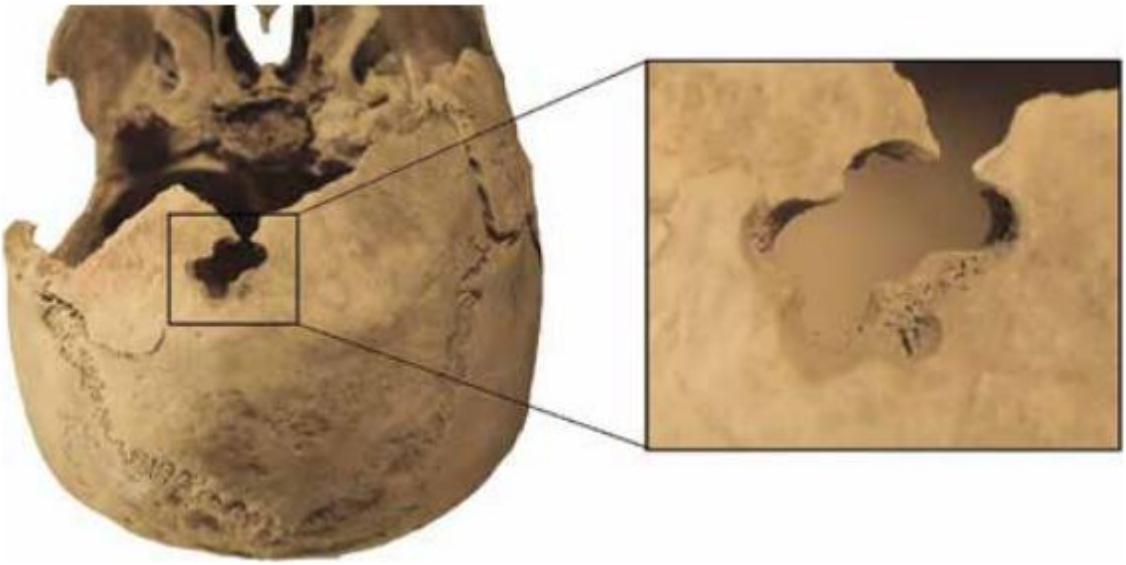

LEV.19

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Zhanelya BEKENOVA
EĞİTİM DURUMU	
Lisans Diploması	Kazak Ulusal Üniversitesi, Tarih Fakültesi, Arkeoloji ve Etnografi Bölümü (2019-2023)
Yüksek Lisans	Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Bölümü (2024-2026)
Tez Konusu	YEDİSU SAKALARININ ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ
Yabancı Dil / Diller	Rusça (çok iyi), Türkçe (iyi)
İŞ DENEYİMİ	
01/2023-09/2023	Arkeoloji Enstitüsü, Araştırma Görevlisi (Almatı)
Katıldığı Kazılar	“Eleke sazı” kazısı, 2021-2022 (Abay bölgesi)